GSO S4 05

Exam. Code: SOM4A/SOE4A/SOP4A

সামাজিক সমস্যা আৰু সমাজ কল্যাণ

চতুর্থ ষাণ্মাসিক

সমাজতত্ত্ব

খণ্ড ঃ ২

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

অধ্যাপক জ্যোতি প্রসাদ শইকীয়া, মূৰব্বী, সমাজতত্ত্ব বিভাগ, ডিব্রুগড় বিশ্ববিদ্যালয়
ড° নির্মালি গোস্বামী, সহকাৰী অধ্যাপিকা, তেজপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষী ঃ গার্গী গায়ন, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	*অৰিহণা যোগাইছে*	*ভাষান্তৰকাৰী*
৯	ড° কান্তা চক্রৱর্তী, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়	ব্রজকিশোৰ শইকীয়া (অধ্যায় ৯ আৰু ১৫)
১০	স্বর্গীয়া ড° সংগীতা দাস, সহকাৰী অধ্যাপিকা, মহাপুৰুষ শ্রীমন্ত শঙ্কৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়	অতুল তামূলী (অধ্যায় ১০ আৰু ১১)
১১	গার্গী গায়ন, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়	
১২, ১৩	চিহ্নিতা বৰুৱা, গৱেষণা শিক্ষার্থী,	
আৰু ১৪	জৱাহৰলাল নেহৰু বিশ্ববিদ্যালয়, নতুন দিল্লী	দিপাঞ্জলী শর্মা
১৫	শান্তনা দত্ত, সহকাৰী অধ্যাপিকা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়	

সম্পাদনা ঃ

মূল ইংৰাজী	ঃ	অধ্যাপক জ্যোতি প্রসাদ শইকীয়া, মূৰব্বী, সমাজতত্ত্ব বিভাগ, ডিব্রুগড় বিশ্ববিদ্যালয়
ভাষা সম্পাদনা	ঃ	সুশীলা দেৱী, প্রবক্তা, উলুবাৰী নৈশ কনিষ্ঠ মহাবিদ্যালয়
গাঁথনিক সম্পাদনা	ঃ	গার্গী গায়ন, সহকাৰী অধ্যাপিকা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রথম প্রকাশ ঃ ডিচেম্বৰ, ২০১৮

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-ShareAlike4.0 License (International): http.//creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0.

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

মুখ্য কার্য্যালয় ঃ পাটগাঁও, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী-৭৮১ ০১৭; Web : www.kkhsou.in
উপ-মুখ্য কার্য্যালয় ঃ হাউচ্‌ফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী-৭৮১ ০০৬

এই শিক্ষণ সামগ্রী প্রস্তুতিৰ বাবে আর্থিক অনুদান আগবঢ়োৱা
দূৰ শিক্ষা ব্যুৰো, বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ওচৰত বিশ্ববিদ্যালয় কৃতজ্ঞ।

বিষয়সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ৯ ঃ **শিশু শ্রমিক আৰু শিশুৰ প্ৰতি দুৰ্ব্যৱহাৰ** **১১৭ - ১২৯**

শিশু শ্রমিকৰ সমস্যা ঃ শিশু শ্রমিকৰ সংজ্ঞা, শিশু শ্রমিকৰ প্রকাৰ, শিশুৱে কাম কৰা প্রধান খণ্ডবিলাক, শিশু শ্রমিকৰ কাৰণবোৰ, শিশু শ্রমিক বিলোপকৰণৰ ক্ষেত্রত গ্রহণ কৰা উদ্যমসমূহ; শিশুৰ প্রতি দুৰ্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়ণৰ সমস্যা ঃ অর্থ আৰু সংজ্ঞা, শিশুৰ প্রতি দুৰ্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়ণৰ প্রকাৰ, শিশু উৎপীড়ণৰ কাৰণবোৰ

অধ্যায় ১০ ঃ **পিছপৰা শ্রেণীসমূহৰ সমস্যা** **১৩০ - ১৪২**

পিছপৰা শ্রেণীসমূহ; অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য পিছপৰা শ্রেণীসমূহৰ আর্থ-সামাজিক সমস্যা; নীতি আৰু সমস্যা সমাধানৰ ব্যৱস্থা ঃ সাংবিধানিক ব্যৱস্থা, নীতি; জাতিভেদৰ নির্মমতা

অধ্যায় ১১ ঃ **সন্ত্রাসবাদ** **১৪৩ - ১৫৫**

সন্ত্রাসবাদৰ সংজ্ঞা আৰু অর্থ ঃ সন্ত্রাসবাদ আৰু ইয়াৰ সমার্থক পৰিভাষা, সন্ত্রাসবাদৰ বৈশিষ্ট্য; সন্ত্রাসবাদ বিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী; সন্ত্রাসবাদ উৎপত্তিৰ বাবে দায়ী উপাদানসমূহ; সন্ত্রাসবাদীৰ দলৰ লক্ষ্য; সন্ত্রাসবাদৰ প্রভাৱ; ভাৰত চৰকাৰে সন্ত্রাসবাদৰ বিৰুদ্ধে লোৱা ব্যৱস্থাসমূহ

অধ্যায় ১২ ঃ **সমাজ কল্যাণৰ অর্থ, গুৰুত্ব, প্রকৃতি আৰু পৰিসৰ** **১৫৬ - ১৬৯**

সমাজ কল্যাণৰ সংজ্ঞা; সমাজ কল্যাণৰ ক্রমবিকাশ ঃ ভাৰতবর্ষ সমাজ কল্যাণৰ ক্রমবিকাশৰ ধাৰা, প্রাক্-বৃটিছ যুগ, বৃটিছ যুগ, স্বাধীনতাৰ পৰৱর্তী যুগ; সমাজ কল্যাণৰ গুৰুত্ব; সমাজ কল্যাণৰ প্রকৃতি ঃ সমাজ কল্যাণ আৰু কলা, সমাজ কল্যাণ আৰু বিজ্ঞান; সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰ (Scope) ঃ POSDCORB সম্পূর্ণ ৰূপটো কি? দৃষ্টিভঙ্গী, সর্বাত্মক মতবাদ

অধ্যায় ১৩ ঃ **সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহ** **১৭০ - ১৮৩**

সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহৰ শ্রেণীবিভাগ ঃ সমাজ কল্যাণৰ আন্তর্জাতিক সংস্থা, সমাজ কল্যাণৰ দেশীয় সংস্থা; সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ বিকাশ আৰু সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংস্থাসমূহ ঃ সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংজ্ঞা, সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংস্থাসমূহ, সমাজ কল্যাণ বিভাগ, কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ড, আন্তর্জাতিক শিশু কল্যাণ সংস্থাসমূহ

অধ্যায় ১৪ ঃ **সমাজ কল্যাণ আঁচনি** **১৮৪ - ১৯৭**

নাৰী আৰু শিশু কল্যাণ; স্বাস্থ্য আৰু পৰিয়াল কল্যাণ; অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণ; তথ্য জনাৰ অধিকাৰ আইন আৰু ৰাষ্ট্রীয় গ্রাম্য নিয়োগ নিশ্চিতি আইন, ২০০৫ (NREGA); সাম্প্রতিক সমাজ কল্যাণমূলক উদ্যোগ

অধ্যায় ১৫ ঃ **সামাজিক সুৰক্ষা** **১৯৮ - ২০৬**

সামাজিক সুৰক্ষাৰ অৱধাৰণা ঃ সামাজিক সাহায্য, সামাজিক বীমা; সামাজিক সুৰক্ষাৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ; ভাৰতত সামাজিক সুৰক্ষাৰ গুৰুত্ব; ভাৰতত সামাজিক সুৰক্ষাৰ পদ্ধতি ঃ কর্মচাৰীৰ ক্ষতিপূৰণ আইন, প্রসুতি সাহায্য আইন, ন্যূনতম মজুৰী আইন; সামাজিক সুৰক্ষাৰ আঁচনিবোৰ

খণ্ড পৰিচয়

এইটো হ'ল সামাজিক সমস্যা আৰু সমাজ কল্যাণ শীৰ্ষক পাঠ্য বিষয়ৰ দ্বিতীয় খণ্ড। এই খণ্ডটোত ৭টা অধ্যায় আছে।

খণ্ডটোৰ প্ৰথম অধ্যায়টো হ'ল পাঠ্যবিষয়ৰ নৰম অধ্যায়। অধ্যায়টোৰ নাম হ'ল শিশু শ্ৰমিক আৰু শিশুৰ প্ৰতি দুৰ্ব্যৱহাৰ। ইয়াত শিশুৰ ওপৰত চলা বিভিন্ন নিৰ্যাতন— উৎপীড়নৰ অৰ্থ, এইবোৰৰ কাৰণ আৰু পৰিণাম সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে।

দশম অধ্যায়টোৰ নাম হ'ল পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ সমস্যা। ইয়াত অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্য পিছপৰা জাতিবোৰ আৰ্থ-সামাজিক সমস্যাবোৰ আলোচনা কৰা হৈছে। জাতিগত স্বেচ্ছাচাৰিতাৰ সমস্যাটো সমাধানৰ বাবে লোৱা নীতি আৰু ব্যৱস্থাসমূহৰ বিষয়েও অধ্যায়টোত বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে।

একাদশ অধ্যায়টোৰ নাম হ'ল সন্ত্ৰাসবাদ। এই অধ্যায়টোত সন্ত্ৰাসবাদৰ ধাৰণা, উৎস, কাৰণ আৰু পৰিণাম সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে।

দ্বাদশ অধ্যায়টোৰ নাম হ'ল সমাজ কল্যাণৰ অৰ্থ, গুৰুত্ব, প্ৰকৃতি আৰু পৰিসৰ।এই অধ্যয়টোত সমাজ কল্যাণৰ অৰ্থ, গুৰুত্ব, প্ৰকৃতি আৰু পৰিসৰ বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে।

ত্ৰয়োদশ অধ্যায়টোৰ নাম হ'ল সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহ। সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰী আৰু অনা-চৰকাৰী অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানবোৰৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে অধ্যায়টোত বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে।

চতুৰ্দশ অধ্যায়টোৰ নাম হ'ল সমাজ কল্যাণ আঁচনি। অধ্যায়টোৰ আলোচনাৰ বিষয় হ'ল সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লাভালাভৰ বাবে চলাই থকা বিভিন্ন সমাজ কল্যাণমূলক কাৰ্যকলাপ।

পঞ্চদশ অধ্যায়টোৰ নাম হ'ল সামাজিক সুৰক্ষা। অধ্যায়টোত সামাজিক সুৰক্ষাৰ অৰ্থ, উৎপত্তি আৰু বিকাশ বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে। ভাৰতে গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন সামাজিক সুৰক্ষামূলক ব্যৱস্থা হ'ল অধ্যায়টোত আলোচনা কৰা আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়।

এই পাঠ্যভাগটি অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ সোঁ তথা বাঁওফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰত মূল পাঠত থকা নতুন শব্দ আৰু পৰিভাষাসমূহৰ অৰ্থ সন্নিৱিষ্ট হৈছে। সেইদৰে— 'জানি থোৱা ভাল' বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূৰ্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। অধ্যায়ত থকা 'চিন্তা-চৰ্চা কৰক'সমূহে অধ্যয়ন অধিক সক্ৰিয় আৰু ফলপ্ৰসূ হোৱাত সহায় কৰিব।আকৌ, 'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ'যোগে আগবঢ়োৱা প্ৰশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে স্ব-পৰীক্ষণৰ সুবিধা দিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্ৰশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া 'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান'ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে 'অধিক জানিবলৈ' শিতানত উল্লেখ থকা গ্ৰন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত 'আৰ্হি প্ৰশ্ন' হিচাপে কেইটিমান প্ৰশ্নৰ আৰ্হিও তুলি দিয়া হৈছে। শেষৰ অধ্যায়টিৰ পাছত কেইখনমান 'প্ৰসঙ্গ পুথি'ৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। সেইকেইখন পুথিৰ সহায়েৰেই মূলতঃ এই পাঠ্যবিষয়ত উল্লেখ থকা অধ্যায়সমূহ প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। আপোনালোকে বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেইকেইখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় ৯ ঃ শিশু শ্রমিক আৰু শিশুৰ প্ৰতি দুৰ্ব্যৱহাৰ

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য

৯.২ পৰিচয়

৯.৩ শিশু শ্রমিকৰ সমস্যা

৯.৩.১ শিশু শ্রমিকৰ সংজ্ঞা

৯.৩.২ শিশু শ্রমিকৰ প্রকাৰ

৯.৩.৩ শিশুৱে কাম কৰা প্রধান খণ্ডবিলাক

৯.৩.৪ শিশু শ্রমিকৰ কাৰণবোৰ

৯.৩.৫ শিশু শ্রমিক বিলোপকৰণৰ ক্ষেত্রত গ্রহণ কৰা উদ্যমসমূহ

৯.৪ শিশুৰ প্রতি দুৰ্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়ণৰ সমস্যা

৯.৪.১ অর্থ আৰু সংজ্ঞা

৯.৪.২ শিশুৰ প্রতি দুৰ্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়ণৰ প্রকাৰ

৯.৪.৩ শিশু উৎপীড়ণৰ কাৰণবোৰ

৯.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৯.৬ অধিক জানিবলৈ

৯.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৯.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- শিশু শ্রমিক আৰু শিশুৰ প্রতি দুৰ্ব্যৱহাৰৰ অর্থ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- বিভিন্ন প্রকাৰৰ শিশু শ্রমিক আৰু শিশুক ব্যৱহাৰ কৰা খণ্ডবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- শিশুৰ প্রতি দুৰ্ব্যৱহাৰৰ বিভিন্ন প্রকাৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- শিশু-দুৰ্ব্যৱহাৰ আৰু শিশু শ্রমিকৰ সমস্যাৰ কাৰণবোৰ চিহ্নিত কৰিব পাৰিব
- শিশু শ্রমিকৰ অৱসানৰ বাবে লোৱা পদক্ষেপসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টোৰ উদ্দেশ্য হৈছে ভাৰতকে ধৰি অধিকাংশ উন্নয়নশীল দেশে সন্মুখীন হোৱা সামাজিক সমস্যাবিলাকৰ সৈতে শিকাৱসকলক পৰিচয় কৰি দিয়া। শিশু শ্রমিক আৰু শিশু-দুৰ্ব্যৱহাৰ তেনে এটা সমস্যা।

'শিশুৰ অধিকাৰ সন্মিলন' (Convention on the Rights of the Child) -এ শিশুৰ সংজ্ঞা এইদৰে দিছে ঃ *"ওঠৰ বছৰ বয়সৰ অনুর্ধ যিকোনো ব্যক্তি, যদিহে শিশুৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য আইন মতে তাৰ পূৰ্বে প্ৰাপ্তবয়স্ক নহয়।"* অৱশ্যে, পৰিস্থিতি ভেদে ৰাষ্ট্ৰই গ্ৰহণ কৰা দায়বদ্ধতা অনুসৰি ন্যূনতম বয়স নিৰ্ধাৰণৰ অনুমোদন কনভেনচনে দিছে। সেই অনুসৰি ভাৰতীয় বিধানতন্ত্ৰই শিশুৰ অধিকাৰ সুৰক্ষা সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন আইনত ন্যূনতম বয়স সংজ্ঞাবদ্ধ কৰিছে।

এই অধ্যায়ত আমি ভাৰতত শিশু শ্ৰমিক আৰু শিশু-দুৰ্ব্যৱহাৰৰ সমস্যা আৰু ইয়াৰ কাৰণ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিম।

৯.৩ শিশু শ্ৰমিকৰ সমস্যা (Problems of Child Labour)

শিশু শ্ৰমিক বৰ্তমানৰ এটা প্ৰধান বিচাৰ্য্য বিষয়। পৃথিৱীৰ আন দেশতকৈ ভাৰতত শিশু শ্ৰমিকৰ সংখ্যা সকলোতকৈ বেছি। এটা পৰিসংখ্যা অনুযায়ী ৬-১৪ বছৰৰ বয়সৰ ১৭৯ মিলিয়ন ল'ৰা-ছোৱালীৰ ভিতৰত ৯০ মিলিয়ন শিশুয়ে কেতিয়াও বিদ্যালয়ৰ মুখ দেখা নাই আৰু এওঁলোকে শ্ৰমিক হিচাপে বিভিন্ন কাম কৰে। অনা-চৰকাৰী সূত্ৰ অনুযায়ী, এই সংখ্যা ১০০ মিলিয়নতকৈ বেছি হ'ব; কিন্তু প্ৰকৃতাৰ্থত বহু সংখ্যক শিশু শ্ৰমিকে পাৰিশ্ৰমিক অবিহনেই কাম কৰে বা লোকপিয়লত নাম নোসোমোৱাৰ বাবে, সঠিক সংখ্যা পোৱাটো অতি কঠিন।

৯.৩.১ শিশু শ্ৰমিকৰ সংজ্ঞা (Definition of Child Labour)

সমাজতাত্বিক, উন্নয়নকৰ্মী, শিক্ষাবিদ আদিৰ মতে 'শিশু শ্ৰমিক' এটা অৱমাননাসূচক শব্দ যাৰ ভাৱাৰ্থ হ'ল শিশু শোষণ আৰু অমানবিকতা। শিশুৱে কৰা সকলো কামকে শিশু শ্ৰম বুলিব নোৱাৰি। শিশুৰ বয়স, কামৰ সময়, কামৰ পৰিৱেশ আদিৰ ওপৰত এই সংজ্ঞা নিৰ্ভৰ কৰিব। শিশুটিৰ স্বাস্থ্য, শিক্ষা বা তাৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত কোনো প্ৰভাৱ নেপেলোৱা কামক ধনাত্মক হিচাপেই ধৰা হয়। সেইদৰে, পৰিয়াল অথবা সমাজৰ হিতৰ বাবে কোনো বিদ্যা বা দক্ষতা আৰ্জিবলৈ কৰা আংশিক সময়ৰ কাম বা প্ৰায়োগিক শিক্ষা প্ৰদান শিশু শ্ৰমিকৰ গণ্ডীত নপৰে। কোনো কাম শিশু শ্ৰমত পৰিণত হয় যেতিয়া শিশু পূৰ্ণ সময়ৰ বাবে নিযুক্ত হয় বা শিক্ষা বাদ দি পৰিয়ালৰ কাৰণে ধন উপাৰ্জন কৰে। অৱশ্যে শিশু শ্ৰমিকৰ সাৰ্বজনীনভাৱে গৃহীত কোনো সংজ্ঞা নিৰ্ধাৰণ হোৱা নাই। শিশু শ্ৰমিক শব্দটো সাধাৰণতে প্ৰয়োগ কৰা হয় এনেকুৱা কামৰ ক্ষেত্ৰত যি শিশুৰ পৰা তাৰ শৈশৱ কাঢ়ি লয় আৰু তাৰ দৈহিক, মানসিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত বাধা সৃষ্টি কৰে। এই কামবোৰ হৈছে—

- শিশুৰ বাবে দৈহিক, মানসিক, সামাজিক বা নৈতিক ক্ষতিকাৰক কাম; আৰু
- শ্ৰেণীত উপস্থিত থাকিব নোৱাৰা।

বিদ্যালয় এৰিব লগা হোৱা বা কামৰ গধূৰ বোজাৰ সৈতে স্কুলৰ উপস্থিতি মিলাবলৈ বাধ্য হোৱা —এইবোৰে বিদ্যালয়ৰ শিক্ষা গ্ৰহণত বাধা প্ৰদান কৰে।

আন্তঃৰাষ্ট্রীয় শ্রমিক সংঘৰ সন্মিলন ১৩৮ (ILO Convention) (১৯৭৩) আৰু ১৮২ (১৯৯৯)ত অধিক প্রাঞ্জলভাৱে শিশু শ্রমিক সংজ্ঞাৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে ঃ "১২ *বছৰৰ তলৰ শিশুৱে কৰা যিকোনো অর্থনৈতিক কার্য্য, ১২-১৪ বছৰীয়া শিশুৰ ক্ষেত্রত লঘু কামতকৈ পৃথক কাম আৰু যিকোনো শিশুক বিপজ্জনক কাম দিয়াটো নিকৃষ্ট ৰূপৰ শিশু শ্রম —য'ত শিশুক দাসত্ব প্রদান কৰা, যোৰকৈ নিযুক্তি দিয়া, নীচ কামত ব্যৱহাৰ কৰা, শিশুক বিক্রী কৰা হয়।*"

শিশুৰ নিযুক্তি পোৱাৰ ন্যূনতম বয়স সম্পর্কে আন্তঃৰাষ্ট্রীয় শ্রমিক সন্মিলন, ১৩৮ (১৯৭৩)

শ্রেণী	কামৰ ন্যূনতম বয়স	উন্নয়নশীল দেশৰ বাবে সম্ভাব্য ব্যতিক্রম
যিকোনো কাম	১৫	১৪
লঘূ কাম	১৩ - ১৫	১২ - ১৪
বিপজ্জনক কাম	১৮ (কঠোৰ চর্তসাপেক্ষে ১৬)	১৮ (কঠোৰ চর্তসাপেক্ষে ১৬)

শিশুৰ অধিকাৰ সন্মিলনৰ (১৯৮৯) দফা ৩২(১)ত শিশুৰ অধিকাৰৰ লগতে শিশুৰ যিকোনো কাম যেনে, বিপজ্জনক কাম বা দৈহিক, মানসিক, সামাজিক বিকাশৰ ক্ষতিকাৰক কামৰ স্বীকৃতি দিবলৈ কোৱা হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

- আন্তর্জাতিক শ্রমিক সংস্থা (International Labour Organization)-ই ১৯১৯ চনৰ পৰা শিশু শ্রমিক সংক্রান্তত আন্তর্জাতিক আইনী কাঠামো সূত্রবদ্ধ কৰাৰ বাবে কাম কৰিছে।
- আন্তর্জাতিক শ্রমিক সংস্থাই শিশু শ্রমিক সম্পর্কত সর্বপ্রথম আন্তর্জাতিক চুক্তি 'ন্যূনতম বয়স সন্মিলন ১৯১৯' গৃহীত কৰে; চৈধ্য বছৰৰ তলৰ শিশুক শিল্প প্রতিষ্ঠানত কাম কৰাটো ইয়াৰ দ্বাৰা নিষিদ্ধ কৰা হৈছে।
- ১৯৭৩ চনত গৃহীত আই-এল-অ' কনভেনচন নম্বৰ ১৩৮-ত উন্নত দেশত ১৫ বছৰ কাম কৰিব পৰা ন্যূনতম বয়স ৰূপে নির্ধাৰণ কৰা হৈছে। উন্নয়নশীল দেশৰ ক্ষেত্রত এই বয়সসীমা চৈধ্য বছৰলৈ হ্রাস কৰাৰ ব্যৱস্থা আছে। নিযুক্তি বা কর্ম-সংস্থাপনৰ ন্যূনতম বয়সৰ আটাইতকৈ সাৱলীল আৰু কর্তৃত্বশীল আন্তর্জাতিক সংজ্ঞা ৰূপে ই বিবেচিত।

৯.৩.২ শিশু শ্রমিকৰ প্রকাৰ (Types of Child Labour)

আই-এল-অ'ৰ মতে শিশু শ্রমিকক তিনিটা বর্গত বিভক্ত কৰিব পাৰি—

- **বিপদ নথকা কামত শিশু শ্রমিক** (Child Labour in Non-Hazardous Work) ঃ ৰাস্তাত বা ঘৰৰ ভিতৰত কৰা বিভিন্ন কাম যেনে— জোতা পালিচ, ভিক্ষা, ৰিক্সা চলোৱা, জাবৰ বোটলা, কাকত বেচা, পথাৰত কাম কৰা, বেলেগৰ ঘৰুৱা কাম কৰা আদি।
- **বিপদজ্জনক কামত শিশু শ্রমিক** (Child Labour in Hazardous Work) ঃ শিশুৰ স্বাস্থ্যত প্রতিকূল প্রভাৱ পেলাব পৰা এনে সকলো কাম বা কামৰ পৰিৱেশ। বিপজ্জনক পৰিৱেশৰ ভিতৰত পৰিব দীঘলীয়া কামৰ সময় (সপ্তাহত ৪৩ ঘণ্টাতকৈ অধিক), কম পোহৰ পৰা কর্মস্থান আদি। বিপজ্জনক কামৰ ভিতৰত পৰিব কার্পেট বোৱা, বহুমূলীয়া পাথৰ পালিচ কৰা, আতচ্‌বাজি, বস্ত্র তৈয়াৰ আদি। এনেবোৰ কামত মাৰাত্মক ৰাসায়নিক দ্রব্যৰ সংস্পর্শ আৰু বিকিৰণৰ ফলত শিশুৰ শ্বাসৰোগ, চর্মৰোগ, দৃষ্টিশক্তি আৰু শ্রৱনশক্তি বিনাশ, আনকি মৃত্যু হোৱাৰ শঙ্কা থাকে।
- **শিশু শ্রমিকৰ নিকৃষ্টতম ৰূপ** (Unconditional Worst Form of Child Labour) ঃ ইয়াৰ ভিতৰত পৰে বলপূর্বক আৰু বন্ধোৱা শ্রম, চালান, সশস্ত্র সংঘর্ষত জড়িতকৰণ, বেশ্যাবৃত্তি, পর্ণগ্রাফী আৰু অবৈধ কার্য্যকলাপ।

চিন্তা-চর্চা কৰক ৯.১

আপোনাৰ এলেকাত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা বিভিন্ন ধৰণৰ শিশু শ্রমৰ এখন তালিকা প্রস্তুত কৰক।

.....

.....

.....

৯.৩.৩ শিশুৱে কাম কৰা প্রধান খণ্ডবিলাক (Major Sectors Where Children Work)

কৃষি খণ্ড, শিল্পখণ্ড আৰু স্বনিয়োজিত —ঘাইকৈএই তিনিটা খণ্ডত শিশু শ্রমিক দেখা যায়।

- **কৃষি খণ্ড** (Agrarian Sector) ঃ গাঁও অঞ্চলত বৃহৎ সংখ্যক শিশুৱে বেতনভোগী বা বিনামূলীয়া হিচাপে কৃষি তথা আনুষঙ্গিক খণ্ডত কাম কৰে। ইয়াৰ ভিতৰত আছে প্রব্রজনকাৰী শ্রমিক, অপ্রকাশ্য শ্রমিক আৰু বন্ধোৱা শ্রমিক।

- **শিল্পখণ্ড** (Manufacturing Sector) ঃ উন্নয়নশীল দেশত বহু শিশুৱে কাৰখানা বা উদ্যোগ আদিত কাম কৰে। পোছাক, পুতলা, ৰাসায়নিক, কাঁচৰ সামগ্রী, পিতলৰ বাচন, আতচ্‌বাজি ফটকা, জুইশলা আদি বিভিন্ন সামগ্রী তেওঁলোকে প্রস্তুত কৰে। তেওঁলোকে স্থায়ী বা অস্থায়ী, আইনগত বা বেআইনী আৰু পাৰিবাৰিক বা নিয়োগকাৰীৰ অধীনত বেতনভোগী হিচাপে কাম কৰে।
- **স্ব-নিয়োজিত** (Self-Employed Children)ঃ এনে ধৰণৰ কর্মৰত শিশুৱে ঘাইকৈ শ্লাম বা বস্তি এলেকাত বাস কৰে আৰু মানুহৰ ঘৰ, হোটেল-ৰেষ্টুৰেণ্ট, দোকান, নির্মাণস্থলী আদিত কর্মৰত হয়। ফেৰীৱালা হিচাপেও তেওঁলোকে কাম কৰে।

জানি থোৱা ভাল

- প্রতি বছৰ ১২ জুন তাৰিখটো 'বিশ্ব শিশু শ্রমিক বিৰোধী দিৱস' ৰূপে পালিত হয়।
- ২০০২ চনত আই-এল-অ'ই প্রথমবাৰ এই দিৱসৰ শুভাৰম্ভ কৰে শিশু শ্রমিক নির্মূলৰ বাবে বিশ্বজোৱা আন্দোলন গঢ়ি তোলাৰ উদ্দেশ্যে।

৯.৩.৪ শিশু শ্রমিকৰ কাৰণবোৰ (Causes of Child Labour)

শিশু শ্রমিক এক জটিল সমস্যা আৰু ইয়াৰ আঁৰত ভালেমান কাৰক আছে। শিশু শ্রমিক সমস্যাৰ কাৰণবোৰ কি কি? ইয়াৰ কাৰণ বুলিলে আমি বহুতো কাৰকৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰোঁ, যেনে— নিবনুৱা, কম মজুৰি, নিম্ন মানদণ্ডৰ জীৱন-যাপন, অজ্ঞতা আৰু নিৰক্ষৰতা, সামাজিক স্থিতি, ইত্যাদি।

সাধাৰণতে, ভাৰতবর্ষৰ শিশু শ্রমিক সমস্যাৰ কাৰণ বুলিলে দৰিদ্রতাকে আঙুলিয়াব পাৰি। এইটো সত্য যে ভাৰতীয় সমাজৰ অতি অৱজ্ঞাসূচক শ্রেণীটোৱেই হ'ল দুখীয়া শ্রেণী আৰু এই দুখীয়া শ্রেণীটোৰ পৰাই শিশু শ্রমিকৰ সৰবৰাহ হয়। শিশু শ্রমিকে প্রকৃতার্থত অন্তহীন দৰিদ্রতাৰ সৃষ্টি কৰে আৰু ই প্রাপ্তবয়স্ক কর্মৰ পৰা বঞ্চিত কৰে। দুখীয়া পিতৃ-মাতৃসকলে শিশুসকলক উপৰিঞ্চি উপার্জনৰ বাবে কামলৈ পঠায়। কিছুমান এনে ধৰণৰ উদাহৰণত আছে যে য'ত পিতৃ-মাতৃয়ে কিছু ধনৰ বাবে তেওঁলোকৰ সন্তানসকলক বন্ধুৱা শ্রমিক হিচাপে বিক্রি কৰি দিয়ে।

অজ্ঞতা শিশু শ্রমিক সমস্যাৰ আন এটা প্রধান কাৰণ বুলি ক'ব পাৰি। এই অজ্ঞতা পিতৃ-মাতৃৰ হ'ব পাৰে, যেনে— তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে যে শিশুক কর্মত নিয়োগ কৰিলেই দৰিদ্রতা নির্মূল হ'ব; আনহাতে, শিশু সকলকৰ অজ্ঞতা হ'ল যে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ অধিকাৰসমূহ নাজানে।

চমুকৈ শিশু শ্রমিকৰ প্রধান কাৰণ কেইটামান হ'ল—

- দৰিদ্রতা,
- পিতৃ-মাতৃৰ নিৰক্ষৰতা,
- নগৰীকৰণ আৰু জনবিস্ফোৰণ,
- বিদ্যালয়ৰ সুবিধা নথকা,
- শিশু শ্রমিকৰ কুপ্রভাৱ সম্পর্কে অভিভাৱকৰ অজ্ঞতা,
- ৰূপায়ণৰ ক্ষেত্রত শিশু শ্রমিক আইনবোৰৰ অসাৰতা,
- সস্তা আৰু অসংগঠিত শিশু শ্রমিকৰ শোষণ।

৯.৩.৫ শিশু শ্রমিক বিলোপকৰণৰ ক্ষেত্রত গ্রহণ কৰা উদ্যমসমূহ (Initiatives towards Elimination of Child Labour)

শিশু শ্রমিক এতিয়াও দেশৰ বাবে এটা প্রত্যাহ্বান। ভাৰত চৰকাৰে এই সমস্যাৰ মোকাবিলা কৰিবলৈ সক্রিয় পদক্ষেপ লৈছে। কেন্দ্র, ৰাজ্য উভয় স্তৰতে ভালেমান চৰকাৰ নিয়োজিত আয়োগে এই বিষয়ত দিহা-পৰামর্শ দিছে।

সংবিধানতো শিশুৰ সুৰক্ষাৰ কাৰণে ভালেমান বিধি ব্যৱস্থা ৰখা হৈছে; তাৰে এটা দফা মতে (দফা ২৩) *"চৈধ্য বছৰৰ তলৰ কোনো শিশুকে খনি, ফেক্টৰী বা অন্য বিপদজ্জনক কামত নিয়োজিত কৰিব নোৱাৰিব।"* শিশু শ্রম নিষিদ্ধ কৰি কেইবাখনো আইন গৃহীত হৈছে, যেনে— বাগিচা শ্রমিক আইন ১৯৫১, খনি আইন ১৯৫২, বিড়ি আৰু চুৰট শ্রমিক আইন ১৯৬৬।

তলত দুখন প্রধান ৰাষ্ট্রীয় আইন উল্লেখ কৰা হ'ল—

- **শিশু শ্রমিক (নিষিদ্ধ আৰু নিয়ন্ত্রণ) আইন, ১৯৮৬** (The Child Labour Act, 1986) ঃ এই আইনে ১৪ বছৰৰ বছৰৰ তলৰ শিশুক ১৩টা বৃত্তি আৰু ৫৭টা বিপদজ্জনক কার্য্যবিধিৰ পৰা বাৰণ কৰিছে। এই বিপদজ্জনক কার্য্যবিধিসমূহে শিশুসকলৰ স্বাস্থ্য আৰু জীৱনৰ ওপৰত প্রভাৱ পেলায়। এই বৃত্তিসমূহ আৰু বিপদজ্জনক কার্য্যবিধিসমূহ আইনৰ তালিকাভূক্ত কৰা হৈছে।
- **ফেক্টৰী আইন, ১৯৪৮** (The Factories Act, 1948) ঃ এই আইনে ১৮ বছৰৰ তলৰ শিশুক শ্রমৰ পৰা নিষিদ্ধ কৰিছে। ১৫ৰ পৰা ১৮ বছৰৰ প্রাপ্তবয়স্ক শিশুক কাৰখানাত নিযুক্তি দিয়া হ'ব যদিয়ে শিশুজনে চিকিৎসকৰ পৰা উপযুক্ততাৰ প্রমাণ পত্র দাখিল কৰিব পাৰে। এই আইনে ১৪ৰ পৰা ১৮ বছৰীয়া শিশুক দিনটোত চাৰে-চাৰি ঘণ্টা কামৰ সময় নির্ধাৰণ কৰিছে আৰু নিশা কাম কৰাৰ অনুমতি দিয়া হোৱা নাই।

শেষোক্ত আইনখনে শ্ৰমৰ সময় নিৰ্দিষ্ট কৰি দিছে— প্ৰতি তিনিঘণ্টাৰ বিৰতিত এঘণ্টা বিশ্ৰাম আৰু সপ্তাহত ছদিন কামৰ সময় নিৰ্ধাৰণ কৰিছে। কোনো শিশুক সন্ধ্যা সাত বজাৰ পৰা পুৱা আঠ বজালৈ অৰ্থাৎ নিশা কাম কৰোৱাৰ অনুমতি দিয়া হোৱা নাই।

ভাৰতৰ প্ৰগতিৰ উদ্দেশ্য আৰু কৌশল অনুধাবন কৰি, শিশু শ্ৰমিক আইন, ১৯৮৬ অনুসৰি ১৯৮৭ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় শিশু শ্ৰমিক নীতি (NCLP, National Child Labour Policy) গ্ৰহণ কৰে। এই নীতিয়ে বিপদজ্জনক ঠাইত কাম কৰা শিশুক পুনৰ সংস্থাপনত সহায় কৰে।এই আঁচনিয়ে শিশু শ্ৰমিকৰ বাবে বিশেষ বিদ্যালয় স্থাপন কৰে। এই বিদ্যালয়সমূহত শিশুসকলক আনুষ্ঠানিক বা অনানুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ লগতে বৃত্তিমূলক প্ৰশিক্ষণো দিয়া হয়। ইয়াৰ উপৰিও শিশু শ্ৰমিকসকলক মূল বিদ্যালয়ৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰিবলৈ প্ৰতি মাহে এশ টকাকৈ বৃত্তি, উপৰিঞ্চি আহাৰ আৰু দৈনিক স্বাস্থ্য পৰীক্ষা কৰা হয়।

চৰকাৰে এই সমস্যাসমূহ সমাধান কৰিবলৈ আইনসমূহ কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ বহুতো প্ৰচেষ্টা চলাইছে। চৰকাৰে শিশু শ্ৰমিক দূৰ কৰিবলৈ মানৰ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ৰ সৰ্ব শিক্ষা অভিযান মিচনৰ অন্তৰ্গত কৰিছে যাতে ৫-৮ বছৰ বয়সৰ শিশুসকলে অনুষ্ঠানিক শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে আৰু কৰ্মৰত শিশুসকলে ৰাষ্ট্ৰীয় শিশু শ্ৰমিক নীতিৰ অধীনত বিশেষ বিদ্যালয়ত প্ৰৱেশ কৰিব পাৰে। ১৯৯১ চনত আই-এল-অ'ই 'শিশু শ্ৰমিক নিৰ্মূলকৰণৰ আন্তৰ্জাতিক কাৰ্য্যসূচী' আৰম্ভ কৰে আৰু ইয়াত যোগদান কৰা প্ৰথম দেশ হ'ল ভাৰত (১৯৯২)।যি কি নহওক, সমস্যাটোৰ গভীৰতালৈ চাই আৰু দৰিদ্ৰতা আৰু নিৰক্ষতাৰ সৈতে এৰাব নোৱাৰা সম্পৰ্ক থকা এটা সামাজিক সমস্যা হোৱা বাবে সমাজৰ সৰ্বস্তৰৰ পৰা নেৰানেপেৰা আৰু সামগ্ৰিক প্ৰচেষ্টা চলালেহে এই ক্ষেত্ৰত প্ৰত্যাশিত ফল লাভ কৰিব পৰা যাব।কেৱল আইন প্ৰণয়ৰ দ্বাৰা ইয়াৰ সমাধান নহয়; কাৰ্য্যকৰী হ'ব লাগিব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ শিশু শ্ৰমিক কি?

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ শিশু শ্ৰমিকৰ দুটা কাৰণ উল্লেখ কৰক।

.....

৯.৪ শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়নৰ সমস্যা (Problem of Child Abuse)

শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ এক বিশ্বজোৰা পৰিঘটনা। ই হৈছে ১৮ বছৰ তলৰ বয়সৰ শিশুক কৰা আৱেগিক, দৈহিক, আর্থিক আৰু যৌন দুব্যৱহাৰ। শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰৰ ঘটনাৰ পৰিসৰ বা সংখ্যা অনুধাৱন কৰা অসম্ভৱ। ৰাষ্ট্রীয় অপৰাধ খতিয়ান সংস্থা (NCRB, National Crime Records Bureau)ৰ দ্বাৰা তালিকভুক্ত তথ্যই বিশ্বাসযোগ্য। অৱশ্যে, কিছুমান তথ্য কেতিয়াবা তালিকাভুক্ত নহ'বও পাৰে। জটিল সমাজব্যৱস্থাই বিভিন্ন ধৰণৰ শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰৰ মাত্রা বঢ়োৱাত প্রধান সহায়ক হৈছে।

৯.৪.১ অর্থ আৰু সংজ্ঞা (Meaning and Definition)

শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ (Child Abuse) শব্দটোৰ অর্থ আর্থ-সামাজিক পৰিস্থিতি সাপেক্ষে ভিন্ন হ'ব পাৰে। সাধাৰণতে ওঠৰ বছৰৰ অনুর্ধৰ কোনো শিশুৰ প্রতি পিতৃ-মাতৃ, তত্ত্বাৱধায়ক বা নিয়োগকাৰীয়ে কৰা আৱেগিক, দৈহিক, আর্থিক আৰু যৌন দুর্ব্যৱহাৰক শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ বুজোৱা হয়। বিশ্ব স্বাস্থ্য সংগঠন (WHO)ৰ সংজ্ঞামতে *"শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়নৰ ভিতৰত পৰে সকলো প্রকাৰৰ আৱেগিক দুর্ব্যৱহাৰ, যৌন উৎপীড়ন, অনাদৰ-অৱহেলা আৰু বাণিজ্যিক বা অন্য ধৰণৰ শোষণ যাৰ ফলত শিশুৰ স্বাস্থ্য, জীৱনধাৰণ, বিকাশ আৰু দায়িত্ব, বিশ্বাস বা ক্ষমতাৰ সম্বন্ধৰ প্রেক্ষাপটত গঢ় লৈ উঠিব লগা ব্যক্তিত্বৰ বা গৌৰৱবোধ (Dignity)ৰ হানি হয়।"* শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়ন হৈছে শিশুৰ মানৱাধিকাৰৰ উলংঘন যি তেওঁলোকৰ সামগ্রিক বিকাশক বাধাগ্রস্ত কৰে।

৯.৪.২ শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়নৰ প্রকাৰ (Type of Child Abuse)

শিশুৰ দুর্ব্যৱহাৰক চাৰিটা প্রকাৰত ভাগ কৰিব পাৰি—

- **দৈহিক দুর্ব্যৱহাৰ** (Physical Abuse) ঃ বিশ্ব স্বাস্থ্য সংস্থাৰ সংজ্ঞা মতে শিশুৰ প্রতি উৎপীড়ন এনে এক কার্য্য যি আন্তঃক্রিয়া অথবা আন্তঃক্রিয়াৰ অভাৱৰ পৰা সম্ভাব্য বা প্রকৃত দৈহিক ক্ষতি কৰে আৰু এনে কার্য্য পিতৃ-মাতৃ বা দায়িত্বশীল, ক্ষমতাশালী বা আস্থাভাজন ব্যক্তিৰ ইচ্ছাধীন। উদাহৰণ— জ্বলোৱা, প্রহাৰ কৰা, গোৰ মৰা, চৰিওৱা, শাৰীৰিক শাস্তি দিয়া, কোবোৱা আদি।
- **যৌন উৎপীড়ন** (Sexual Abuse) ঃ যৌন কার্য্যত কোনো শিশু লিপ্ত হোৱাটো— যি কার্য্য তাৰ বা তাইৰ সম্পূর্ণ বোধগম্য নহয়, বা যি কার্য্যই সামাজিক বিধি আৰু আইন উলংঘা কৰে তাকে যৌন দুর্ব্যৱহাৰ বা উৎপীড়ন বুলি ধৰা হয়। উদাহৰণ— শিশুৰ গুপ্তাঙ্গ স্পর্শ কৰা, যৌন সম্ভোগ, ধর্ষণ, প্রদর্শনকামিতা, নিষিদ্ধ যৌন সংসর্গ আদি।

- **আৱেগিক উৎপীড়ন** (Emotional Abuse) ঃ ইয়াক সংজ্ঞাবদ্ধ কৰা অতি কঠিন। 'হু'ৰ মতে ঃ 'আৱেগিক উৎপীড়ন হিচাপে সেইবিলাক আচৰণ বিবেচিত হ'ব যাৰ দ্বাৰা কোনো শিশু তেওঁৰ সুস্থ বিকাশৰ অনুকূল, সহযোগিতামূলক আৰু সহৃদয় বাতাবৰণৰ পৰা বঞ্চিত হয়— যি বাতাবৰণত শিশুৱে বাস কৰা সমাজখনৰ প্রেক্ষাপটত নিজৰ সম্ভাৱনাক পূর্ণতা দি এক দৃঢ় আৰু সর্বতোমুখী আৱেগিক তথা সামাজিক যোগ্যতা আর্জিবলৈ সক্ষম হ'ব পাৰে। আৱেগিক উৎপীড়ণমূলক কার্য্যৰ উদাহৰণ— পিতৃ-মাতৃ বা তত্ত্বাৱধায়কে চৰম ৰূপৰ শাস্তি প্রদান কৰা, যেনে বান্ধি থোৱা, অন্ধকাৰ কোঠাত আবদ্ধ কৰি ৰখা, ভাবুকি দিয়া আদি। তাতকৈ নৰম ৰূপৰ শাস্তিৰ উদাহৰণ অৱহেলা, অবজ্ঞা, বৈষম্য, গালি শপনি— যাৰ দ্বাৰা শিশুমনত আঘাত লাগিব পাৰে আৰু শিশুৰ ওপৰত দোষ জাপি দিয়া প্রাপ্ত বয়স্কৰ বদাভ্যাস ইত্যাদি।
- **অৱহেলা** (Neglect) ঃ শিশুৰ সর্বাংগীন বিকাশ ঘটোৱাত ব্যর্থতাই হ'ল অৱহেলা। শাৰীৰিক অৱহেলা হ'ল— আহাৰ, পোছাক, চিকিৎসা বা স্বাস্থ্য সুৰক্ষাৰ পৰা বঞ্চিত কৰা কার্য্য। শৈক্ষিক অৱহেলা হ'ল বিদ্যালয়ত শিক্ষা গ্রহণ আৰু জৰুৰী শৈক্ষিক প্রয়োজনবোৰ পুৰোৱাত ব্যর্থতা। মনস্তাত্ত্বিক বা আৱেগিক অৱহেলা বুলিলে বুজোৱা হয় আৱেগিক সহযোগিতা, মৰম-আত্মীয়তাৰ অভাৱ। লিঙ্গবৈষম্যও ইয়াৰ ভিতৰত পৰে।

জানি থোৱা ভাল

- শিশুৰ বিৰুদ্ধে হিংসা সম্পর্কে ৰাষ্ট্রসংঘৰ সচিব প্রধানৰ অধ্যয়ন মতে বিশ্বত প্রায় ১৫০ নিযুত ছোৱালী আৰু ৭৩ নিযুত ল'ৰাই ১৮ বছৰত ভৰি দিয়াৰ পূর্বেই বলপূর্বক যৌন সংগমৰ অভিজ্ঞতা লাভ কৰে।
- ভাৰতত ৪৪,৪৭৬ শিশু সন্ধানহীন হয় আৰু তাৰ ভিতৰত ১১,০০৪টা শিশুৰ সন্ধান কেতিয়াও পোৱা নাযায়।

(ভাৰতত মহিলা আৰু শিশুৰ চোৰাং চালান, ২০০৫)

৯.৪.৩ শিশু উৎপীড়নৰ কাৰণবোৰ (Causes of Child Abuse)

শিশু উৎপীড়নৰ ভালেমান কাৰণ আছে। কেৱালৰামানি (Kewalramani, ১৯৯২)ৰ মতে ইয়াৰ 'মূল কাৰণ হ'ল খাপ খোৱাৰ ক্ষেত্রত ব্যর্থতা আৰু পৰিৱেশগত অসঙ্গতি (ঘাইকৈ পিতৃ-মাতৃ আৰু নিয়োগকর্তাৰ দ্বাৰা)। অর্থাৎ শিশু উৎপীড়নৰ কাৰণ হ'ব পাৰে পিতৃ-মাতৃ, পৰিৱেশ, ছাপ আৰু শিশু সমস্যাবোৰ।

- **পিতৃ-মাতৃৰ কাৰণে ঃ**
  - সন্তান পালনৰ দক্ষতাৰ অভাৱ,
  - পিতৃ-মাতৃৰ মাজৰ কাজিয়া,
  - অবাঞ্ছিত গৰ্ভধাৰণ,
  - পৰিয়ালৰ সামাজিক বিচ্ছিন্নতা,
  - নিজৰ শৈশৱত হিংস্ৰতাৰ অভিজ্ঞতা,
  - চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য, যেনে— খিংখিঙিয়া স্বভাৱ, কঠোৰতা।
- **পৰিৱেশগত কাৰণ ঃ**
  - দাৰিদ্ৰ,
  - বিবাহত সমস্যা,
  - সামগ্ৰীৰ অপব্যৱহাৰ
- **মানসিক চাপজনিত কাৰণঃ**
  - নিবনুৱা অৱস্থা,
  - কৰ্ম-অসন্তুষ্টি,
- **শিশু সমস্যা ঃ**
  - অবাধ্যতা,
  - শাৰীৰিক প্ৰতিবন্ধকতা,
  - মাতৃ-সন্তানৰ বান্ধোনৰ দুৰ্বলতা,
  - পঢ়া-শুনা বা কামত মন নিদিয়া।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ আৱেগিক শিশু-উৎপীড়নৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

৯.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- পৰিয়াল আৰু সামাজিক গোটে শিশুৰ যতন আৰু সুৰক্ষাৰ দায়িত্ব বহন কৰিলেও কেতিয়াবা শিশুহঁত পিতৃ-মাতৃ, তত্ত্বাৱধায়কৰ দ্বাৰা অৱহেলিত হয় বা নিয়োগকৰ্তাৰ উৎপীড়নৰ বলি হ'ব লগা হয়।
- শিশু শ্রমিক শব্দটো সাধাৰণতে প্রয়োগ কৰা হয় এনেকুৱা কামৰ ক্ষেত্রত যি শিশুৰ পৰা তাৰ শৈশৱ কাঢ়ি লয়, আৰু তাৰ দৈহিক, মানসিক বিকাশৰ ক্ষেত্রত বাধা সৃষ্টি কৰে।
- কৃষি খণ্ড, শিল্পখণ্ড আৰু স্বনিয়োজিত —ঘাইকৈ এই তিনিটা খণ্ডত শিশু শ্রমিক দেখা যায়।
- শিশু শ্রমৰ ঘাই কাৰণ দৰিদ্রতা আৰু নিৰক্ষৰতা। ভাৰতত ২৬ শতাংশ লোক দৰিদ্র সীমাৰ তলৰ।(২০০১লোকপিয়ল)।চৰম দৰিদ্রতাত ভোগা বহু পৰিয়ালে শিশুৰ আর্জনৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰিবলগা হয়। শিশু শ্রম অতি সস্তা বাবে কাৰখানাত মালিকসকলে তেওঁলোকক কম মজুৰিত সৰহ কামৰ বোজা দি লাভ আহৰণ কৰে।
- ওঠৰ বছৰৰ অনুর্ধৰ কোনো শিশুৰ প্রতি পিতৃ-মাতৃ,তত্ত্বাৱধায়ক বা নিয়োগকাৰীয়ে কৰা আৱেগিক, দৈহিক, আর্থিক আৰু যৌন দুর্ব ব্যহাৰক শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ বুলিব পাৰি।
- শিশু উৎপীড়নৰ কাৰণবোৰ হ'ল পিতৃ-মাতৃগত, পৰিৱেশগত, ছাপজনিত আৰু শিশুৰ নিজা সমস্যা কিছুমান।
- ভাৰতত শিশুৰ সমস্যা বৃদ্ধিয়ে প্রত্যাহ্বান সৃষ্টি কৰিছে। শিশু শ্রমৰ বিৰুদ্ধে যুঁজাৰ বাবে চৰকাৰে বিভিন্ন পদক্ষেপ লৈছে। শিশু শ্রম বিলোপৰ বাবে ভাৰতে সাংবিধানিক, চৰকাৰী আৰু উন্নয়নমূলক পদক্ষেপ লৈছে। কিন্তু এই পদক্ষেপবোৰ প্রায়োগিক অসুবিধাবিলাকৰ বাবে বিশেষ ফলপ্রসূ হ'ব পৰা নাই।

৯.৬ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Government of India (2007): *Study on Child Abuse: India 2007*. Ministry of Women and Child Development.
2) Hazarika, P. (2004): *Child labour in India*. New Delhi: Akash Publishing House.
3) ILO (2002): *International Programme on the Elimination of child labour*. Geneva: ILO.

4) Sahoo, U. C. (1995): *Child Labour in Agrarian Society*. New Delhi: Rawat Publications.

৯.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজতাত্ত্বিক, উন্নয়নকৰ্মী, শিক্ষাবিদ আদিৰ মতে 'শিশু শ্ৰমিক' এটা অৱমাননাসূচক শব্দ যাৰ ভাৱাৰ্থ হ'ল শিশু শোষণ আৰু অমানবিকতা। কোনো কাম শিশু শ্ৰমত পৰিণত হয় যেতিয়া শিশু পূৰ্ণ সময়ৰ বাবে নিযুক্ত হয় বা শিক্ষা বাদ দি পৰিয়ালৰ কাৰণে ধন উপাৰ্জন কৰে।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিশু শ্ৰমিক সমস্যাৰ দুটা কাৰণ হ'ল দৰিদ্ৰতা আৰু অজ্ঞতা।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আৱেগিক শিশু উৎপীড়ন সংজ্ঞাবদ্ধ কৰা অতি কঠিন। 'হু'ৰ মতেঃ 'আৱেগিক উৎপীড়ন হিচাপে সেইবিলাক আচৰণ বিবেচিত হ'ব যাৰ দ্বাৰা কোনো শিশু তেওঁৰ সুস্থ বিকাশৰ অনুকূল, সহযোগিতামূলক আৰু সহৃদয় বাতাবৰণৰ পৰা বঞ্চিত হয়— যি বাতাবৰণত শিশুৱে বাস কৰা সমাজখনৰ প্ৰেক্ষাপটত নিজৰ সম্ভাৱনাক পূৰ্ণতা দি এক দৃঢ় আৰু সৰ্বতোমুখী আৱেগিক তথা সামাজিক যোগ্যতা আৰ্জিবলৈ সক্ষম হ'ব পাৰে। আৱেগিক উৎপীড়ণমূলক কাৰ্য্যৰ উদাহৰণ— পিতৃ-মাতৃ বা তত্বাৱধায়কে চৰম ৰূপৰ শাস্তি প্ৰদান কৰা, যেনে বান্ধি থোৱা, অন্ধকাৰ কোঠাত আবদ্ধ কৰি ৰখা, ভাবুকি দিয়া আদি। তাতকৈ নৰম ৰূপৰ শাস্তিৰ উদাহৰণ— অৱহেলা, অবজ্ঞা, বৈষম্য, গালি শপনি— যাৰ দ্বাৰা শিশুমনত আঘাত লাগিব পাৰে আৰু শিশুৰ ওপৰত দোষ জাপি দিয়া প্ৰাপ্ত বয়স্কৰ বদ অভ্যাস ইত্যাদি।

৯.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ শিশু শ্ৰমিক বুলিলে কি বুজে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ শিশুৰ প্ৰতি দুৰ্ব্যৱহাৰৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ শিশু শ্ৰমিকে কাম কৰা বিভিন্ন খণ্ডবিলাকৰ বিষয়ে এটা টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ শিশু শ্ৰমিক কেইপ্ৰকাৰ? ভাৰতত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা প্ৰকাৰবোৰৰ আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৩ ঃ শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ মানে কি বুজে? বিভিন্ন ধৰণৰ শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰ সম্পর্কে আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৪ ঃ শিশু শ্রমিকৰ কাৰণবোৰ আলোচনা কৰক। ইয়াক প্রতিহত কৰিবলৈ চৰকাৰে লোৱা কেতবোৰ পদক্ষেপ উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৫ ঃ শিশুৰ প্রতি দুর্ব্যৱহাৰৰ কাৰণবোৰ কি?

*** ***** ***

অধ্যায় ১০ ঃ পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ সমস্যা

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য
১০.২ পৰিচয়
১০.৩ পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ
১০.৪ অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ আৰ্থ-সামাজিক সমস্যা
১০.৫ নীতি আৰু সমস্যা সমাধানৰ ব্যৱস্থা
১০.৫.১ সাংবিধানিক ব্যৱস্থা
১০.৫.২ নীতি
১০.৬ জাতিভেদৰ নিৰ্মমতা
১০.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১০.৮ অধিক জানিবলৈ
১০.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
১০.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহে সন্মুখীন হোৱা বিভিন্ন সমস্যা বুজি পাব
- এই লোকসকলৰ উত্তৰণৰ বাবে লোৱা নীতি আৰু ব্যৱস্থাসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- জাতিভেদৰ নিৰ্মমতাৰ সামাজিক প্ৰভাৱ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

ভাৰতীয় সংবিধানত ‘পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ’ সংজ্ঞা ব্যাখ্যা কৰা হোৱা নাই যদিও অনগ্ৰসৰতাৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্য অ’ত-ত’ত বৰ্ণনা কৰা হৈছে। কেতিয়াবা অনগ্ৰসৰতাৰ নিৰ্দিষ্ট শ্ৰেণীৰদ্ধকৰণো কৰা হৈছে। তথাপিও ভাৰতীয় সংবিধানৰ অনুচ্ছেদত পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ আৰ্থ-সামাজিক উন্নয়নৰ বাবে কিছুমান ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হৈছে।

ভাৰতীয় সমাজ এনে শতসহস্ৰ লোকৰ দ্বাৰা গঠিত; যিসকলে বিভিন্ন অঞ্চল আৰু জনজাতীয় বলয়ত শোচনীয় দৰিদ্ৰতাৰ মাজত জীৱন নিৰ্বাহ কৰে। তেওঁলোক নিৰক্ষৰ আৰু নিজৰ অধিকাৰ সম্পৰ্কে অজ্ঞ। তেওঁলোকৰ প্ৰত্যয় জন্মাব পৰাকৈ ভাৰতীয় সংবিধানত সামাজিক,

অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায় লাভৰ সুযোগ দিয়াৰ কথা সন্নিৱিষ্ট কৰাৰ উপৰি সকলোকে সম অৱস্থালৈ আনিবলৈ লক্ষ্য কেন্দ্ৰীভূত কৰা হৈছে।

সংবিধানৰ ধাৰা ১৬(৪)ত 'পিছপৰা শ্ৰেণী'ৰ পৰিভাষা ব্যৱহাৰ কৰি কোৱা হৈছে যে বিভিন্ন সেৱাত এনে শ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধিত্ব কম। ধাৰা ৪৬ত উল্লেখ কৰা হৈছে যে, সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকসকলক 'অনুসূচিত জাতি' আৰু 'অনুসূচিত জনজাতি'ৰ শিতানত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। ধাৰা ৩৪০ত ৰাজ্যসমূহক পিছপৰা শ্ৰেণীৰ বিষয়ে অনুসন্ধান কৰা আৰু তেওঁলোকক সাহায্য প্ৰদান কৰাৰ ক্ষমতা দিয়া হৈছে।

ধাৰা ১৪, ১৫(১) আৰু ১৫(২)ই আইনৰ চকুত সকলো শ্ৰেণীৰ লোকক সমান বুলি ধৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে আৰু জাতি, বৰ্ণ, জন্ম ইত্যাদিৰ ভিত্তিত বৈষম্য নিষিদ্ধ কৰিছে। সংবিধানৰ ধাৰা ১৫(৪)ই দৃঢ়ভাৱে ঘোষণা কৰিছে যে সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিকভাৱে পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ নাগৰিক নাইবা অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ নাগৰিকসকলক বিশেষ সুবিধা প্ৰদানৰ ব্যৱস্থা কৰাত ৰাজ্যসমূহে কোনো বাধাৰ সৃষ্টি নকৰিব।

ভাৰতৰ পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক পৰিস্থিতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বিশেষ আৰু স্বতন্ত্ৰ ব্যৱস্থাৰ প্ৰয়োজন। তেওঁলোকৰ সহায়ৰ বাবে সংবিধানে এনে কিছুমান সা-সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ স্বীকৃতি দিছে।

পিছপৰা শ্ৰেণী শিতানত বিভিন্ন পৰ্য্যায়ৰ লোকক সামৰি লোৱা হয়। যিসকলে গুৰুতৰভাৱে জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত সা-সুবিধা লাভৰ পৰা বঞ্চিত হৈ আছে তেওঁলোকৰ সমস্যাৰাজি হ্ৰাস কৰিবৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰই সামগ্ৰিক উন্নয়নৰ পদক্ষেপ লোৱা প্ৰয়োজন।

১০.৩ পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি দেখিলো যে 'পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ'ৰ বাবে সংবিধানৰ ধাৰা ১৫(৪), ১৬(৪) আৰু ৩৪০(১)ত বিভিন্ন কথা সন্নিৱিষ্ট কৰা আছে। অন্যহাতেদি ধাৰা ১৫(৪) আৰু১৬(৪)ত ৰাজ্যবোৰক সামাজিক আৰু শৈক্ষিকভাৱে পিছপৰা শ্ৰেণীৰ নাগৰিকৰ বাবে বিশেষ ব্যৱস্থা গ্ৰহণৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছে। ধাৰা ৩৪০(১)ই পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ অৱস্থাৰ অনুসন্ধান কৰিবলৈ সংশ্লিষ্ট কৰ্তৃপক্ষক আয়োগ নিযুক্তি দিবলৈও অধিকাৰ দিছে। 'পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ' পৰিভাষাটো ঔপনিৱেশিক কালছোৱাত বহুতো প্ৰসঙ্গত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। কিন্তু স্পষ্টভাৱে সংজ্ঞাৱদ্ধ কোনো পৰিমাপক নথকাৰ বাবে সমূহীয়াভাৱে গোষ্ঠীসমূহৰ মাজত সুমুৱাই ল'ব বা উলিয়াই পেলাব তাক নিৰ্ণয় কৰা জটিল আছিল। বাস্তৱিকতে এই পৰিভাষাটোৱে পুৰণি আচাৰ-নীতিৰে পৰিৱেষ্টিত হৈ থকা সকলো জাতি,যিসকলে তুলনামূলকভাৱে কম সুবিধা উপভোগ কৰাৰ সুযোগ পায় আৰু প্ৰান্তিক জাতি (Maginalised Castes), উপজাতি আৰু সম্প্ৰদায়সমূহক সূচিত কৰে।

অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ শ্ৰেণীৱদ্ধকৰণ স্পষ্ট নোহোৱাৰ দৰেই, 'পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ' সংজ্ঞাটিও যথাযথ নহয়। ই সেইসকল অন্য শ্ৰেণীৰ লোকৰ কথা বুজায়, যিসকল সাধাৰণতে প্ৰাপ্য সুবিধাৰ পৰা বঞ্চিত আৰু প্ৰান্তিক শ্ৰেণীৰ।

সংবিধানৰ ৩৪০(১) ধাৰাৰ যোগেদি ৰাজ্যসমূহক সামাজিক আৰু শৈক্ষিকভাৱে অনুন্নত শ্ৰেণীসমূহৰ বিষয়ে অনুসন্ধান কৰিবলৈ আয়োগ নিয়োগৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছে। ধাৰা ৩৪০(১)ৰ আধাৰত নিয়োগ কৰা প্ৰথমখন পিছপৰা শ্ৰেণীৰ আয়োগে ইয়াৰ প্ৰতিবেদন ১৯৫৫ চনত দাখিল কৰিছিল। এই প্ৰতিবেদনে ২৩৯৯টা জাতি আৰু সম্প্ৰদায়ক পিছপৰা বুলি উপস্থাপন কৰিছিল। ইয়াৰে ২৩৭টাক অত্যধিক পিছপৰা বুলি বিবেচনা কৰা হৈছিল আৰু বিশেষ মনোযোগৰ প্ৰয়োজন আছে বুলি প্ৰতিবেদনত উল্লেখ কৰা হৈছিল। এইদৰে পিছপৰা শ্ৰেণীক দুটা ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছিল— পিছপৰা আৰু অত্যধিক পিছপৰা। এই প্ৰতিবেদনখন ৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰে 'জাতি' বুলি উল্লেখ থকা আৰু পিছপৰা শ্ৰেণী চিনাক্তকৰণৰ বাবে অৰ্থনৈতিক বৈশিষ্ট্য সন্নিৰিষ্ট নকৰা বাবে অগ্ৰাহ্য কৰিছিল।

১৯৮০ চনত দ্বিতীয়খন সৰ্বভাৰতীয় পিছপৰা শ্ৰেণী আয়োগ, যিখনক জনপ্ৰিয়ভাৱে মণ্ডল আয়োগ বুলি জানে, ইয়াৰ প্ৰতিবেদন দাখিল কৰিছিল। বিভিন্ন জনসমষ্টিৰ সামাজিক আৰু শৈক্ষিক অনগ্ৰসৰতাৰ ভিত্তিত জাতি আৰু শ্ৰেণী বৈশিষ্ট্যযুক্ত ১১টা সূচক আয়োগে চিহ্নিত কৰিছিল। নতুন শ্ৰেণীৱদ্ধ তালিকা অনুসৰি ৩৪৭৩টা জাতিক পিছপৰা বুলি ঘোষণা কৰা হয়। আয়োগে, এটা জাতি নাইবা কোনো সামাজিক গোষ্ঠীক অনগ্ৰসৰ ৰূপে চিনাক্ত কৰিবৰ বাবে বাস্তৱ সূচকসমূহক ক্ৰমোচ্চ শ্ৰেণী বিভাগৰ ভিত্তিত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছিল, যেনে— গোষ্ঠীৰ ভিতৰত বিবাহৰ নিম্নতম বয়স, কৰ্মত মহিলাৰ অধিকাৰ আৰু অংশগ্ৰহণ, বিদ্যালয় এৰাৰ সৰ্বোচ্চ হাৰ, খোৱা পানীৰ দুৰ্লভতা, পা�ৰিবাৰিক সম্পত্তিৰ ন্যূনতম গড় মূল্য, কেঁচাঘৰৰ উচ্চতম হাৰ ইত্যাদি। মণ্ডল আয়োগৰ প্ৰতিবেদন ১৯৯১ চনত আংশিকভাৱে ৰূপায়িত কৰা হয়।

১৯৯৩ চনৰ ৮ ছেপ্টেম্বৰত ভাৰত চৰকাৰৰ অধ্যাদেশ মতে দুয়োখন তালিকাভুক্ত (দ্বিতীয় সৰ্বভাৰতীয় পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ আয়োগ নাইবা মণ্ডল আয়োগ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ ব্যক্তিগত তালিকা) জাতিসমূহক অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণী বুলি সংজ্ঞাৱদ্ধ কৰা হৈছে।

১০.৪ অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ আৰ্থ-সামাজিক সমস্যা

ভাৰতত বৰ্ণ অথবা জাত হ'ল একপ্ৰকাৰৰ সামাজিক স্তৰবিন্যাস।ই একেই অৱস্থা নাইবা সামাজিক অৱস্থানৰ আৰ্থ-সামাজিক জনগোষ্ঠীসমূহক সূচায়। জাতিৰ আন একপ্ৰকাৰ সামাজিক স্তৰ বিন্যাস অনুসৰি যি জাতি নাইবা সম্প্ৰদায় এক আৱদ্ধ পদ্ধতিৰে পৰিচালিত তেনে জাতি নাইবা সম্প্ৰদায়বোৰ সি তুলনামূলকভাৱে মুক্ত জাত নাইবা বৰ্গতকৈ ভিন্ন। আৱদ্ধ পদ্ধতিক মুক্ত পদ্ধতিতকৈ স্বতন্ত্ৰ কৰি দেখুৱাব পাৰি ইয়াৰ সদস্যভুক্তিৰ নিয়মৰ ভিত্তিত। বৰ্গীয় গোষ্ঠীসমূহত ঊৰ্ধমুখী গতিশীলতাৰ প্ৰৱণতা অধিক সহজে ধৰা পৰে। কেইটামান মূল পৰিমাপক, যেনে— শিক্ষা, কৰ্মৰ অৱদান আদি সলনি হোৱাৰ লগে লগে ব্যক্তিৰ সামাজিক প্ৰস্থিতি সলনি হ'লেও কোনো এক উচ্চ জাতি অথবা গোষ্ঠীৰ সদস্য হ'ব নোৱাৰে। যিবোৰ জাতি অথবা জনগোষ্ঠীৰ

সদস্যসকল অৰ্থনৈতিক আৰু শৈক্ষিক দিশত তুলনামূলকভাৱে অন্য জাতিসমূহতকৈ কম সুবিধাপ্ৰাপ্ত, সেই শ্ৰেণীটোকেই সাধাৰণতে পিছপৰা বুলি গণ্য কৰা হয়।

ভাৰতত পিছপৰা শ্ৰেণী বুলি ক'লে ইয়াৰ বৃহৎ পৰিসৰৰ মাজত ভাৰতীয় সমাজৰ মূল বৈশিষ্ট্যযুক্ত অৱস্থাগত মিল থকা কিছুসংখ্যক গোষ্ঠীৰ কথা বুজিব লাগিব। 'পিছপৰা শ্ৰেণী'য়ে কোনো একক গোষ্ঠীক নুবুজায়। বৰং ই বিভিন্ন গোষ্ঠীৰ মানুহৰ সমষ্টি। এই সমষ্টিটোৰ সদস্যসকল ভাৰতীয় সামাজিক সংৰচনাৰ বিভিন্ন উপাদানেৰে সমৃদ্ধ।

পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ নানান সমস্যাৰে পীড়িত আৰু বিভিন্ন ক্ষতিকাৰক সামাজিক সমস্যাৰে পৰিৱেষ্টিত। তেওঁলোকে নানান অসুবিধা ভোগ কৰিবলগীয়া হয়। যেনে— নিম্ন সামাজিক প্ৰস্থিতি, দৰিদ্ৰতা আৰু নিৰক্ষৰতা ইত্যাদি এই শ্ৰেণীবোৰ কিবা নহয় কিবা প্ৰকাৰে সমাজ গোষ্ঠীৰ লগত জড়িত হৈ থাকে।

ভাৰতীয় সংবিধানৰ বিভিন্ন ধাৰাত অনগ্ৰসৰতাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ৰূপৰেখা অংকিত কৰা হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে, আগতে কোৱাৰ দৰে ধাৰা ১৫(৪)ত সামাজিক আৰু শৈক্ষিক অনগ্ৰসৰতা, ধাৰা ১৬(৪)ত বিভিন্ন সেৱাসমূহত পৰ্য্যাপ্ত প্ৰতিনিধিত্বৰ অভাৱ, ধাৰা ৪৬ত সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকসকল, যেনে— অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিক অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

সংবিধানে কেৱল অনগ্ৰসৰতাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহকেই সূচিত কৰা নাই, অনগ্ৰসৰ লোকৰ উন্নয়নৰ কাৰণে বিভিন্ন ব্যৱস্থাও সন্নিৱিষ্ট কৰিছে। উল্লিখিত ধাৰা ৪৬ত কোৱা হৈছে, সংবিধানে বিভিন্ন সমস্যা আৰু সামাজিক অক্ষমতা অতিক্ৰম কৰিবৰ বাবেও বিধান দিছে। ইয়াত উল্লেখ আছে যে সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ উন্নতকল্পে ৰাজ্যসমূহে অৰ্থনৈতিক আৰু শৈক্ষিক অগ্ৰগতি নিশ্চিত কৰাৰ দিশত বিশেষভাৱে যত্নপৰ হ'ব পাৰিব। বিশেষকৈ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ উন্নয়নৰ বাবে বিভিন্ন ব্যৱস্থা লোৱা উচিত। ধাৰা ৩৪০ত ৰাজ্য চৰকাৰে পিছপৰা শ্ৰেণীৰ অৱস্থাৰ উন্নয়নকাৰী প্ৰয়োজনীয় ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব পাৰিব বুলি কোৱা হৈছে।

অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ অনগ্ৰসৰতা আঁতৰ কৰিবলৈ প্ৰসঙ্গতে সংবিধানে এক বিশেষ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছে। সংবিধানৰ ধাৰা ৪৬ৰ অধীনত এই লোকসকলৰ সামাজিক অক্ষমতাসমূহ দূৰ কৰিবলৈ কিছুমান ব্যৱস্থা সন্নিবিষ্ট কৰাৰ কথা কোৱা হৈছে। ইয়াত কোৱা হৈছে যে ৰাজ্যসমূহে সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ শৈক্ষিক আৰু অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ কাৰণে বিশেষভাৱে যত্নপৰ হ'ব। বিশেষতঃ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ ক্ষেত্ৰত এনে ব্যৱস্থা লোৱা উচিত। পৰিশেষত ধাৰা ৩৪০ত ৰাজ্য চৰকাৰসমূহক বিশেষ জাতি-গোষ্ঠীসমূহৰ অনগ্ৰসৰতাৰ কাৰণ অনুসন্ধানৰ বাবেও বিশেষ ক্ষমতা প্ৰদান কৰিছে। সংবিধানে প্ৰতিটো পৰ্য্যায়ৰ পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ, যেনে— অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ গাঁথনিকো পৰীক্ষা কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিছে।

ব্যাপক আৰু বৃহৎ সংমিশ্ৰিত লোকৰ দ্বাৰা পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ গঠিত। দেশৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশক ই সামৰি লয়। মোটামুটিভাৱে দেশৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ এক তৃতীয়াংশ লোক এই শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্ভুক্ত। পিছপৰা শ্ৰেণীৰ ভিতৰত অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য পিছপৰা জাতিসমূহক সামৰি লোৱা হয়।

অনগ্ৰসৰ শ্ৰেণীসমূহৰ সমস্যাবোৰ সকলোৱে দৃষ্টিগোচৰ কৰিবলৈ আৰু সেইবোৰ আঁতৰাবলৈ প্ৰতিশ্ৰুতিৱদ্ধ হ'বলৈ তথা তেওঁলোক কিমান বঞ্চনাৰ আৰু অৱহেলাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হৈছে সেয়া বুজাবলৈ বিশ্বাসযোগ্য চৰকাৰী পৰিসংখ্যাৰ সাংঘাতিকভাবে অভাৱ। বিগত কেইবছৰমানত এই শ্ৰেণীসমূহৰ অৱস্থাৰ অৱনতি হোৱাটো পৰিলক্ষিত হৈছে। কাৰণ, তেওঁলোকৰ পৰম্পৰাগত কৰ্মক্ষেত্ৰত নিয়োগৰ সুযোগৰ অভাৱত বয়নশিল্প, মৎস্য ব্যৱসায় ইত্যাদি এই শ্ৰেণীসমূহৰ গৰিষ্ঠসংখ্যক লোকেই পৰম্পৰাগতভাৱে জড়িত। কেৱল নৱম পৰিকল্পনাৰ পাচৰে পৰা কেন্দ্ৰীয় পৰিকল্পনাত পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ কল্যাণ আৰু উন্নয়নৰ বাবে পুঁজি আবণ্টনৰ ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তিত কৰা হৈছে। যি নহওক, পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ দক্ষতা বৃদ্ধি, কল্যাণ আৰু উন্নয়ন নিশ্চিত কৰিবলৈ বুজন পৰিমাণৰ পুঁজি আবণ্টনৰ প্ৰয়োজন।

জানি থোৱা ভাল

অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি ঃ কেইটামান তথ্য—

- অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ বিৰুদ্ধে থকা অস্পৃশ্যতাৰ বাধা আৰু সামাজিক নিৰ্মমতা বৰ্তমানো অক্ষুণ্ণ আছে। সংবিধানে ৫০ বছৰৰ আগতেই আইন প্ৰণয়ন কৰি অস্পৃশ্যতাৰ বিলুপ্তি সাধন কৰিছিল।
- ভূমিহীনতাৰ সমস্যা অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ ক্ষেত্ৰত ক্ৰমে বাঢ়িহে গৈছে। তেওঁলোকৰ মাজত আনুপাতিকভাৱে কৃষিজীৱী মানুহৰ সংখ্যা কমি যোৱাৰ বিপৰীতে কৃষি শ্ৰমিকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পাইছে।
- অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণ আৰু উন্নয়নৰ কাৰণে আবণ্টিত ধন সাম্প্ৰতিক সময়ত যথেষ্ট নহয় আৰু যোৱা কেইবছৰমানত ইয়াৰ পৰিমাণ ক্ৰমহ্ৰাসমান হৈছে।
- কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ গ্ৰুপ 'এ' আৰু গ্ৰুপ 'বি'ৰ পদসমূহত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ প্ৰতিনিধিত্ব যথেষ্ট নহয়। এতিয়াও ইয়াৰ হাৰ একেই আছে। আনকি অনুসূচিত জনজাতিৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰুপ 'চি' আৰু গ্ৰুপ 'ডি'ৰ পদসমূহতো এই অভাৱ বিদ্যমান।

স্বাধীনতাৰ পাছৰে পৰা ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ যথেষ্ট পৰিমাণে উন্নতি হৈছে। দ্ৰুত উদ্যোগিকীকৰণ (শিল্পায়ন), নতুন প্ৰযুক্তিৰ প্ৰৱৰ্তন, কৃষিৰ আধুনিকীকৰণ আৰু দ্ৰব্যৰ বৃহৎ পৰিমাণৰ উৎপাদন আৰু সেৱাসমূহে অৰ্থনীতিক লক্ষণীয়ভাৱে আগবঢ়াই নিছে। ১৯৯১ চনৰ অৰ্থনৈতিক সংস্কাৰৰ প্ৰৱৰ্তনে চৰকাৰৰ অধীনৰ কেইটামান উদ্যোগৰ ব্যক্তিগত অনুজ্ঞা-পত্ৰৰ সংৰক্ষিত সুবিধা ৰাজ (Licence-Quota Raj) বিলোপ কৰাৰ লগতে আমদানি আৰু ৰপ্তানিৰ বাধা-নিষেধ হ্ৰাস কৰি বিত্তীয় তথা বেঙ্কিং খণ্ডক অৰ্থনৈতিক দিশেৰে আগবঢ়াই নি আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিলে।

যি নহওক, কেৱল অৰ্থনৈতিক উন্নয়নেই যথেষ্ট নহয়— এই অগ্ৰগতি মানৱ উন্নয়নৰ বহুমুখী দিশৰ লগত জড়িত হ'ব লাগিব। মানৱ উন্নয়নে মানুহৰ সকলো প্ৰকাৰৰ প্ৰগতিক সামৰি লয়, স্বাধীনতা আৰু মানৱ অধিকাৰ সকলোৰে কাৰণে সম্প্ৰসাৰিত কৰে, যাতে সকলোৱে জীৱনৰ মূল্যবোধ বৰ্তাই ৰাখিব পাৰে। ই মানুহক ভয়মুক্ত স্বাধীনতা উপভোগৰ সুযোগ দিয়াৰ লগতে দমনমুক্ত, বৈষম্যহীন আৰু শোষণবিহীন জীৱন-যাপনত সহায় কৰি একোটা মুক্ত মৰ্যাদাপূৰ্ণ, ক্ষুধামুক্ত আৰু অজ্ঞতাশূন্য জীৱনৰ গৰাকী কৰি তুলিব পাৰে।মানৱ উন্নয়নৰ ফলত মানুহে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণত মুক্ত, তথ্যসমৃদ্ধ আৰু বিজ্ঞভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰা হয়।

অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণীয়ে সন্মুখীন হোৱা বিভিন্ন বিষয় আৰু সমস্যাৰ ভিতৰুৱা দিশবোৰ তেওঁলোকে সংৰক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ সুযোগ গ্ৰহণ কৰি সহজে সমাধা কৰিবলৈ সক্ষম হয়। এই শ্ৰেণীবোৰে সন্মুখীন হোৱা ৰাজনৈতিক প্ৰান্তীয়কৰণৰ সমস্যাটোৰ উপৰি অগণিত সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়। এই সমস্যাবোৰে তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন জীৱনযাত্ৰাত গুৰুতৰ প্ৰভাৱ পেলায়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ পিছপৰা শ্ৰেণীৰ লোকসকলে সন্মুখীন হোৱা বিভিন্ন সমস্যাবোৰ কি ?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ভুল নে শুদ্ধ কওক—

ক) মানৱ উন্নয়নৰ অৰ্থ হ'ল সকলো লোককে মানৱ অধিকাৰ আৰু স্বাধীনতাৰ নিশ্চিতি প্ৰদান কৰা যাতে তেওঁলোকে জীৱন-যাপনৰ ন্যূনতম মান বৰ্তাই ৰাখিব পাৰে।

খ) সংবিধান ধাৰা ৩৪০এ ৰাজ্য চৰকাৰবোৰক পিছপৰা শ্ৰেণীৰ অৱস্থাৰ অনুসন্ধান কৰাৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰিছে।

১০.৫ নীতি আৰু সমস্যা সমাধানৰ ব্যৱস্থা

১০.৫.১ সাংবিধানিক ব্যৱস্থা

অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ উত্তৰণ সুনিশ্চিত কৰিবলৈ সংবিধান প্ৰণেতাসকলে গভীৰভাৱে চিন্তা কৰি বিস্তৃত সাংবিধানিক কৌশল প্ৰস্তুত কৰিছিল। তলত সংবিধানপ্ৰদত্ত ব্যৱস্থাসমূহ চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল।

- ধাৰা ১৭ই অস্পৃশ্যতা বিলোপ কৰিছে।
- ধাৰা ৪৬ৰ জৰিয়তে দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ কাৰণে বিশেষ যত্নসহকাৰে শৈক্ষিক আৰু অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হৈছে। বিশেষকৈ অনুসূচিত

জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ ক্ষেত্ৰত এই কথা প্ৰযোজ্য। লগতে তেওঁলোকক সকলো প্ৰকাৰ শোষণৰ পৰা ৰক্ষা কৰি ন্যায় প্ৰদানৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ কথা কোৱা হৈছে। ধাৰা ৩৩৫-এ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যসকলৰ কথা ধাৰাবাহিকভাৱে বিবেচনা কৰি প্ৰশাসনিক দক্ষতা বৰ্তাই ৰখাৰ প্ৰয়াস কৰিছে। কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ বিষয় জড়িত কাম আৰু সেৱাবোৰত তেওঁলোকৰ নিযুক্তিৰ ব্যৱস্থা ৰখা হৈছে।

- ধাৰা ১৫(৪)ত তেওঁলোকৰ উন্নতিকল্পে বিশেষ ব্যৱস্থা অথবা নিয়মৰ উল্লেখ কৰা হৈছে।
- ধাৰা ১৬(৪ক)ত কোৱা হৈছে যে ৰাজ্যৰ অধীনৰ পদ আৰু সেৱাত যিকোনো শ্ৰেণী নাইবা শ্ৰেণীসমূহৰ কৰ্মচাৰীৰ পদোন্নতিৰ ক্ষেত্ৰত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জাতিৰ অনুকূলে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। যিবিলাক ৰাজ্যিক সেৱাত তেওঁলোকৰ যথোপযুক্ত প্ৰতিনিধিত্ব নাই। তাত প্ৰতিনিধিৰ সংখ্যাৰ বঢ়াব লাগিব।
- ধাৰা ৩৩৮এ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে জাতীয় আয়োগ (National Commission) গঠনৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। আয়োগৰ কৰ্তব্য হ'ব তেওঁলোকক সুৰক্ষা প্ৰদানৰ বাবে অনুসন্ধান আৰু পৰামৰ্শ দিয়া, তেওঁলোকৰ আৰ্থ-সামাজিক উন্নয়নৰ কাৰণে আঁচনি গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াত পৰামৰ্শ প্ৰদান কৰা আৰু তেওঁলোকৰ বিশেষ অভিযোগৰ অনুসন্ধান কৰা তথা এনে অনুসন্ধানত অংশগ্ৰহণ কৰা। সংবিধানৰ অনুচ্ছেদ ৩৩০ আৰু ধাৰা ৩৩২ত যথাক্ৰমে অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কাৰণে লোকসভা আৰু বিধান সভাসমূহত আসন সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা ৰখা হৈছে।
- সংবিধানৰ পঞ্চায়ত সম্পৰ্কে থকা অংশ IX আৰু পৌৰসভা সম্পৰ্কে থকা অংশ IXAত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে স্থানীয় নিকায়সমূহত সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা ৰখা হৈছে।
- সংবিধানৰ অংশ IX আৰু IXA ত যথাক্ৰমে বিধানসভাৰ সদস্যসকলক পঞ্চায়ত আৰু পৌৰসভাসমূহত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ অনুকূলে আসন সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা ৰখাৰ পৰামৰ্শ দিছে।
- সংবিধানৰ ধাৰা ৩৪০ত পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ অৱস্থাৰ বুজ ল'বলৈ আয়োগ গঠনৰ ব্যৱস্থা ৰখা হৈছে।
- ধাৰা ১৬(৪) আৰু ১৬(৪ক)ই যথাক্ৰমে ৰাজ্যৰ অধীনৰ সেৱাসমূহত নিয়োগ আৰু পদোন্নতিৰ ক্ষেত্ৰত যথোপযুক্তভাৱে প্ৰতিনিধিত্ব নাথাকিলে পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ কাৰণে পদ সংৰক্ষণৰ বাবে অনুমতি প্ৰদান কৰিছে।
- ধাৰা ১৫(৪)এ ৰাজ্যৰ অৰ্থনৈতিক আৰু শৈক্ষিকভাৱে পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ উন্নয়নৰ হকে বিশেষ ব্যৱস্থা গ্ৰহণৰ অনুমতি প্ৰদান কৰিছে। ইয়াৰ উপৰি অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণ তথা আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থাৰ উন্নতি হোৱাকৈ অন্য সাংবিধানিক ব্যৱস্থাৰ সুযোগো ৰখা হৈছে।

- ধাৰা ১৫ অনুসৰি ৰাজ্যবোৰে জাতি-বৰ্ণৰ ভিত্তিত নাগৰিকসকলৰ ক্ষেত্ৰত বৈষম্যমূলক আচৰণ কৰিব নোৱাৰিব। ধাৰা ১৫(৪)ত অধিক ইতিবাচকভাৱে কোৱা হৈছে যে (সমতাৰ অধিকাৰ থকা সত্ত্বেও) শৈক্ষিক আৰু সামাজিকভাৱে পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ কাৰণে বিশেষ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব পৰা যাব। সেয়েহে কোনো ৰাজ্যই যদি এনে জাতি, সম্প্ৰদায়ৰ বাবে কোনো বিশেষ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰে তাক সমতাৰ অধিকাৰৰ ভিত্তিত প্ৰত্যাহ্বান জনাব পৰা নাযাব।
- ধাৰা ১৯ৰ অনুসৰি ৰাষ্ট্ৰই যুক্তিসংগত কাৰণত আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ স্বাৰ্থত মুক্ত চলাচল তথা বাসগৃহ নিৰ্মাণৰ ক্ষেত্ৰত বাধা-নিষেধ আৰোপ কৰিব পাৰিব।
- সংবিধানৰ ধাৰা ৪৬ই সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ কাৰণে, বিশেষতঃ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ শৈক্ষিক স্বাৰ্থৰ সুৰক্ষা প্ৰদান কৰিবলৈ ৰাজ্যক পৰামৰ্শ দিছে।
- ধাৰা ৩৩০, ৩৩২ আৰু ৩৩৪ৰ মতে ৰাষ্ট্ৰই সংসদ আৰু বিধানসভাত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ আনুপাতিকভাৱে আসন সংৰক্ষণ কৰিব লাগিব।
- ধাৰা ৩৩৫ই কৈছে যে প্ৰশাসনিক দক্ষতাৰ দিশটো বিবেচনা কৰি অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যসকলে প্ৰশাসনিক সেৱাসমূহত আসন সংৰক্ষণৰ বাবে জনোৱা দাবীসমূহ বিবেচনা কৰিব লাগিব।
- ধাৰা ৩৩৩৮ (১৯৯০চনৰ ৬৫সংখ্যক সংশোধনী মতে সন্নিৱিষ্ট)ই অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ উন্নয়ন হোৱাকৈ প্ৰয়োগ কৰিব পৰা সুৰক্ষা আৰু প্ৰতিৰোধ ব্যৱস্থা গ্ৰহণৰ লগতে অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণ তথা অগ্ৰগতিৰ বাবে জাতীয় আয়োগ গঠনৰ সাংবিধানিক কৰি দিছে।
- ধাৰা ৩৩৯ অনুসৰি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সংবিধান প্ৰচলন কৰাৰ দহ বছৰৰ পাচত অনুসূচিত অঞ্চল আৰু অনুসূচিত জাতিৰ কল্যাণৰ বাবে আয়োগ গঠনৰ ক্ষমতা লাভ কৰিব। ভাৰত চৰকাৰকো ৰাজ্যবোৰক অনুসূচিত অঞ্চল আৰু অনুসূচীত জনজাতিৰ লোকসকলৰ কল্যাণৰ অৰ্থে উপযুক্ত নিৰ্দেশ দিবলৈ ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছে।
- সংবিধানৰ ধাৰা ২৭৫(১)ত ভাৰত যুক্তৰাষ্ট্ৰক অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণৰ আঁচনি ৰূপায়িত কৰিবলৈ অনুদান দিবৰ বাবে পৰামৰ্শ দিয়া হৈছে।
- সংবিধানৰ পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ অনুসূচীত (ধাৰা ২৪৪ৰ প্ৰসঙ্গেৰে) ধাৰা অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ ক্ষেত্ৰত মানি চলিবলগীয়া বিশেষ প্ৰশাসনিক বিধানৰ উল্লেখ আছে।
- সংবিধানৰ ব্যৱস্থা অনুযায়ী কেইখনমান ৰাজ্যৰ বাবে পৃথক মন্ত্ৰালয় (Ministry) থাকিব। এনে ৰাজ্য কেইখনমান হ'ল— ঝাৰখণ্ড, ছত্তিশগড়, ওড়িশা ইত্যাদি। এই মন্ত্ৰালয়বোৰ সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যখনৰ অনুসূচিত জাতিসমূহৰ কল্যাণৰ বাবে দায়ৱদ্ধ আৰু জগৰীয়া হ'ব।

- সংবিধানৰ ৮৫তম সংশোধনীমতে চৰকাৰী চাকৰিত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে পদোন্নতিৰ ক্ষেত্ৰত সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা বাহাল ৰখা হৈছে।

১০.৫.২ নীতি

ভাৰতে পৰিকল্পিত আৰু প্ৰণালীৱদ্ধ সংৰক্ষণ নীতি মানি এক ইতিবচক বৈষম্যমূলক পদ্ধতি অনুসৰণ কৰে। সাংবিধানিক ৰূপৰেখা অনুসৰি সুযোগ হ'ল সমতাৰ ধাৰণাটোৰে সম্প্ৰসাৰিত ৰূপ। সংৰক্ষণ পদ্ধতিত সুচিন্তিত, প্ৰণালীৱদ্ধ আৰু জাতিগত বৈশিষ্ট্যমূলক সুযোগ প্ৰদানৰ দিহা ৰখা হৈছে। নিৰ্দিষ্ট কেইটামান জাতি আৰু গোষ্ঠীৰ বাবে চৰকাৰী চাকৰি, উচ্চ পৰ্য্যায়ৰ শিক্ষানুষ্ঠানত নামভৰ্তি কৰাৰ সুযোগ, বিধানসভাত আসন সংৰক্ষণ আদিত ই সহায় কৰে। এনে শাসন প্ৰণালীৰ সিদ্ধান্তসমূহ কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰ— দুয়োখনেই দেশৰ বিভিন্ন পৰ্য্যায়ৰ প্ৰশাসনিক কাৰ্য্যৰ জৰিয়তে বাস্তৱায়িত কৰে।

সংৰক্ষণৰ মূল কথা বিভিন্ন পৰিৱৰ্তনশীল অভিজ্ঞতাৰ লগত জড়িত। পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহে বৰ্তমান আৰু অতীতৰ সমসাময়িক কালছোৱাত সন্মুখীন হোৱা আৰ্থ-সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক অসুবিধাসমূহে 'সংৰক্ষণ'ৰ নিৰ্ণায়ক উপাদানৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ নিৰ্ণায়ক কাৰক ৰূপে লিঙ্গ, জাতি, জনজাতি আৰু ভাষাগত সংখ্যালঘু স্থিতি আদিকো গণ্য কৰা হয়। সাংবিধানিক আইন, বিধিৱদ্ধ আইন, স্থানীয় ৰীতি আৰু লিখিত আইনৰ আধাৰত 'সংৰক্ষণ' কৰা হয়। সংৰক্ষণ সাংবিধানিক আইন, বিধিৱদ্ধ আইন, সামাজিক ৰীতি-নীতি আৰু বিনিময়ৰ দ্বাৰা নিৰ্ধাৰণ হয়। ইয়াত সাধাৰণতে শিক্ষা, বৃত্তি, চাকৰি আৰু পদোন্নতিৰ ক্ষেত্ৰত এজন ব্যক্তিক সুবিধা প্ৰদান কৰিবলৈ ব্যৱহৃত এক প্ৰক্ৰিয়াই হ'ল সংৰক্ষণ। এক ধৰণৰ প্ৰমাণ-পত্ৰই সংৰক্ষণৰ সুবিধা লাভত সহায় কৰে। সংৰক্ষণক সামাজিক একত্ৰকৰণৰ এক অপৰিহাৰ্য্য ব্যৱস্থা বুলি অভিহিত কৰা হয়। পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ বাবে থকা সংৰক্ষণ নীতিৰ সুবিধা লাভৰ পৰা প্ৰাথমিক হিতাধিকাৰীসকল আৰু অধিক যাতে বঞ্চিত নহয় তাৰ বাবে সংবিধানত নিয়ম সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। সংবিধানৰ নীতিগত উপাদানবোৰৰ নিয়মীয়া নবীকৰণৰ আৱশ্যকতা থাকে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ ভুল নে শুদ্ধ—

ক) সংবিধানৰ ধাৰা ৩৩০, ৩৩২ আৰু ৩৩৪ অনুসৰি সংসদ আৰু বিধানসভাত অনুসূচিত জাতি তথা অনুসূচিত জনজাতিৰ জনসংখ্যা অনুপাতে আসন সংৰক্ষণ কৰিব পাৰি।

খ) সংবিধানৰ অংশ IX আৰু অংশ IXAত যথাক্ৰমে ৰাজ্যৰ পঞ্চায়ত আৰু পৌৰসভাসমূহত পিছপৰা শ্ৰেণীৰ নাগৰিকৰ কাৰণে আসন সংৰক্ষণৰ বিধান আছে।

১০.৬ জাতিভেদৰ নিৰ্মমতা

আমি জানো যে সংবিধানৰ ধাৰা ১৭ত ই অস্পৃশ্যতা বিলোপ কৰিছে। অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি (অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ) আইন, ১৯৮৯ত প্ৰণয়ন কৰা হৈছিল। অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ বিৰুদ্ধে হোৱা অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে এই আইনখন প্ৰণয়ন কৰা হৈছিল। আইনখনক জনপ্ৰিয়ভাৱে, 'পোআ' (POA), অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ আইন আৰু একেবাৰে সহজকৈ অত্যাচাৰ আইন বুলি জনা যায়।

১৯৯০ চনত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে জাতীয় আয়োগে এটা অধ্যয়ন চলাইছিল। শিৰোনাম আছিল 'অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ ওপৰত চলা অত্যাচাৰৰ কাৰণসমূহ আৰু ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ'— ইয়াত অত্যাচাৰৰ বিভিন্ন নৈমিত্তিক কাৰকৰ বিষয়ে আঙুলিয়াই দেখুওৱা হৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আছিল ভূমি বিবাদ, ভূমি হস্তান্তৰকৰণ, বন্ধুৱা শ্ৰমিক, ঋণগ্ৰস্ততা, ন্যূনতম মজুৰি নোপোৱা, জাতিগত কুসংস্কাৰ আৰু অস্পৃশ্যতা ইত্যাদি। এই শ্ৰেণীটোৰ সৈতে অন্য শ্ৰেণীৰ সংঘাত সৃষ্টি হয় ৰাজনৈতিক চক্ৰ জড়িত হৈ পৰা বাবে। পৰম্পৰাগত কৰ্ম কৰিবলৈ, যেনে— মৃতকৰ সৎকাৰ কৰ্ম, শৱ দাহনৰ যা-যোগাৰ কৰা, মৃত পশুদেহ আঁতৰোৱা, ঢোল বজোৱা ইত্যাদি অস্বীকাৰ কৰিলেও এই শ্ৰেণীৰ লোকৰ ওপৰত অত্যাচাৰ চলিছিল।

জাতিভেদ প্ৰথাৰ বাবেই পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ বহুতো জ্বলন্ত অত্যাচাৰৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয় আৰু এই প্ৰথাই শ্ৰেণীটোৰ অনগ্ৰসৰতাৰ মূল কাৰণ। সামাজিক গোষ্ঠীসমূহ পৰিচালিত হয় তথাকথিত স্পৃশ্য আৰু অস্পৃশ্য নীতিৰ আধাৰত। এজন ব্যক্তিক তেতিয়াহে কোনো এক নিৰ্দিষ্ট জাতিৰ লোক বুলি গণ্য কৰা হ'ব যদিহে তেওঁ জন্মৰ পৰা মৃত্যুলৈকে সেই জাতিৰেই সদস্য হৈ থাকে।

অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি (অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ) আইন, ১৯৮৯ এনে এখন আইন যিখন অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ বিৰুদ্ধে হোৱা অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ কৰিবৰ বাবে প্ৰণয়ন কৰা হৈছে। এই আইনখন পোৱা (POA) নাইবা অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ আইন নাইবা অত্যাচাৰ আইন নামেৰে জনপ্ৰিয়।

ভাৰতত সংঘটিত জাতিগত অত্যাচাৰৰ ঘটনাসমূহ ঃ ২০১৬ চনৰ ১৮ জানুৱাৰীত আত্মহত্যা কৰা ৰোহিথ ৰেমুলা (Rohith Vemula)ৰ ঘটনাই ভাৰতজুৰি বিক্ষোভ আৰু বিদ্বেষ বিয়পাই পেলাইছিল। এই আত্মহত্যা ভাৰতৰ দলিত আৰু পিছপৰা শ্ৰেণীৰ বিৰুদ্ধে চলা বৈষম্যমূলক আচৰণৰ ফল বুলি অভিযোগ উঠিছিল আৰু ঘটনাটোৱে ব্যাপকভাৱে গণমাধ্যমৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ

কৰিছিল। উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰত পিছপৰা শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰসকলৰ বিৰুদ্ধে বৈষম্যমূলক আচৰণৰ স্থায়ী নিদৰ্শন ৰূপে এই ঘটনাটো তুলি ধৰা হৈছিল।

২০১৫ চনৰ ১৪ মে'ত জাট আৰু দলিত সম্প্ৰদায়ৰ লোকৰ মাজত ৰাজস্থানৰ নাগপুৰ জিলাৰ ডাঙ্গবাজ গাঁৱত লগা সংঘৰ্ষত চাৰিজনৰ মৃত্যু আৰু তেৰজন আহত হৈছিল।

২০১২ চনৰ ডিচেম্বৰত প্ৰায় ২৬৮টা বাসগৃহ-জুপুৰিত অগ্নি সংযোগ কৰা হৈছিল। পশ্চিমাঞ্চলীয় তামিলনাডুৰ ধাৰ্মপুৰী জিলাৰ নৈককানকোটাইৰ ওচৰত আদি-দ্ৰাবিড় সম্প্ৰদায়ৰ জুপুৰি, খাপৰিছাল (Tiled-Roof)ৰ আৰু এক নাইবা দুটা কোঠাৰ কংক্ৰিটৰ ঘৰবোৰ উচ্চবৰ্ণৰ ৰনিয়াৰ (Vanniyar)সকলৰ সকলোতকৈ প্ৰভাৱশালী সম্প্ৰদায়টোৱে পুৰি পেলাইছিল। ঘটনাৰ বলি হোৱাসকলে অভিযোগ কৰিছে যে তেওঁলোকৰ সম্পত্তি আৰু জীৱিকাৰ সম্পদবিলাক এক 'নিয়মানুগত ধ্বংস'ৰ সন্মুখীন হৈছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক—

ক) ..... 'পোআ' (POA) বুলি জনা যায়।

খ) সংবিধানৰ ..... অস্পৃশ্যতা বিলোপ কৰিছে।

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ অনুসূচিত জাতিসমূহ আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহ (অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ) আইন, ১৯৮৯ চনত প্ৰণয়ন কৰিছিল অনুসূচিত জাতিসমূহ আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ বিৰুদ্ধে হোৱা অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ কৰিবৰ কাৰণে। (ভুল/শুদ্ধ)

১০.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত সামাজিকভাৱে যিসকল লোক বেয়াকৈ উপেক্ষিত, সেইসকলকে 'পিছপৰা শ্ৰেণী'ৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। তেওঁলোকৰ সমস্যাসমূহ কম কৰিবলৈ হ'লে এক সামগ্ৰিক উন্নয়নৰ প্ৰয়োজন। ভাৰতৰ পিছপৰা শ্ৰেণীক বুজিবলৈ হ'লে ভাৰতীয় সমাজৰ জাতি-গোষ্ঠীসমূহৰ মূল বৈশিষ্ট্যবোৰৰ বিষয়ে জানিব লাগিব। এনে জাতি-গোষ্ঠীৰ লোকসকল এক আৱদ্ধ সামাজিক পৰিৱেশত বাস কৰে। 'পিছপৰা শ্ৰেণী' মাত্ৰ এটা ৰূপত গঠিত নহয়।ই বিভিন্ন সমাজ গোষ্ঠীৰ ভিন্ন পৰিৱেশ আৰু আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থাৰ সামাজিক অধি-শ্ৰেণী।
- চৰকাৰী পৰিসাংখ্যিক তথ্যৰ অভাৱত পিছপৰা শ্ৰেণীৰ লোকে মুখামুখি হোৱা আৰু ভোগ কৰা সামাজিক বঞ্চনাৰ পৰিসৰ জ্ঞাত নোহোৱা বাবেই তেওঁলোক এতিয়াও অনগ্ৰসৰ হৈয়েই আছে। এই শ্ৰেণীসমূহৰ পৰম্পৰাগত জীৱিকাৰ ক্ষেত্ৰবোৰত কৰ্মসংস্থাপন লাভৰ

সুযোগ ক্ৰমহ্ৰাসমান হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে, পৰম্পৰাগতভাৱে তেওঁলোক বয়ন শিল্প, মাছ মৰা আদি জীৱিকাৰ লগত জড়িত আছিল। ইয়াত বহুতো লোকে কৰ্মসংস্থাপনৰ সুযোগ লাভ কৰিছিল। পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহৰ উন্নয়ন আৰু কল্যাণৰ বাবে কেৱল নৱম পৰিকল্পনাৰ সময়ৰ পৰাহে পুঁজি আবণ্টন কৰা হৈছে। কেন্দ্ৰৰ ফালৰ পৰা তেওঁলোকৰ কল্যাণ আৰু দক্ষতা বৃদ্ধিৰ বাবে আৰু অধিক ধন আবণ্টন কৰিব লাগিব।

- পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহে বৃদ্ধ বয়স, নিম্ন মৰ্যাদা, দৰিদ্ৰতা আৰু নিৰক্ষৰতা আদি নানান সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়াত পৰে। নিম্নজাতিত জন্ম লাভ কৰা সূত্ৰে তেওঁলোকে আৰু কিছুমান অসুবিধা তথা অক্ষমতাত ভুগিবলগীয়া হয়। ভাৰতীয় সংবিধানে 'পিছপৰা শ্ৰেণী'ৰ স্পষ্ট সংজ্ঞা আগবঢ়োৱা নাই।
- ভাৰতীয় সংবিধানৰ ভিন ভিন ধাৰাত পিছপৰা অৱস্থাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিৱৰণ দিয়া আছে। সামাজিক আৰু শৈক্ষিক অনগ্ৰসৰতাৰ কথা আছে ধাৰা ১৫(৪)ত। বিভিন্ন সেৱাত উপযুক্ত পৰিমাণৰ প্ৰতিনিধিত্ব নথকাৰ কথা আছে ধাৰা ১৬(৪)ত। সমাজৰ কোনসকল দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকক অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত হ'ব সেই কথা আছে ধাৰা ৪৬ত।
- ভাৰতৰ সংৰক্ষণৰ পদ্ধতিৰ প্ৰকাৰ ইতিবাচক বৈষম্যযুক্ত। ভাৰতীয় সংবিধানৰ সমতাৰ সুযোগক এই পদ্ধতিয়ে অনুসৰণ কৰে। ভাৰতৰ প্ৰশাসনৰ বিভিন্ন পৰ্য্যায়ত, বিভিন্ন বিধান মণ্ডলীত এই শ্ৰেণীৰ লোকৰ বাবে আসন সংৰক্ষণ, শিক্ষানুষ্ঠানত নামভৰ্তিকৰণ আদিৰ দৰে ব্যৱস্থাই স্বতন্ত্ৰ সংৰক্ষণ পদ্ধতিটোৰ কথা বুজায়।

১০.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Beteille, A. (1998): *The Idia of Indegenous People, Current Anthropology*, Vol. 39. No. 2, 187-91.
2) Bhatta, A. (1990): *Proverty, Tribals and Development : A Rehabilitio*.
3) K. H. Cheluva Raju: *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 47. No. 4 (October-December, 1986) pp. 473-485.
4) Rath, G. C. Eds. 2006: *Tribal Development in India : The Contemporary Debete*; New Delhi: Sage.

http. www. planningcommission.nic.in.

http. www.nese.nic.index asp.

১০.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নিম্ন সামাজিক মান, দৰিদ্ৰতা আৰু নিৰক্ষৰতা।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) শুদ্ধ, খ) ভুল

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) শুদ্ধ, খ) ভুল

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতি (অত্যাচাৰ প্ৰতিৰোধ) আইন, ১৯৮৯, খ) ধাৰা ১৭

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

১০.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ

প্ৰশ্ন ১ ঃ ভাৰতীয় সমাজৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত 'পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ' বুলিলে কি বুজে? এই শ্ৰেণীত কোন কোন প্ৰকাৰৰ লোকক সামৰি লোৱা হয়?

প্ৰশ্ন ২ ঃ 'পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ'ৰ উত্তৰণৰ বাবে কি কি সাংবিধানিক ব্যৱস্থা আছে? ব্যৱস্থাসমূহৰ বিষয়ে বহলাই লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ আপুনি ভাবে নেকি সমাজৰ বিভিন্ন পৰ্য্যায়ৰ তথাকথিত 'পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ'ৰ লোকসকলে বিভিন্ন বিষয় আৰু সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়? উত্তৰ সপক্ষে মন্তব্য দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ 'পিছপৰা শ্ৰেণীসমূহ'ৰ ভালৰ কাৰণে গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন নীতিৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক। উপযুক্ত উদাহৰণ দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ বৰ্তমান সময় কিছুমান ঘটনাৰ আলমত ভাৰতত সংঘটিত হোৱা জাতিগত অত্যাচাৰ সম্পৰ্কে চমুকৈ লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১১ ঃ সন্ত্রাসবাদ

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ সন্ত্রাসবাদৰ সংজ্ঞা আৰু অর্থ

১১.৩.১ সন্ত্রাসবাদ আৰু ইয়াৰ সমার্থক পৰিভাষা

১১.৩.২ সন্ত্রাসবাদৰ বৈশিষ্ট্য

১১.৪ সন্ত্রাসবাদ বিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী

১১.৫ সন্ত্রাসবাদ উৎপত্তিৰ বাবে দায়ী উপাদানসমূহ

১১.৬ সন্ত্রাসবাদীৰ দলৰ লক্ষ্য

১১.৭ সন্ত্রাসবাদৰ প্রভাৱ

১১.৮ ভাৰত চৰকাৰে সন্ত্রাসবাদৰ বিৰুদ্ধে লোৱা ব্যৱস্থাসমূহ

১১.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.১০ অধিক জানিবলৈ

১১.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১১.১২ আৰ্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সন্ত্রাসবাদনো কি বুজিব পাৰিব
- সন্ত্রাসবাদ উৎপত্তিৰ বাবে দায়ী উপাদানসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- সন্ত্রাসবাদী গোষ্ঠীৰ লক্ষ্য চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

১১.২ পৰিচয়

স্বাধীনতাৰ পাছৰ কেইটামান দশকত ভাৰতবর্ষই সন্মুখীন হোৱা এটা সমস্যা হ'ল সন্ত্রাসবাদ। ই হ'ল কোনো নির্দিষ্ট লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে সংঘটিত কৰা হিংসাত্মক কার্য্য। সন্ত্রাসবাদে লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে নির্দোষ জনসাধাৰণক লক্ষ্য কৰি লয় যাতে চৰকাৰৰ লগত প্রয়োজন সাপেক্ষে দৰদাম কৰিব পাৰে। এই অধ্যায়টিত আমি সন্ত্রাসবাদৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশৰ বিষয়ে বুজাৰ চেষ্টা কৰিম।

ৰাম আহুজাৰ মতে ৰাজনৈতিক সন্ত্রাসবাদৰ প্রথমবাৰ ১৭৯৩ চনৰ ফৰাচী বিপ্লৱৰ সময়তে অভ্যুত্থান ঘটে। সন্ত্রাসবাদী দলবোৰে ভয়ঙ্কৰ কার্য্যকলাপ, নিন্দা, অপহৰণ আৰু হত্যাকাণ্ডৰ দৰে

হিংসাত্মক ঘটনাৰাজি বিয়পাই দিছিল। সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপৰ লক্ষ্য আছিল ৰাষ্ট্রৰ ৰাজনৈতিক ঘটনাৱলীক প্রভাৱিত কৰা নাইবা ৰাষ্ট্রৰ পৰা ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা লাভ কৰা। ফৰাচী বিপ্লৱৰ পাছত এনে সন্ত্রাসবাদী কার্য্য সংঘটিত হোৱা দেখা গৈছিল ১৯২১ চনত আয়াৰলেণ্ডত বৃটিছ ৰাজত্বৰ বিৰুদ্ধে। ১৯৬০ চনৰ পাছত প্রযুক্তিবিদ্যা আৰু যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ দ্রুত বিকাশৰ লগে লগে সন্ত্রাসবাদী সংগঠনবোৰে জাতীয় সীমা অতিক্রম কৰিলে। অত্যাধুনিক অস্ত্র-শস্ত্রৰ আহৰণৰ বাবে ধনৰ প্রয়োজন। আধুনিক বিজ্ঞান আৰু প্রযুক্তিয়ে এই সংগঠনবোৰক কোনো এখন ৰাষ্ট্রত আৰু ৰাষ্ট্রৰ চাৰিসীমাৰ বাহিৰত তেওঁলোকৰ কার্য্যকলাপ বিয়পোৱাৰ কামটো সহজসাধ্য কৰি তুলিলে। ই সমভাৱাদর্শ আৰু ৰাজনৈতিক স্বার্থ থকা সন্ত্রাসবাদী সংগঠনবোৰৰ মাজত সাংগঠনিক সমন্বয় স্থাপন কৰাৰ সুযোগ প্রদান কৰিলে। ইয়েই ক্রমবর্ধমান আন্তর্জাতিক সন্ত্রাসবাদৰ মূল। উন্নত যোগাযোগ ব্যৱস্থা আৰু প্রচাৰ মাধ্যমৰ বিশাল পৰিসৰে হিংসাত্মক সন্ত্রাসবাদী কার্য্যৰ প্রচাৰ সহজ কৰি তুলিলে। এনে প্রচাৰে ৰাষ্ট্রজুৰি জনসাধাৰণক মানসিকভাৱে আতঙ্কিত কৰি তুলিব পাৰে।

১১.৩ সন্ত্রাসবাদৰ সংজ্ঞা আৰু অর্থ

সন্ত্রাসবাদ (Terrorism) শব্দটো ফৰাছী 'Terrorisme' শব্দৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে। কোৱা হয়, এই শব্দটি মূলতঃ লেটিন ক্রিয়া 'Terrere' পৰা অহা, যাৰ অর্থ 'কঁপাই তোলা' (to cause to tremble)। প্রথম সংগঠিত হিংসাত্মক ঘটনাক বুজাবলৈ জেকবিনে ফৰাছী বিপ্লৱৰ সময়ত এই অভিধাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। অভিধাটো বুজাবলৈ তেওঁ সন্ত্রাসৰ ৰাজত্বৰ কথা উল্লেখ কৰিছিল। যি নহওক, তেওঁক শাসক পক্ষই গ্রেপ্তাৰ কৰা পাছত 'সন্ত্রাসবাদ' শব্দটোৰে অপমান বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। আধুনিক কালত সন্ত্রাসবাদ শব্দটি সাধাৰণ অপৰাধমূলক কার্য্যকলাপতকৈ বিশেষ কার্য্য বুজোৱা অর্থত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ৰাষ্ট্রসংঘৰ নিৰাপত্তা পৰিষদে ২০০৪ত কৈছে, "সন্ত্রাসবাদ হ'ল এনেধৰণৰ যিকোনো কার্য্য যিটোক কোনো অঞ্চলৰ বাসিন্দাক ভীতিগ্রস্ত কৰিবলৈ, কোনো এখন চৰকাৰক কোনো কাম কৰিবলৈ বাধ্য কৰাবলৈ নাইবা কোনো এক সুনির্দিষ্ট সংগঠনক কোনো কাম কৰিবলৈ বাধ্য অথবা বাৰণ কৰিবলৈ সাধাৰণ নাগৰিক নাইবা সামৰিক কার্য্যকলাপত অংশগ্রহণ নকৰা লোকৰ মৃত্যু অথবা গুৰুতৰ শাৰীৰিক আঘাতৰ কাৰণ বুলি জগৰীয়া কৰিব পাৰি।"

সমাজ বিজ্ঞান বিশ্বকোষৰ মতে, 'সন্ত্রাসবাদ হ'ল এনে এটা পদ্ধতি যিটোৰ মাধ্যমেৰে এটা সংগঠিত গোষ্ঠী নাইবা দলে তেওঁলোকৰ প্রকাশ্য লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে পদ্ধতিগতভাৱে হিংসাত্মক কার্য্য সংঘটিত কৰে।

ব্রুছ হফমেন (Bruce Hoffman)ৰ মতে, 'ৰাজনৈতিক উদ্দেশ্য সাধনৰ বাবে ইচ্ছাকৃতভাৱে হিংসাত্মক কার্য্যৰ দ্বাৰা ত্রাস সঞ্চৰিত কৰা কার্য্যই হ'ল সন্ত্রাসবাদ।

এলেক্স স্কিম্ড্ (Alex Schmid) আৰু পিটাৰ জংমেন (Peter Jongman)ৰ মতে, "সন্ত্রাসবাদ হ'ল এটা উদ্বিগ্নতা সৃষ্টিকাৰী আৰু হিংসাত্মক কার্য্যকলাপৰ পুনৰাবৃত্তিৰে চলাই থকা শোষণ পদ্ধতি; মইমতালিৰে, অপৰাধমূলক নাইবা ৰাজনৈতিক কাৰণত কোনো (অর্দ্ধ) গুপ্ত ব্যক্তি, দল নাইবা ৰাষ্ট্রৰ কর্তাই সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপ চলায়... ...। হিংসাত্মক কার্য্যকলাপৰ প্রত্যক্ষ

বলিসকল আচলতে সন্ত্রাসবাদীৰ মূল লক্ষ্য নহয়। হিংসাত্মক কার্য্যকলাপৰ তাৎক্ষণিক বলি হোৱাসকলক সাধাৰণতে লক্ষ্য জনসংখ্যা এটাৰ পৰা যাদৃচ্ছিকভাৱে (সুযোগৰ লক্ষ্য) নাইবা বহুতৰ মাজৰ পৰা (প্ৰতিনিধি অথবা প্ৰতীকী লক্ষ্য) বাছি লোৱা হয় আৰু হিংসাত্মক কার্য্যৰ বলিসকলে বার্তা সৃষ্টিকাৰীৰ ভূমিকা পালন কৰে।"

ভাৰতৰ ভিতৰৰ নাইবা ভাৰতৰ বাহিৰৰ বিভিন্ন সন্ত্রাসবাদী সংগঠনৰ কার্য্যকলাপৰ সৈতে ভাৰত পৰিচিত। সন্ত্রাসবাদ (Terrorism) আৰু বিদ্রোহ (Insurgency)ৰ মাজত পার্থক্য আছে। ছাক্সেনা (Saxena)ৰ মতে, সংগঠিত সশস্ত্র বিদ্রোহীসকলৰ সমর্থনপুষ্ট হৈ স্থানীয় লোকসকলে কৰা কার্য্যকে বোলা হয় বিদ্রোহ, বিদ্রোহী গোষ্ঠীসমূহ ৰাষ্ট্ৰৰ মাজৰ পৰাই সৃষ্টি হয়। যিবিলাক সশস্ত্র গোষ্ঠীয়ে স্থানীয় লোকৰ সমর্থন নাপায় তেনেবোৰ দল নাইবা গোষ্ঠীক সন্ত্রাসবাদী বুলি কোৱা হয়। সন্ত্রাসবাদী গোষ্ঠীবোৰ যিখন দেশত সক্রিয় হৈ থাকে, গোষ্ঠীৰ সদস্যবোৰ সেইখন দেশৰ নাগৰিক নহ'বও পাৰে।

১১.৩.১ সন্ত্রাসবাদ আৰু ইয়াৰ সমার্থক পৰিভাষা

- **সন্ত্রাসবাদ** (Terrorism) ঃ সাধাৰণতে জনগণৰ বিৰুদ্ধে চলা হিংসাত্মক কার্য্যৰ ই এটা ৰূপ। সন্ত্রাবাদ হ'ল আন্তর্জাতিক গণ সম্প্রদায়ক প্রভাৱিত কৰিব পৰা এটা সার্বজনীন ধাৰণা। ই কোনো এক নির্দিষ্ট অঞ্চল, সম্প্রদায়, ধর্ম নাইবা ৰাষ্ট্ৰৰ মাজত সীমাৱদ্ধ নহয়। সন্ত্রাসবাদে উদ্দেশ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে সকলোকে লক্ষ্য কৰি লয়। সেয়ে সন্ত্রাসবাদী সংগঠনত ৰাষ্ট্ৰৰ সকলো অঞ্চলৰ পৰা ভর্তি কৰা সদস্য থাকিব পাৰে।
- **যুদ্ধবাদ নাইবা জঙ্গীবাদ** (Militancy) ঃ যুদ্ধবাদ নাইবা জঙ্গীবাদৰ পৰিভাষাটোৰ অর্থ কম-বেছি পৰিমাণে সন্ত্রাসবাদৰ সৈতে একেই। 'অক্সফোর্ড' অভিধানত যুঁজাৰু (Militant) শব্দটোৰ অর্থ দিয়া হৈছে এনেদৰে, 'যি যুদ্ধ-বিগ্রহ অথবা সংঘর্ষত জড়িত থাকে।' অন্য অর্থত যুঁজাৰু হ'ল সেইসকল ব্যক্তি যিসকলে লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে অস্ত্র ব্যৱহাৰ কৰে। যুঁজাৰু শব্দটো সন্ত্রাসবাদী শব্দটোৰ সমার্থক ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।
- **উগ্রবাদ** (Extremism) ঃ উগ্রবাদৰ অর্থ হ'ল উগ্র নাইবা চৰম অৱস্থা। কোৱা হয় যে উগ্রবাদী আন্দোলনবোৰ বৌদ্ধিক চিন্তা-চর্চাকাৰী লোকৰ নেতৃত্বত পৰিচালিত হয়। উগ্রবাদৰ দ্বাৰা প্রচলিত সমাজব্যৱস্থা আৰু অর্থনৈতিক গাঁথনিৰ মৌলিক পৰিৱর্তন সাধন কৰিব বিচৰা হয়। উগ্রবাদত হিংসাত্মক আৰু অহিংস দুয়ো ধৰণৰ কার্য্যকলাপৰ সহায়ত নিজ লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ চেষ্টা চলোৱা হয়। নক্সাল আন্দোলনক উগ্রবাদৰ এটা উদাহৰণ বুলি ক'ব পাৰি।
- **বিদ্রোহ** (Insurgency) ঃ প্রচলিত চৰকাৰ নাইবা শাসন ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে হিংসাত্মক-ভাৱে প্রতিবাদ কৰা কার্য্যই হ'ল বিদ্রোহ। এটা সন্ত্রাসবাদী সংগঠনক বিদ্রোহী সংগঠন ৰূপে চিহ্নিত কৰাৰ প্রাথমিক মাপকাঠি হ'ল স্থানীয় জনগোষ্ঠীৰ সমর্থনৰ পৰিমাণ

বাহিৰ কৰা। বিদ্রোহী সংগঠনসমূহ সহজাত দক্ষতাসম্পন্ন আকর্ষণীয় ব্যক্তিত্বৰ (Charismatic) লোকৰ নেতৃত্বত পৰিচালিত হয় আৰু সাধাৰণ মানুহে এই সংগঠনবোৰক সমর্থন কৰে। আর্থিক সাহায্য, যাতায়ত, মানৱ সম্পদ, চৰকাৰে গম নোপোৱাকৈ আশ্রয় দান আদি কার্য্য জনসাধাৰণে কৰা দেখা যায়। কেইটামান সৰবৰহী বিদ্রোহী সংগঠন হ'ল—

ক) নাগা জাতীয় পৰিষদ (Naga National Council– NNC)।

খ) নাগা সমাজবাদী পৰিষদ (Naga Socialistic Council– NSC)

গ) মিজো জাতীয় ফ্রণ্ট (Mizo National Front– MNF)

ঘ) মণিপুৰৰ পিপলছ ৰিভলুশ্যনেৰী পার্টি (People Revolutionary Party– PRA)

- **গেৰিলা** (Guerilla) ঃ বিদ্রোহী আৰু গেৰিলা দল হ'ল, ৰাজনৈতিক আত্মস্বর্ত নিয়ন্ত্রণৰ কাৰণে সংগঠিত হোৱা সমার্থক ক্ষুদ্র দল। গেৰিলা আৰু বিদ্রোহী দুয়োটাই সামৰিক নিয়মবোৰে গঠিত। ইয়াৰ প্রসাৰতা বিশ্বজনীন নহয়। সাধাৰণতে এখন ৰাষ্ট্রৰ ভিতৰতে একোটা অঞ্চলত গেৰিলা দলৰ কার্য্যকলাপ আৰদ্ধ থাকে। সেয়ে গেৰিলা দলৰ সমস্যাটো এখন ৰাষ্ট্রৰ আভ্যন্তৰীণ নিৰাপত্তাৰ লগত জড়িত।
- **সীমান্তলংঘী সন্ত্রাসবাদ** (Cross Border Terrorism) ঃ এখন দেশৰ সশস্ত্র সংগঠনবোৰে দেশৰ সীমা অতিক্রম কৰি গোপনে আন এখন দেশত সোমাই সন্ত্রাস সৃষ্টি কৰি দুয়ো দেশৰ সম্পর্ক বিনষ্ট কৰাৰ লগতে আন্তঃগাঁথনিও ধ্বংস কৰাৰ প্রয়াস কৰা কার্য্যকে সীমান্তলংঘী সন্ত্রাস বুলি ক'ব পাৰি।

১১.৩.২ সন্ত্রাসবাদৰ বৈশিষ্ট্য

আমি আগতেই উল্লেখ কৰিছো যে ৰাজনৈতিক লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ বিভিন্ন প্রকাৰে সন্ত্রাসবাদী কার্য্য সংঘটিত কৰা হয়। সেয়ে সন্ত্রাসবাদৰ প্রকৃতি, লক্ষ্য আৰু জন সমর্থনৰ লগতে সন্ত্রাসবাদী সংগঠনবোৰৰ উদ্দেশ্য সংগঠনবোৰ সক্রিয় হৈ থকা ভৌগোলিক অঞ্চলে নির্ণয় কৰিব, সংগঠন এটা সন্ত্রাসবাদী সংগঠন হয় নে নহয়। তেওঁলোকৰ প্রাত্যহিক চাল-চলন, কথন, কার্য্যৰলীক সাধাৰণভাৱে সন্ত্রাসবাদী কার্য্য বুলি গণ্য কৰা হয় তেওঁলোকৰ কাৰণ প্রাথমিক কৌশলেই হ'ল হিংসাত্মক কার্য্যৰ সহায়ত সন্ত্রাস বিয়পাই নিজ লক্ষ্যত উপনীত হোৱা। সেয়ে সশস্ত্র দলবোৰৰ উদ্দেশ্য, মতাদর্শ, মূল লক্ষ্য ভিন্ন হ'ব পাৰে, কিন্তু দলবোৰৰ মাজত কিছুমান সাদৃশ্য লক্ষণ বিদ্যমান। তাৰে কিছুমান তলত উল্লেখ কৰা হ'ল। ৰাম আহুজাৰ মতে তলত উল্লেখ কৰাখিনিয়েই সন্ত্রাসবাদৰ সাধাৰণ লক্ষণ।

- ৰাজনৈতিক লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবেই সন্ত্রাসবাদৰ উত্থান ঘটে।
- এখন ৰাজ্যৰ শাসনত অধিষ্ঠিত চৰকাৰৰ বিপক্ষে সন্ত্রাসবাদৰ উত্থান ঘটে।

- দেশখনৰ আইন মতে এনে দলৰ কার্য্যকলাপ ন্যায়সঙ্গত নহয়।
- সশস্ত্র বিদ্রোহী সংগঠনে লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে জনসাধাৰণৰ ওপৰত মনস্তাত্ত্বিক প্রভাৱ পেলাবলৈ সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপ সংঘটিত কৰে।

১১.৪ সন্ত্রাসবাদ বিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী

পণ্ডিতসকলে সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপবোৰ বুজিবলৈ বিভিন্ন দৃষ্টিভঙ্গী বিকশিত কৰিছে। ৰাম আহুজাই সন্ত্রাসবাদ বিষয়ক চাৰিটা দৃষ্টিভঙ্গীৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। সেইকেইটা হ'ল—

- **ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী** (Historical Perspective) ঃ এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ জৰিয়তে সন্ত্রাসৰ মূল আৰু ক্রমবিকাশৰ নক্সা প্রস্তুত কৰাৰ চেষ্টা চলোৱা হয়। লগতে ই বিভিন্ন পর্য্যায়ত সন্ত্রাসবাদী সংগঠনবোৰে সাধন কৰা গুণগত পৰিৱর্তনবোৰো বুজাৰ চেষ্টা কৰে।
- **ৰাজনৈতিক দৃষ্টি** (Political Perspective) ঃ এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সংগঠিত ৰাজনৈতিক সংগঠনবোৰৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হিংসাত্মক ৰাজনৈতিক আন্দোলনে আন্তর্জাতিক আৰু জাতীয় পর্য্যায়ত পেলোৱা প্রভাব বুজাৰ চেষ্টা কৰে।
- **সামাজিক দৃষ্টিভঙ্গী** (Social Perspective) ঃ জর্ডান প'ষ্ট (Jordan Paust)ৰ দৰে পণ্ডিতসকলে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ সপক্ষে মত পোষণ কৰে। সন্ত্রাসবাদৰ এই দৃষ্টিভঙ্গী বিশ্লেষণৰ সময়ত তলৰ কথাকেইটাত মনোযোগ দিয়া হয়।
  - সন্ত্রাসৰ লগত জড়িত লোকসকল কেনে ধৰণৰ, কোনবোৰ মানুহ এনে সন্ত্রাসৰ বলি আৰু সন্ত্রাসবাদীসকলৰ লক্ষ্য কি ইত্যাদি
  - অংশগ্রহণকাৰীসকলৰ মূল উদ্দেশ্য
  - কি কাৰণত সংঘাতৰ সৃষ্টি হৈছে
  - সন্ত্রাসবাদীয়ে কেনেধৰণৰ সম্পদ আহৰণ কৰিব বিচাৰে
  - সন্ত্রাস বিয়পোৱাৰ বাবে প্রয়োগ কৰা কৌশলসমূহ
  - সন্ত্রাসমূলক কার্য্যকলাপৰ পৰিণামৰ ইত্যাদি।
- **আইনসঙ্গত দৃষ্টিভঙ্গী** (Legal Perspective) ঃ এই দৃষ্টিভঙ্গী জৰিয়তে প্রচলিত আন্তর্জাতিক আৰু ৰাষ্ট্রীয় আইনৰ আধাৰত সন্ত্রাসবাদৰ সমস্যাটো সমাধান কৰিব পাৰি নেকি সেয়া বিশ্লেষণ কৰি চোৱা হয়।

১১.৫ সন্ত্রাসবাদ উৎপত্তিৰ বাবে দায়ী উপাদানসমূহ

বিভিন্ন পণ্ডিতে সন্ত্রাসবাদ বর্তি থকাৰ বাবে দায়ী বিভিন্ন কাৰকৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ ব্যাখ্যা কৰিছে। 'Why Men Rebel' নামৰ কিতাপখন টেড ৰ'বার্ট গুৰ (Ted Robert Gurr)এ যুক্তি দর্শাইছে যে, 'হ্রাসমান বৈষম্য (Decremental Discrimination) মানুহৰ মন সন্ত্রাসবাদী সংগঠন জন্ম দিয়াৰ প্রতি ঢাল খুৱাব পৰা অন্যতম কাৰণ। হ্রাসমান বৈষম্য এনে এটা অৱস্থাক সূচায় যেতিয়া জনসমষ্টি এটাৰ সামর্থৰ মান হ্রাস হয় কিন্তু আশা-আকাংক্ষা একেই থাকে। তেওঁ এটা উদাহৰণ

দাঙি ধৰিছে। ১৯১৭ চনত ৰাছিয়াত বলছেভিকসকলে বঞ্চনাৰ বলি হৈয়েই এসময়ত সমূহীয়া হিংসাত্মক নির্য্যাতন সংঘটিত কৰিছিল। তেওঁ এই বুলিও যুক্তি দর্শাইছে যে সন্ত্রাসবাদৰ মূল কাৰণ নিপীড়িন, বঞ্চনা নাইবা স্বাভাৱিক অবিচাৰৰ উপলব্ধি নহয়। ইয়াৰ মূল কাৰণ আৰোপিত। এই উপলব্ধিৰ সৈতে প্রত্যাশা আৰু প্রতিশ্রুতিৰ মাজৰ ব্যৱধান আৰু ৰূঢ় বাস্তৱে কৰা হতাশা বৃদ্ধিৰ সমস্যা দুটা জড়িত। এই সমস্যা দুটাই সন্ত্রাসবাদৰ বিকাশত অৰিহণা যোগায়। এনে হতাশাই আৱেগ বিকশিত কৰে আৰু মানুহে হিংসাত্মক কার্য্যকলাপৰ দ্বাৰা এই অবিচাৰৰ অৱসান ঘটাব বিচাৰে।

পণ্ডিতসকলৰ মতে বিভিন্ন আর্থ-সামাজিক কাৰণে যুৱা শক্তিক সন্ত্রাসবাদী শিবিৰত যোগদান কৰিবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰায়। ইয়েই বর্তমানৰ সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপ অব্যাহত ৰখাত সহায় কৰিছে। তাৰে কিছুমান কাৰণ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল।

- **দাৰিদ্র্য** (Poverty) ঃ বর্তমান সময়ৰ বহু সমাজত ধনী আৰু দুখীয়াৰ মাজত বিশাল ব্যৱধান পৰিলক্ষিত হয়। ভাৰতৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ অৱসৰপ্রাপ্ত মুখ্য ন্যায়াধীশ এ. এছ. আনন্দৰ মতে, "সন্ত্রাসবাদ বৃদ্ধিৰ অনুকুল পৰিৱেশ সৃষ্টিত অর্থনৈতিক অসমতাই বৰঙণি আগবঢ়ায়।" আকৌ, সুযোগ-সুবিধা অভাৱ আৰু বিত্তীয় সহায়ৰ অভাৱত জীৱন ধাৰণত ধাৰাবাহিকভাৱে ব্যর্থ হোৱা কিছুমান ব্যক্তিৰ মনক পথচ্যুত কৰে। এনে পৰিস্থিতিত সন্ত্রাসবাদী দল-সংগঠনৰ 'চিন্তানায়ক' (Think Tanks)সকলে বেছিকৈ যুৱ শক্তিক সম্মোহিত কৰি সন্ত্রাসবাদীৰূপে নিজ দলত সহজে অন্তর্ভুক্ত কৰি লয়।
- **নিৰক্ষৰতা** (Illiteracy) ঃ সাধাৰণতে ভবা হয় যে সাক্ষৰতাই মানুহক বিবেচনা সহকাৰে ভাবিবলৈ শিকায়। যেতিয়া জনসাধাৰণ অশিক্ষিত হয়, তেতিয়া সন্ত্রাসবাদী দল-সংগঠনৰ নেতাসকলে সহজ-সৰল ব্যক্তিৰ মগজু প্রক্ষালন কৰি দলৰ ধ্বংসাত্মক কার্য্যকলাপত জড়িত কৰাব পাৰে।
- **নিবনুৱা সমস্যা** (Unemployment) ঃ উপযুক্ত শিক্ষা থকা সত্ত্বেও যেতিয়া যুৱ শক্তিয়ে কোনো নিয়োগৰ সুযোগ নাপায়, তেতিয়া তেওঁলোকৰ মনত একধৰণৰ হতাশা আৰু বঞ্চনাৰ ভাব জাগ্রত হৈ উঠে। উদাহৰণ স্বৰূপে, ১৯৭০ৰ সময়ছোৱাত অসমত চৰকাৰী আৰু অর্দ্ধ-চৰকাৰী খণ্ডতএক বৃহৎ পৰিমাণৰ নিয়োগৰ সুযোগ গ্রহণ কৰিছিল বহিৰাগতই। ই যুৱ শক্তিৰ মনত বঞ্চনা আৰু অবিচাৰৰ ভাব জগাই তুলিলে ইয়াৰ ফলত আত্মনিয়ন্ত্রণৰ বাবে বিভিন্ন দল-সংগঠনৰ জন্ম হ'ল।
- **আঞ্চলিক বৈষম্য** (Regional Disparity) ঃ ভাৰতৰ দৰে বিশাল দেশসমূহৰ বিভিন্ন অঞ্চলত ভাৰসাম্যহীন উন্নয়ন পৰিলক্ষিত হয়। সেয়ে এনে পৰিস্থিতিত দেশৰ কিছু কিছু অঞ্চল অবিকশিত অৱস্থাত ৰৈ যায়। আকৌ, দেখা যায় যে চৰকাৰে অনগ্রসৰ অঞ্চলসমূহৰ বিকাশৰ পৰিৱর্তে উন্নয়নমূলক ব্যয় কৰাৰ বাবে 'মূল' (অর্থনৈতিক কার্য্যকলাপৰ দিশৰ পৰা প্রধান মহানগৰসমূহ) নগৰসমূহক বাছি লয়। গুৰ (Gurr)ৰ মতে ইয়েই 'উচ্চাকাংক্ষাজনিত বঞ্চনা'ৰ (Aspirational Deprivation) ভাৱ জগাই

তোলে। কেন্দ্রৰ বিহাৰৰ বাৰাউনীলৈ তেল শোধনাগাৰ লৈ যোৱাৰ সিদ্ধান্তই অসমৰ জনগণৰ মনত গভীৰ ক্ষোভৰ ভাৱ জগাই তুলিছিল। ই সংযুক্ত মুক্তি বাহিনী (আলফা)ৰ জন্মৰ প্রধান কাৰণবোৰৰ এটা।

- **ৰাজনৈতিক উচ্চাকাংক্ষা** (Political Aspiration) ঃ বহুধাবিভক্ত সমাজত যেতিয়া কোনো বিশেষ জনগোষ্ঠীয়ে তেওঁলোকৰ চাহিদা অনুপাতে যথোচিত সমাদৰ নাপায়, তেতিয়া অসন্তুষ্ট হৈ পৰে। ইয়াৰ লগতে, যেতিয়া কোনো এক জনগোষ্ঠীয়ে অনুভৱ কৰে যে সিদ্ধান্ত গ্রহণ প্রক্রিয়াত তেওঁলোকৰ মঙ্গলৰ দিশটো উপেক্ষিত হৈছে, তেতিয়াই তেওঁলোকৰ মনত'উচ্চাকাংক্ষাৰ বঞ্চনা'ৰ ভাৱ উদয় হয়। এই বঞ্চনাই তেওঁলোকক হতাশাগ্রস্ত কৰে আৰু সন্ত্রাসবাদৰ উত্থানত সহায় কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ 'Why Man Rebel' কিতাপখনৰ লেখক কোন?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ সন্ত্রাসবাদৰ এটা উদাহৰণ দিয়ক।

.....

১১.৬ সন্ত্রাসবাদী দলৰ লক্ষ্য

এটা জনসমূহে তেওঁলোকৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ বাবে নানান হিংসাত্মক কার্য্যকলাপৰ জৰিয়তে সংগঠিত হ'লে তেনেসমূহক সন্ত্রাসবাদী দল-সংগঠন বুলি কোৱা হয়। তথাপিও প্রতিটো সন্ত্রাসবাদী দলৰে লক্ষ্যবস্তু বেলেগ বেলেগ।কিছুমান লক্ষ্যবস্তুৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

- **বিপ্লৱ** (Revolution) ঃ কিছুমান সন্ত্রাসবাদী দল নাইবা সংগঠনৰ লক্ষ্য হ'ল ধনীসকলে দৰিদ্রসকলক কৰি থকা শোষণৰ অৱসান ঘটোৱা। ছোভিয়েট ইউনিয়ন বিভাজিত হৈ পৰাৰ পাছত কিছুমান দল-সংগঠনে আর্জেণ্টিনা, ব্রাজিল, উৰুগুৱে, ক'লম্বিয়া আৰু পেৰু আদি ৰাষ্ট্রত সমাজবাদ পুনৰ প্রতিষ্ঠাৰ বাবে প্রচলিত শাসন ব্যৱস্থা সলনি কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে হিংসাত্মক কার্য্য সংঘটিত কৰিছিল।
- **পৃথক অঞ্চল গঠন (ৰাজ্য অথবা ৰাষ্ট্র)** ঃ কিছুমান সন্ত্রাসবাদী দল-সংগঠনে এক 'জাতীয়ত্ব'ৰ ধাৰণাৰ অধীনত নিজকে সংগঠিত কৰে আৰু বিশেষ এটা অঞ্চলত হিংসাত্মক কার্য্য সংঘটিত কৰি তাত এখন পৃথক সার্বভৌম ৰাষ্ট্র প্রতিষ্ঠাৰ প্রয়াস কৰে। পণ্ডিতসকলৰ মতে তেনে প্রৱণতা সৃষ্টিৰ কাৰণ হ'ল তুলনামূলকভাৱে হোৱা বঞ্চনাৰ অনুভৱ। অন্য কথাত, যেতিয়া এটা জনসমূহে অনুভৱ কৰে যে বর্তমান সময়ত তেওঁলোকৰ সম্প্রদায়ৰ কাৰণে উদ্বেগৰ কাৰণ হ'ব পৰা বিষয়বিলাকত যথাযথভাৱে গুৰুত্ব দিয়া হোৱা নাই; তেতিয়াই এই বিচ্ছিন্নতাবাদী প্রৱণতাৰ বিকাশ ঘটে। ভাৰতত স্বায়ত্তশাসন অর্জন কৰাৰ

লক্ষ্যেৰে সন্ত্রাসবাদী গোট গঠন প্রক্রিয়া একেবাৰে সাধাৰণ কথা হৈ পৰিছে। ১৯৮০ চনৰ সময়ছোৱাত পঞ্জাৱত শিখসকলে খালিস্থান নামৰ পৃথক ৰাজ্য গঠনৰ কাৰণে বহুতো বাছযাত্রীক হত্যা কৰিছিল আৰু নিজৰ ক্রমে সমগ্র ৰাজ্যতে প্রসাৰিত কৰিছিল। উত্তৰ-পূর্বাঞ্চলত সুকীয়া ৰাজ্য গঠনৰ বাবে ভালেকেইটা সন্ত্রাসবাদী গোটৰ জন্ম হৈছে।

- **ধর্ম** (Religion) ঃ 'আমি ঈশ্বৰৰ ইচ্ছা প্রতিষ্ঠা কৰিম' এনে ধাৰণাৰ বশৱর্তী হৈ বিশ্বৰ কিছুমান সন্ত্রাসবাদী দল-সংগঠনে অন্য সম্প্রদায়ৰ লোকক হত্যা কৰে আৰু অন্য ধর্মাৱলম্বী ৰাষ্ট্রৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, ইছলামিক ষ্টেট (IS), তালিবান (Taliban) ইত্যাদি সন্ত্রাসবাদী সংগঠনবোৰ ধর্মীয় উদ্দেশ্য লৈয়ে গঠন কৰা হৈছিল।

১১.৭ সন্ত্রাসবাদৰ প্রভাৱ

সন্ত্রাসবাদী কাম-কাজ চলাই নিবলৈ অর্থ আহৰণৰ বাবে হত্যা, জোৰ-জুলুম, অপহৰণ আদি কার্য্য সন্ত্রাবাদীৰ সৈতে জড়িত হৈ থাকে। সন্ত্রাসবাদী কার্য্যই এখন সমাজৰ আইন-শৃংখলাজনিত পৰিস্থিতি অৱনমিত কৰে। সকলোতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ কথাটো হ'ল ই জনসাধাৰণৰ মানসিক অৱস্থাক নীতিভ্রষ্ট কৰাটোক লক্ষ্য কৰি লয়।

১৯৬০ মানৰ পৰাই ভাৰত সন্ত্রাসবাদী সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈছে। অসম, মণিপুৰ, নাগালেণ্ড, মিজোৰাম, জম্মু আৰু কাশ্মীৰ, পঞ্জাৱ আদি ৰাজ্য সন্ত্রাসবাদৰ দ্বাৰা বেয়াকৈ ক্ষতিগ্রস্ত হৈছে। চৰকাৰে সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপ ৰোধ কৰিবলৈ কিছুমান ব্যৱস্থা হাতত লৈছে। পাঞ্জাৱ আৰু মিজোৰামত বর্তমান সন্ত্রাসবাদ নাই বুলিয়েই ক'ব পাৰি। কিন্তু আন ৰাজ্যসমূহত বিভিন্ন ৰূপত ই বর্তি আছে। সন্ত্রাসবাদী কার্য্যই সামাজিক আৰু নিত্যনৈমিত্তিক কাম-কাজত অন্তৰায়ৰ সৃষ্টি কৰি আহিছে। বিদ্যালয়, মহাবিদ্যালয়বোৰো সন্ত্রাসবাদী কার্য্যৰ দ্বাৰা বেয়াকৈ ক্ষতিগ্রস্ত হৈছে। সন্ত্রাসবাদে অঞ্চলবোৰৰ উন্নয়নতো প্রতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি কৰে। অঞ্চল একোটা নাইবা ৰাজ্য একোখন সন্ত্রাসবাদীৰ আক্রমণৰ সম্ভাৱনাত থাকিলে বাহিৰৰ বিনিয়োগকাৰীসকল সেই বিশেষ অঞ্চলত বিনিয়োগ কৰাৰ পৰা আঁতৰি থাকে।

এন. এছ. ছাক্সেনাৰ মতে ভাৰতৰ সন্ত্রাসবাদ তলত দিয়া কৌশলেৰে নিয়ন্ত্রণ কৰিব পাৰি—

- সন্ত্রাসবাদ নির্মূলৰ এটা উপায় হ'ল ভাৰতীয় নাগৰিকক মনত সন্ত্রাসবাদ সম্পর্কীয় তথ্য অৱগত কৰি ইয়াৰ বিৰুদ্ধে প্রত্যয় জন্মাই নিয়ন্ত্রণ কৰা।
- অর্থৰ সৰবৰাহ এনেদৰে নিয়ন্ত্রণ কৰিব লাগিব যাতে সন্ত্রাসবাদীৰ হাতলৈ যোৱা অর্থৰ (ধনৰ) গতি অভাৱনীয়ভাৱে হ্রাস পায়।
- ন্যায়িক প্রক্রিয়াৰ বিলম্বতা দূৰ কৰি ক্ষিপ্রভাৱে আটকাধীন সন্ত্রাসবাদীৰ বিচাৰৰ ৰায় প্রদান কৰা।
- সন্ত্রাসবাদী সংগঠনৰ বিত্তীয় উৎসৰ সন্ধান আৰু লেনদেনৰ ধৰণ-কৰণ সম্পর্কে তথ্য সংগ্রহ পদ্ধতি ফলপ্রসূ কৰা।
- দেশৰ নিৰাপত্তা ব্যৱস্থাৰ উন্নতি সাধন কৰা।

- সন্ত্রাসবাদ ৰোধৰ বাবে নিয়োজিত নিৰাপত্তাৰক্ষী সেনাক উন্নত বিজ্ঞানসন্মত প্রশিক্ষণ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা।

১১.৮ ভাৰত চৰকাৰে সন্ত্রাসবাদৰ বিৰুদ্ধে লোৱা ব্যৱস্থাসমূহ

- **সশস্ত্র বাহিনী (বিশেষ ক্ষমতা) আইন** (AFSPA) ঃ এই আইনখন প্রথম ১৯৪২ চনত ভাৰত ত্যাগ আন্দোলন দমন কৰিবলৈ অধ্যাদেশ ৰূপে জাৰি কৰা হৈছিল। পাছত এই অধ্যাদেশখন ১৯৪৭ চনত আভ্যন্তৰীণ নিৰাপত্তা সমস্যা সমাধান কৰিবলৈ ভাৰত বিভাজনৰ পাছত দেশত বলৱৎ কৰা হৈছিল। ইয়াক মাজতে উঠাই দিয়া যদিও হৈছিল, পুনৰ ১৯৫৭চনত উত্তৰ-পূর্বাঞ্চলৰ ৰাজ্যসমূহত বিদ্রোহী কার্য্যকলাপ বাঢ়ি অহাৰ পৰিপ্রেক্ষিতত আইন বলৱৎ কৰা হয়। ক্রমান্বয়ে ইয়াক পাঞ্জাৱ আৰু জম্মু আৰু কাশ্মীৰতো প্রণয়ন কৰা হয়। এই আইনে কেন্দ্র আৰু ৰাজ্য চৰকাৰক অশান্ত অঞ্চল বাছি উলিওৱাৰ ক্ষমতা প্রদান কৰে। সশস্ত্র বাহিনীক এই আইনে অনুমতি অবিহনেও অভিযান চলাবলৈ, গ্রেপ্তাৰী পৰোৱানা নোহোৱাকৈও গ্রেপ্তাৰ কৰিবলৈ আৰু সন্দেহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গুলীচালনা কৰিবলৈ বিশেষ ক্ষমতা প্রদান কৰিছে। এই আইনে মানৱ অধিকাৰ লংঘন কৰে বুলি আপত্তি দর্শাইছে আৰু আইনখন প্রাসঙ্গিকতা সন্দর্ভত বিতর্ক চলি আছে।
- **সন্ত্রাসবাদী আৰু সংহতিনাশক কার্য্যকলাপ প্রতিৰোধ আইন** (TADA) ঃ সন্ত্রাসবাদী আৰু সংহতিনাশক কার্য্যকলাপ প্রতিৰোধ আইন (Terrorist and Disruptive Activities Prevention Act or TADA) হ'ল সন্ত্রাসবাদী সমস্যা সমাধানকল্পে ১৯৮৫ চনত ভাৰত চৰকাৰে গৃহীত কৰা এখন আইন। এই আইনখনে সন্ত্রাসবাদ আৰু অন্যান্য বিভাজনমুখী কার্য্যকলাপ নিয়ন্ত্রণ কৰিবলৈ তলত উল্লেখ কৰা ব্যৱস্থাসমূহত অনুমোদন জনাইছে।
- **সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপৰ কাৰণে শাস্তি প্রদান আইন ঃ**
  - যিসকলে আইনৰ দ্বাৰা প্রতিষ্ঠিত চৰকাৰক ভীতি প্রদর্শনৰ মানসেৰে অথবা জনগণৰ কোনো অংশৰ মাজত সন্ত্রাস সৃষ্টিকাৰী আক্রমণ কৰে অথবা জনগণৰ কোনো অংশক বিচ্ছিন্ন কৰে অথবা জনগণৰ বিভিন্ন অংশৰ মাজত থকা সংহতিত বিৰূপ প্রভাৱ পেলায় অথবা বোমা, ডিনামাইট নাইবা অন্য বিস্ফোৰক পদার্থ নাইবা দহনশীল পদার্থ নাইবা প্রাণনাশক অস্ত্র নাইবা বিষাক্ত দ্রব্য আৰু ক্ষতিকাৰক গেছীয় পদার্থ নাইবা অন্যান্য ৰাসায়নিক পদার্থ নাইবা অন্য কোনো পদার্থ (জৈৱিক বা অন্য প্রকাৰৰ) কোনো বিপজ্জনক কাৰণ, যিবোৰে মৃত্যু ঘটাব পাৰে নাইবা কোনো ব্যক্তি নাইবা ব্যক্তিসকলক আঘাত কৰিব পাৰে নাইবা অনিষ্ট কৰিব পাৰে নাইবা সম্পদৰ ধ্বংস নাইবা সৰবৰাহত কোনো প্রকাৰ বাধা প্রদান কৰিব পাৰে নাইবা কোনো সম্প্রদায়ৰ কাৰণে প্রয়োজনীয় সেৱাত বাধা হ'ব পাৰে নাইবা কোনো ব্যক্তিক আটক বা হত্যা কৰা, হুমকি প্রদান কৰি চৰকাৰক কোনো বিশেষ কাম কৰিবলৈ বাধ্য কৰিব পাৰে,

নাইবা অন্য কোনো ব্যক্তিক কোনো কার্য্যৰপৰা আঁতৰাই ৰখাৰ উদ্দেশ্যেৰে হিংসাত্মক কার্য্য সংঘটিত কৰে।

- যিসকলে সন্ত্রাসবাদী কার্য্য সংঘটিত কৰে, তেওঁলোকৰ—
  - তেনে কার্য্যৰ দ্বাৰা যদি কোনো লোকৰ মৃত্যু হয়, তেতিয়া সন্ত্রাসবাদী কার্য্য সংঘটিত কৰাজনক মৃত্যুদণ্ড নাইবা আজীৱন কাৰাবাসৰ লগতে ক্ষতিপূৰণো বিহা হয়।
  - ইয়াৰ বাহিৰে অন্য সময়ত সন্ত্রাসবাদী কার্য্যত লিপ্তসকলে এনে কাৰাদণ্ডৰ সন্মুখীন হ'ব লাগিব, যি অতি কমেও পাঁচ বছৰীয়া হ'ব। কিন্তু এই দণ্ডৰ ম্যাদ বর্ধিত কৰি আজীৱন কাৰাদণ্ডলৈ পর্য্যবসিত কৰাৰ লগতে ক্ষতিপূৰণো বিহা হ'ব পাৰে।
- যিসকলে কোনো সন্ত্রাসবাদী কার্য্য নাইবা কোনো সন্ত্রাসবাদী কার্য্যৰ প্রস্তুতি চলোৱা আন কোনো কার্য্যৰ ষড়যন্ত্র ৰচনা কৰে নাইবা তেনে কার্য্য সংঘটিত কৰাৰ চেষ্টা চলায় নাইবা সমর্থন কৰে নাইবা উচটনি দিয়ে নাইবা পৰামর্শ দিয়ে নাইবা প্রৰোচিত কৰে নাইবা জ্ঞাতসাৰে তেনে কার্য্য সংঘটিত কৰাৰ সুযোগ দিয়ে তেনে ব্যক্তিক অতি কমেও পাঁচ বছৰৰ কাৰাদণ্ডও বিহা হ'ব পাৰে আৰু এই শাস্তি প্রয়োজন সাপেক্ষে যাৱজ্জীৱন কাৰাদণ্ডলৈ সলনি কৰা হ'ব পাৰে আৰু কাৰাদণ্ডৰ লগতে জ�ৰিমনাও বিহা হ'ব পাৰে।
- যিসকলে কোনো সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপ সংঘটিত কৰাৰ ইচ্ছা পুহি ৰাখে অথবা গোপন কৰে, নাইবা এনে ইচ্ছা প্রকাশ অথবা গোপন কৰাৰ প্রয়াস কৰে তেনে লোকক অতি কমেও পাঁচ বছৰৰ কাৰাদণ্ড বিহা হ'ব পাৰে যিটো শাস্তি প্রয়োজন সাপেক্ষে যাৱজ্জীৱন কাৰাদণ্ডলৈ সলনি কৰাৰ লগতে দোষীক জৰিমনাও বিহা হ'ব পাৰে।
- কোনো এজন ব্যক্তি যদি যিকোনো সন্ত্রাসবাদী দল নাইবা সংগঠনৰ সদস্য হয়, যিটো সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপৰ লগত জড়িত, তেন্তে তেনে ব্যক্তিক কমেও পাঁচ বছৰৰ বাবে কাৰাদণ্ড বিহা হ'ব পাৰে নাইবা এই শাস্তি আজীৱন কাৰাবাসলৈ পর্য্যবসিত কৰা হ'ব পাৰে আৰু এনে ব্যক্তিয়ে জৰিমনাও ভৰিবলগীয়া হ'ব পাৰে।
- যিসকলে কোনো সন্ত্রাসবাদী কার্য্যৰ দ্বাৰা কোনো সম্পত্তি আহৰণ কৰে নাইবা সন্ত্রাসবাদীৰ পুঁজিৰ পৰা ধন আহৰণ কৰে, তেনে লোকক কমেও পাঁচ বছৰৰ বাবে কাৰাবাসেৰে দণ্ডিত কৰা হ'ব পাৰে আৰু ইয়াৰ আজীৱন কাৰাবাসলৈও পর্য্যবসিত কৰা হ'ব পাৰে। লগতে পর্য্যবসিত জৰিমনাও ভৰিবলগীয়া হ'ব পাৰে।

- **সংহতিনাশক কার্য্যকলাপৰ বাবে শাস্তিৰ বিধান ঃ**
  - সংহতিনাশক সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপৰ বাবে সন্ত্রাসবাদী আইন নাইবা তেনে প্রকাৰৰ আইন প্রণয়নৰ ক্ষেত্রত সহায় কৰা, পৰামর্শ দিয়া, প্রৰোচিত কৰা বা ইচ্ছাকৃতভাৱে

সহযোগিতা কৰা সকলৰ কমেও পাঁচ বছৰৰ কাৰাবাসেৰে দণ্ডিত হ'ব। ইয়াৰ ম্যাদ আজীৱন কাৰাবাস পর্য্যন্ত বঢ়াব আৰু লগতে জৰিমনাও বিহা হ'ব পাৰে।

- উপ-শাখা (ক)ত উল্লেখ কৰা সন্দর্ভত 'সংহতিনাশক কার্য্য'ৰ অর্থ হৈছে, যিবিলাক কার্য্যৰ দ্বাৰা নাইবা উক্তিৰ দ্বাৰা প্রচাৰ মাধ্যমৰ জৰিয়তে বা অন্য যিকোনো প্রকাৰে সংহতি নষ্ট কৰিব পৰা কার্য্য।
  - যিবোৰ মন্তব্যই ভাৰতৰ সংহতি আৰু আঞ্চলিক সংহতি বিনষ্ট কৰিব পাৰে নাইবা বিপর্য্যস্ত কৰে নাইবা বিপর্য্যস্ত কৰাৰ ভাৱ প্রত্যক্ষ নাইবা পৰোক্ষভাৱে প্রকাশ কৰে।
  - যিবোৰ মন্তব্যই পৰোক্ষ আৰু প্রত্যক্ষভাৱে ভাৰত ৰাষ্ট্রৰ পৰা কোনো অংশ অপসৰণ (Secession) অথবা সমর্পণ (Cession) কৰা সম্পর্কীয় দাবী জনোৱাৰ ভাৱ প্রকাশ কৰে।

    ব্যাখ্যা— ওপৰৰ উপ-শাখাটোৰ বাবে—

    — ভাৰতৰ কোনো অংশক কোনো বিদেশী ৰাষ্ট্রৰ অংশ কৰাৰ দাবীকে 'সমর্পণ' বুলি কোৱা হয় আৰু

    — ভাৰত ৰাষ্ট্রৰ লগত ইয়াৰ কোনো অংশ থকা অথবা নথকাৰ কথা নির্ধাৰণ কৰিবলৈ জনোৱা দাবীকে 'অপসৰণ' বোলা হয়।
- উপ-শাখা (২)ৰ নীতি-নিয়মবোৰৰ সাধাৰণ ৰূপৰ কোনো পক্ষপাতিত্ব নকৰাকৈ ইয়াৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰা হ'ল যে হাতে-কামে নাইবা বক্তৃতাৰ মাধ্যমেৰে নাইবা যিকোনো মাধ্যমৰ জৰিয়তে নাইবা যিকোনো অন্য উপায়েৰে তলত উল্লেখ কৰা কামবোৰ সম্পাদন কৰা কার্য্যক সন্ত্রাসবাদ বুলি বিবেচনা কৰা হ'ব—
  - সংহতি নাশকাৰী পক্ষ সমর্থন কৰা, পৰামর্শ দিয়া, চুপাৰিশ কৰা নাইবা প্রৰোচিত কৰা নাইবা
  - আনুমানিক সম্ভাৱনা ব্যক্ত কৰা, ভৰিষ্যতবাণী অন্য ৰূপে ব্যক্ত কৰা যাতে প্রৰোচিত হয়, পৰামর্শ প্রদান কৰি, নির্দেশনা দি অথবা সোঁৱৰাই দি, প্রাণনাশ কৰি অথবা সংবিধানৰ শপত লৈ ভাৰতৰ সার্বভৌমত্ব আৰু সংহতিৰ ৰক্ষার্থে কর্মৰত কোনো ব্যক্তি অথবা কর্মচাৰীৰ হত্যাৰ প্রয়াস আদিৰ দৰে অপৰাধ এই শাখাৰ অন্তর্গত।
- যিসকলে কোনো সংহতি বিনষ্টকাৰীক আশ্রয় দিয়ে নাইবা লুকুৱাই ৰাখে, নাইবা আশ্রয় দিয়াৰ অথবা লুকুৱাই ৰখাৰ চেষ্টা কৰে তেনে লোক শাস্তিৰ বাবে বিবেচিত হ'ব।শাস্তিৰ এই ম্যাদ পাঁচ বছৰতকৈ কম হ'ব নোৱাৰিব কিন্তু ই আজীৱন কাৰাবাসলৈ পর্য্যবসিত হ'ব পাৰে আৰু জৰিমনাও ভৰিবলগীয়া হ'ব পাৰে।

উৎস ঃ সন্ত্রাসবাদী আৰু বিচ্ছিন্নতাবাদী কার্য্যকলাপ (প্রতিৰোধ) আইন, ১৯৮৭।

Source: [(The) Terrorist and Disruptive Activities (Prevention) Act, 1987]

১১.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ৰাজনৈতিক লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে কোনো সংগঠিত দলে সংঘটিত কৰা আৰু হিংসাত্মক কার্য্যকলাপেই হ'ল সন্ত্রাসবাদ।
- ১৭৯৩ চনৰ ফৰাচী বিপ্লৱৰ সময়ত প্রথম সন্ত্রাসবাদৰ উত্থান ঘটে।
- সন্ত্রাসবাদী দলবোৰে ভয়ঙ্কৰ কার্য্যকলাপ, যেনে— নিন্দা, অপহৰণ, কূটাঘাতমূলক কার্য্য আৰু ইত্যাদিৰ দৰে কার্য্য বিয়পাই দিয়ে।
- উগ্রপন্থাৰ আন্দোলন হ'ল বুদ্ধিজীৱী ব্যক্তিয়ে নেতৃত্ব দিয়া আন্দোলন প্রচলিত সামাজিক আৰু অর্থনৈতিক দিশসমূহৰ বিৰুদ্ধে ব্যক্তিগত দর্শনৰ ভেটিত এনে আন্দোলন গঢ় লৈ উঠে।
- প্রচলিত শাসন ব্যৱস্থা নাইবা চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে কৰা হিংসাত্মক ঘটনাজড়িত বিক্ষোভেই হ'ল বিদ্রোহ।
- এটা সন্ত্রাসবাদী সংগঠনক বিদ্রোহী গোট ৰূপে চিনাক্তকৰণৰ চর্তটো হ'ল ইয়াৰ সদস্যসকলে স্থানীয় বাসিন্দাৰ পৰা পোৱা সমর্থনৰ মাত্রা চিনাক্ত কৰা।
- ৰাজনৈতিক আত্মনিয়ন্ত্রণৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ গঠিত সৰু সশস্ত্র গোটসমূহ কার্য্যকলাপৰ দিশেৰে বিদ্রোহী আৰু গেৰিলা (লুকাই কৰা) গোটৰ সৈতে একেই।
- সীমান্ত লংঘনকাৰী সন্ত্রাসবাদী সংগঠনবোৰ হ'ল এখন ৰাষ্ট্রত থকা সশস্ত্র গোটবোৰে যি গোপনে সীমা লংঘন কৰি অন্য ৰাষ্ট্রত প্রৱেশ কৰি সন্ত্রাসৰ সৃষ্টি কৰে।
- সন্ত্রাসবাদৰ উত্থান ঘটে তুলনামূলক বঞ্চনাৰ অনুভৱৰ পৰা।
- বাঢ়ি অহা অর্থনৈতিক বৈষম্যই দৰিদ্রতাৰ মূল বুলি ভবা হয়।
- আঞ্চলিক বিকাশৰ সামঞ্জস্যহীনতায়ো তুলনামূলক বঞ্চনাৰ ভাব জগাই তুলিব পাৰে।
- কিছুমান সন্ত্রাসবাদী সংগঠনৰ উৎপত্তিৰ মূল লক্ষ্য হ'ল ধনী শ্রেণীয়ে দুখীয়া শ্রেণীক কৰা শোষণৰ অন্ত পেলোৱা।
- সুকীয়া ৰাজ্য অথবা ৰাষ্ট্র গঠনৰ বাবেও কিছুমান সন্ত্রাসবাদী সংগঠনৰ সৃষ্টি হয়।
- কিছুমান সন্ত্রাসবাদী সংগঠন অন্য ধর্মক আঘাত কৰিবৰ বাবেও গঠন কৰা হয়।

১১.১০ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Ahuja, Ram (1997): *Social Problems in India*. Jaipur: Rawat Publications.

2) Kumar, Ashok (2014): *Dynamics of Global Terrorism*; New Delhi: K. K. Publication.

3) Weinberg, Leonard (2006): *Global Terrorism Beginner's Guide*; England: Oneworld Publications.

১১.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ টেড ৰবাৰ্ট গুৰ (Ted Robert Gurr)

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নক্সালবাদী আন্দোলন (Naxalite Movement)

১১.১২ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সন্ত্রাসবাদৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ১ ঃ উগ্রবাদ বুলিলে কি বুজায়?

খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সন্ত্রাসবাদৰ উৎপত্তিৰ বাবে দায়ী উপাদানসমূহৰ আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সন্ত্রাসবাদী দলৰ লক্ষ্যসমূহৰ ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১২ ঃ সমাজ কল্যাণৰ অর্থ, গুৰুত্ব, প্ৰকৃতি আৰু পৰিসৰ

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য

১২.২ পৰিচয়

১২.৩ সমাজ কল্যাণৰ সংজ্ঞা

১২.৪ সমাজ কল্যাণৰ ক্ৰমবিকাশ

১২.৪.১ ভাৰতবর্ষ সমাজ কল্যাণৰ ক্ৰমবিকাশৰ ধাৰা

১২.৪.১ প্ৰাক্-বৃটিছ যুগ

১২.৪.২ বৃটিছ যুগ

১২.৪.৩ স্বাধীনতাৰ পৰৱৰ্তী যুগ

১২.৫ সমাজ কল্যাণৰ গুৰুত্ব

১২.৬ সমাজ কল্যাণৰ প্ৰকৃতি

১২.৬.১ সমাজ কল্যাণ আৰু কলা

১২.৬.২ সমাজ কল্যাণ আৰু বিজ্ঞান

১২.৭ সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰ (Scope)

১২.৭.১ POSDCORB সম্পূৰ্ণ ৰূপটো কি? দৃষ্টিভঙ্গী

১২.৭.২ সর্বাত্মক মতবাদ

১২.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি কি শিকিলোঁ

১২.৯ অধিক জানিবলৈ

১২.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ানৰ

১২.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সমাজ কল্যাণৰ ধাৰণাটো বজি পাব
- ভাৰতবর্ষত সমাজ কল্যাণমুখী প্ৰশাসনৰ ইতিহাসৰ তথ্য লাভ কৰিব
- সমাজ কল্যাণৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰিব পাৰিব
- সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

১২.২ পৰিচয়

চৰকাৰ আৰু স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহে সমাজৰ দৰিদ্ৰ ৰেখাৰ তলত বাস কৰা লোকসকলৰ সহায়ৰ অর্থে সমাজ কল্যাণমূলক কার্য্য কিছুমানৰ সৈতে জড়িত হয় আৰু চিকিৎসা, সামূহিক

স্বাস্থ্য সেৱা, দৈনন্দিন প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ, সামাজিক শৃংখলাৰক্ষাত সাহায্য আদিৰ দৰে বিভিন্ন কল্যাণমূলক কার্য্য সম্পাদন কৰে।

সমাজ সেৱা আৰু প্ৰতিষ্ঠানৰ সংগঠিত পদ্ধতি হৈছে সমাজ কল্যাণ। ব্যক্তিবিশেষৰ আৰু বিভিন্ন গোটৰ স্বাস্থ্য আৰু জীৱন আদিলৈ এক গ্ৰহণযোগ্য পৰিৱেশ অনাত সহায় কৰিবলৈ ইয়াক গঠন কৰা হয়। সমাজ কল্যাণ গোটসমূহে সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীলৈ সহায়ৰ হাত আগবঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰে। যিসকলে নিজে সমাজ সেৱাৰ সুবিধা উপভোগৰ পৰা বঞ্চিত হৈ আছেনাইবা পাৰম্পৰাগতভাৱে যিসকলক বঞ্চিত ৰখা হৈছে তেওঁলোকৰ কাৰণে সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহে কাম কৰে।

১২.৩ সমাজ কল্যাণৰ সংজ্ঞা

সমাজ কল্যাণক ৰাজহুৱা প্ৰশাসনৰ (Public Administration)ৰ এটা শাখা বুলি গ্ৰহণ কৰা হয়। কাৰণ, ই সামাজিক সমস্যা সমূহ চিনাক্ত কৰে তথা সমাজৰ পিছপৰা আৰু বঞ্চিত শ্ৰেণীৰ কাৰণে কল্যাণমূলক কার্য্যসূচী গ্ৰহণ কৰি তেওঁলোকৰ সমস্যাসমূহ দূৰ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰে। সমাজ কল্যাণৰ ভেটি হ'ল সমাজ বিজ্ঞান আৰু সেয়েহে ইয়াক এক স্বাধীন বিষয় বুলি ক'ব নোৱাৰি। (Wayne Vasey) ৱে'নি ৰাচীয়ে কৈছে যে সমাজ কল্যাণৰ দুটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য আছে— সমাজৰ এক প্ৰাথমিক অনুষ্ঠান হিচাপে পৰিয়ালক সামর্থ আৰু শক্তিশালী কৰি গঢ়িবলৈ কল্যাণমূলক মাধ্যমসমূহৰ ব্যৱহাৰ সূচল কৰি তোলা আৰু জীৱনৰ সমস্যা নাইবা পৰিৱেশৰ লগত নিজকে খাপখুৱাবলৈ ব্যক্তিৰ সক্ষমতাক শক্তিশালী কৰি তোলা। অধ্যাপক ফ্ৰীজ লেণ্ডাৰ (Prof. Fried Lan-der)-এ কৈছে যে সমাজ সেৱাৰ এক সু-সংহত পদ্ধতি হ'ল সমাজ কল্যাণ। সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহক এনেদৰে প্ৰস্তুত কৰা হয় যাতে এইবোৰে ব্যক্তি নাইবা গোটৰ জীৱনৰ মান আৰু উন্নত কৰিব আৰু তেওঁলোকক স্বাস্থ্যকৰ জীৱন লাভত সহায় কৰিব পাৰে।

ড'লগ'ফ্ আৰু ডি. ফিল্ডষ্টেইন (Dolgoff, R. D. Feldstein)-এ সমাজ কল্যাণৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াই কৈছে যে, "সহজ অর্থত সমাজ কল্যাণ মানে হ'ল এনে কিছুমান স্বেচ্ছাসেৱী নাইবা চৰকাৰী অনা-লাভজনক (non-profit) কামৰ অংশীদাৰ যিবোৰৰ পূর্ণ উদ্দেশ্য হ'ল অসুবিধা নাইবা সমস্যাৰ সমাধান, ক্ষুধা প্ৰশমন আৰু সামাজিক সংঘাতসমূহ নিবাৰণ কৰা।"

ৰাষ্ট্ৰসংঘ (United Nations)-ই সমাজ কল্যাণৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াই কৈছে যে, 'সমাজ কল্যাণ এক সংগঠিত অনুষ্ঠান যাৰ কার্য্য হ'ল ব্যক্তি, পৰিয়াল, গোট আৰু সম্প্ৰদায় (Community) সমূহক পৰিৱর্তিত সমাজৰ সামাজিক সমস্যাসমূহৰ সৈতে মোকাবিলা কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তোলা। কিছুমান বিশেষ সেৱাৰ দায়িত্ব গ্ৰহণৰ বাদেও সমাজ কল্যাণৰ এক বহল কার্য্যসূচী আছে যিবোৰেৰে ৰাষ্ট্ৰৰ সমাজ জীৱনৰ উত্তৰণঘটোৱাৰ প্ৰয়াস কৰা হয়। আন এক বহল দৃষ্টিভঙ্গী মতে, সমাজ কল্যাণে এনে এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰা উচিত যাতে ই ব্যক্তিগত সম্পদ আৰু বস্তুগত সম্পদৰ সংগঠন তথা প্ৰস্তুতকৰণৰ দ্বাৰা এই সম্পদসমূহক সমাজৰ পৰিৱর্তিত চাহিদাৰ লগত খাপখুৱাই এইবোৰক ৰাষ্ট্ৰগঠনৰ এক অংশ বিশেষত পৰিণত কৰিব পাৰে (১৯৬৭)। এই সংজ্ঞাসমূহৰ পৰা এইটো স্পষ্ট হয় যে সমাজ কল্যাণে ব্যক্তিক তেওঁলোকৰ সম্পূর্ণ সক্ষমতা উন্নীত কৰি

ইয়াৰ সমন্বয়ত সর্বাঙ্গীন মঙ্গল সাধন কৰাৰ লক্ষ্যেৰে কাম কৰি যায়। কিন্তু এই খিনিতেই এইটো স্মৰ্তব্য যে সমাজৰ আনুষ্ঠানিক সংগঠন সমূহৰ দ্বাৰাইহে সামাজিক কল্যাণ সম্ভৱ আৰু কল্যাণমূলক কামকাজবোৰে অনুষ্ঠানসমূহৰ উন্নতিক প্ৰভাৱিত কৰে। উল্লেখযোগ্য, সামাজিক কল্যাণ বিষয়টো নিশ্চিতভাৱে জনসাধাৰণৰ দুর্বল, ক্ষমতাহীন, অসুৰক্ষিত শ্ৰেণীটোৰ উন্নতিৰ লগতেই জড়িত। যদিও, ই সমগ্ৰ লোকৰ সর্বাঙ্গীন উন্নতিকো সামৰি লয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক।

ক) সমাজৰ কল্যাণৰ লগত ..... আৰু .....ৰ প্ৰচেষ্টা জড়িত হৈ থাকে।

খ) সমাজ কল্যাণ এক পৰিকল্পিত সাংগঠনিক পদ্ধতি য'ত অনুষ্ঠান-সমূহক এনেদৰে সংগঠিত কৰা হয় যাতে এইবোৰে সমাজ সেৱাৰ মাজেদি ..... আৰু .....ৰ ..... তথা ..... আদিৰ ক্ষেত্ৰত এক উন্নত পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

গ) সমাজ কল্যাণক .....ৰ এক শাখা বুলি গণ্য কৰা হয়।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ সমাজ কল্যাণৰ লক্ষ্য কি?

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ ৰাষ্ট্ৰসংঘই সমাজ কল্যাণৰ কি সংজ্ঞা আগবঢ়াইছে?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

১২.৪ সমাজ কল্যাণৰ ক্রমবিকাশ

সকলো সময়তে সকলো সমাজতে দুখীয়া, অক্ষম আৰু অভাৱগ্রস্ত শ্রেণীটো কাৰণে উদ্বিগ্নতা সদায় এক উদ্বেগৰ বিষয় হৈ আহিছে। কল্যাণকামী ৰাষ্ট্রৰ ধাৰণা আৰু সু-সংবদ্ধ জনকল্যাণমুখী পদ্ধতিৰ বিকাশ ঘটাৰ বেছিদিন হোৱা নাই। পৃথিৱীৰ সকলো ৰাষ্ট্রতে সমাজ, অর্থনীতি, ৰাজনীতি আৰু সংস্কৃতিৰ বিৱর্তন ঘটাৰ দ্রুততাই সমাজ কল্যাণৰ ধাৰণাটোক প্রভাৱিত কৰিছিল। সমাজ কল্যাণে সেয়েহে এক নির্দিষ্ট অর্থ বহন কৰে য'ত নতুন সামাজিক প্রমূল্যত উপনীত হোৱাটোক লক্ষ্য হিচাপে গ্রহণ কৰা হয়। সেয়েহে ক'ব পাৰি, সমাজ কল্যাণ ধাৰণাটোৱে বিভিন্ন দেশত বিভিন্ন ধাৰা নাইবা পর্য্যায়ৰ মাজেদি পাৰ হৈ আহিছে।

ঔদ্যোগিক বিপ্লৱ আৰু এই বিপ্লৱে কঢ়িয়াই অনা পৰিৱর্তনে মধ্যযুগৰ ইংলেণ্ডত ১৬০১ চনৰ The Elizabethar Poor Law ofৰ নিচিনা কিছুমান আইন প্রণয়নৰ বাবে প্রশাসনক বাধ্য কৰিছিল। পাছলৈ এই আইনখন সংশোধন কৰা হৈছিল। ইংলেণ্ডৰ সমাজ কল্যাণৰ দিশত এই আইন কেইখনে গুৰুত্বপূর্ণ অৰিহণা যোগাইছিল। ১৬০১ত Poor Lawৰ প্রৱর্তন, ১৬৬২ত Law of Settlementৰ বর্জন, আমেৰিকাৰ বিপ্লৱ, Morrill Act আৰু Freedom's Bureauৰ প্রৱর্তন, Charitable Organisation Societyৰ উত্থান আৰু শেষত সমাজ সেৱামূলক কায্যৰ প্রশিক্ষণ দিয়া বহুকেইখন কলেজ আৰু বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন আদিয়ে ইংলেণ্ডত সমাজ কল্যাণৰ প্রগতিত অৰিহণা আগবঢ়াইছিল।

১২.৪.১ ভাৰতবর্ষত সমাজ কল্যাণৰ ক্রমবিকাশৰ ধাৰা

সমাজ ব্যৱস্থাৰ আৰম্ভণি ঘটাৰপৰাই সমাজ কল্যাণৰ ধাৰণাটিয়ে ভাৰতীয় সমাজত আগস্থান পাই আহিছে। আমাৰ ভাৰতীয় সমাজত মানৱীয় দর্শনৰ এক বিশেষ স্থান আছে। ভাৰতবর্ষত সমাজ কল্যাণৰ ক্রমবিকাশৰ ধাৰাটোক সময়ৰ ভিত্তিত বহলভাৱে তিনিশ্রেণীত ভাগ কৰিব পাৰি।

১২.৪.২ প্রাক্-বৃটিছ যুগ

প্রাক্-বৃটিছ যুগে প্রাচীন আৰু মধ্যযুগৰ ভাৰতক সামৰি লয়। এই সময়ৰ পৰাই সমাজ কল্যাণ ধর্মৰ এক অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ হিচাপে সাঙোৰ খাই পৰে। এই সময়ৰ শাসন ব্যৱস্থাও সমাজ কল্যাণৰ ধাৰণাৰে দায়বদ্ধ হৈ পৰিছিল। এই সময়ছোৱাৰ শাসনকর্তাসকলে বিভিন্ন সমাজ কল্যাণমূলক ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰিছিল। দুখীয়া আৰু দুর্বল শ্রেণীটোৰ বাবে ভালেমান দাতব্য (Charitable) অনুষ্ঠানৰ উপৰিও মানুহ আৰু পশুৰ বাবে আচুতীয়া চিকিৎসালয় স্থাপন, ৰাষ্ট্রীয় ঘাইপথ নির্মাণ, আশ্রয় গৃহ নির্মাণ আদি ভালেমান ৰাজহুৱা উপযোগিতামূলক কর্ম শাসকসকলৰ দ্বাৰা প্রৱর্তিত হৈছিল। গ্রামাঞ্চলৰ দুখীয়া আৰু দুর্বল প্রজাৰ সেৱাৰ বাবে স্থানীয় গ্রাম্য পৰিষদ প্রতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। এই পৰিষদে গ্রাম্য

প্ৰশাসনৰ দায়িত্বও পালন কৰিছিল। জনসাধাৰণৰ প্ৰয়োজন অনুসৰি বিনামূলীয়া চিকিৎসা সেৱা, কৃষিৰ বাবে জলসিঞ্চনৰ সুবিধা আদি গ্ৰাম্য পৰিষদৰ দায়িত্বৰ ভিতৰুৱা আছিল। তদুপৰি শাসকসকলে সংযোগ ব্যৱস্থাৰ প্ৰসাৰ ঘটাই ভালেমান ৰাস্তা-ঘাট নিৰ্মাণ কৰাৰ লগতে বিভিন্ন সাহায্যকাৰী অনুষ্ঠান প্ৰদান স্থাপন কৰিছিল। প্ৰায় সকলো শাসকেই খেতিয়ক, অক্ষম আৰু দুৰ্বল নিঃকিনজনৰ সমস্যাৰ প্ৰতি ব্যক্তিগতভাৱে মনোনিৱেশ কৰিছিল।

১২.৪.৩বৃটিছ যুগ

বৃটিছশাসনৰ যুগত ভাৰতীয় সমাজ প্ৰাচীন পৰম্পৰা আৰু ৰীতি-নীতিৰ বান্ধোনত আৱদ্ধ আছিল। সৰহভাগ ৰীতি-নীতি ধৰ্মীয় বান্ধোনেৰে বান্ধ খাই আছিল। সতীদাহ, অস্পৃশ্যতা, মন্দিৰত তিৰোতাক উৎসৰ্গা কৰা, জাতিগত বৈষম্য আদি কু-নীতি সমাজত প্ৰচলিতআছিল। বৃটিছ শাসনে যুক্তিবাদ (Rationalism), গণতন্ত্ৰ (Democracy), উদাৰ-নৈতিকতা (Liberalism) আদিৰ দৰে নব্য ধাৰণাৰ প্ৰচলনেৰে এক নতুন পথৰ প্ৰতি জনসাধাৰণক আগ্ৰহী কৰি তোলাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। এইবোৰৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰণিত হৈ বহুতো লোকে সামাজিক কু-প্ৰথাবোৰৰ বিৰুদ্ধে মাতি মাতিবলৈ মানসিকভাৱে প্ৰস্তুত হৈছিল। এই সময়ছোৱাত সমাজ ধাৰণা সমাজ সংস্কাৰ আন্দোলনলৈ পৰ্য্যৱসিত হৈছিল।

ভাৰতৰ কেইবাটাও সমাজ সংস্কাৰমুখী আন্দোলন, যেনে—ব্ৰাহ্ম সমাজ, আৰ্য্য সমাজ, ৰামকৃষ্ণ মিশ্যন আদিয়ে এই সময়তেই জন্মলাভ কৰে। সমাজৰ কু-সংস্কাৰসমূহৰ বিৰুদ্ধে এই আন্দোলনবোৰে প্ৰৱল জনমতৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এই সংস্কাৰমুখী আন্দোলনবোৰৰ ফলত কিছুমান আইন প্ৰৱৰ্তন কৰি সমাজলৈ এক সুস্থ পৰিৱেশ আনিব পৰা গৈছিল। পিছলৈ জাতীয়তাবাদী আন্দোলন ঊৰ্ধমুখী হোৱাৰ লগে লগে জাতীয় নেতাসকলে কিছুমান সমাজ সংস্কাৰ হোৱাৰ কাৰ্য্যক সমৰ্থন কৰিবলৈ লয়। এইক্ষেত্ৰত মহাত্মা গান্ধীৰ অৱদান বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। গান্ধীয়ে সমাজত নাৰীৰ সম-অধিকাৰ, হৰিজনসকলৰ কল্যাণ,গ্ৰাম্য সমাজৰ আৰ্থিক উন্নতি আৰু মানুহক কৰ্মসক্ষম কৰি তোলা এক জনমুখী শিক্ষা আদি প্ৰচলন কৰাৰ আহ্বান জনাইছিল। গান্ধীজীৰ সমাজ সংস্কাৰমূলক কাম-কাজবোৰ তেওঁৰ ৰাজহুৱা জীৱনৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশ আছিল। তেওঁৰ 'গঠনমূলক কাৰ্য্যসমূহ' অৰ্থনৈতিক উন্নয়ণ আৰু ব্যক্তিৰ সমাজ জীৱনৰ উন্নতি সাধনকাৰী এক আন্দোলন আছিল, এই সকলোবোৰ আন্দোলন প্ৰকৃততে এক সমাজ সংস্কাৰমুখী কাৰ্য্যৰ অংশ আছিল।

১২.৪.৪স্বাধীনতাৰ পৰৱৰ্তী যুগ

ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পাছত সমাজ কল্যাণমূলক কাৰ্য্যকলাপবোৰ অধিক সু-সংবদ্ধ ৰূপত গঢ় লৈ উঠিছিল আৰু ইয়াৰ মূল ভেটি আছিল ভাৰতীয় সংবিধান। সংবিধানে কল্যাণমুখী আঁচনিসমূহৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰক অধিক ক্ষমতা প্ৰদান

কৰিছে যাতে সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকসকলে নিজৰ প্ৰাথমিক প্ৰয়োজনসমূহ ৰাষ্ট্ৰৰ সহায়ত পূৰণ কৰিব পাৰে।

সমাজ কল্যাণৰ কাৰ্য্যকলাপ ৰাষ্ট্ৰৰ পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল আৰু পৰিকল্পনাৰ কালছোৱাতেই এইবোৰৰ কাৰ্য্য ৰূপায়নৰ প্ৰচেষ্টা চলোৱা হৈছিল। প্ৰত্যেকটো পৰিকল্পনা কালত এটা বিশেষ লক্ষ্য গোট (Target Group) চিনাক্ত কৰা হৈছিল আৰু এই গোটৰ কল্যাণ তথা প্ৰয়োজনত ব্যয় কৰিব পৰাকৈ পুঁজি (fund) আবণ্টন কৰা হৈছিল। ব্যয় কৰিব পৰাকৈ ৰাজ্যিক বোৰ্ডৰ সহায়ত এইকাৰ্য্যকলাপবোৰ সম্প্ৰসাৰণ কৰা হৈছিল। পৰৱৰ্তী সময়ত দেশত সমাজ কল্যাণ বিভাগ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয় আৰু এই বিভাগৰ দ্বাৰা কল্যাণমূলক আঁচনিসমূহৰ কাৰ্য্য ৰূপায়নৰ প্ৰচেষ্ট লোৱা হয়। সমাজ কল্যাণ উপদেষ্টা বোৰ্ড (The Social Welfare Advisory Board) সকলো ৰাজ্য আৰু স্বায়ত্ত শাসিত প্ৰদেশতে প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে। এই বোৰ্ডসমূহৰ কাম হ'ল স্বেচ্ছামূলক প্ৰচেষ্টাৰ সমন্বয় ৰক্ষা কৰা। এক বুজন পৰিমাণৰ অৰ্থ সাহায্য এই বোৰ্ডৰ জৰিয়তে স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহলৈ প্ৰদান কৰা হয়।এনেদৰেই বিভিন্ন পৰ্য্যায়ৰ মাজেৰে গতি কৰি ভাৰতৰ সমাজ ক্ষেত্ৰখনে বৰ্তমানৰ পৰ্য্যায় পাইছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক।

ক) প্ৰাক্-বৃটিছ সময়ছোৱাত সমাজ কল্যাণ ..... আৰু .....ৰ সৈতে অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ হিচাপে শাসন ব্যৱস্থাৰ লগত সাঙোৰ খাই পৰিছিল।

খ) বৃটিছ যুগত ভাৰতীয় সমাজ ..... আৰু ..... বান্ধোনত বান্ধ খাই আছিল।

গ) সমাজ কল্যাণৰ কাৰ্য্যকলাপ ৰাষ্ট্ৰৰ ..... অন্তৰ্ভুক্ত আছিল। আৰু পৰিকল্পনাৰ কালছোৱাতেই এইবোৰৰ কাৰ্য্য ৰূপায়নৰ প্ৰচেষ্টা চলোৱা হৈছিল।

ঘ) প্ৰত্যেক পৰিকল্পনাতেই.....চিনাক্ত কৰা হৈছিল আৰু এই গোটৰ কল্যাণ তথা প্ৰয়োজনত ব্যয় কৰিব পৰাকৈ পুঁজি গঠন কৰা হৈছিল।

ঙ) এক বুজন পৰিমাণৰ অৰ্থ সাহায্য এই বোৰ্ডৰ জড়িয়তে ..... লৈ প্ৰদান কৰা হয়।

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ বৃটিছ যুগত আৰম্ভ হোৱা কেইটামান সংস্কাৰ আন্দোলনৰ নাম লিখক।

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ সমাজ কল্যাণত মহাত্মা গান্ধীৰ ভূমিকা আলোচনা কৰক।

.....

.....

.....

.....

.....

১২.৫ সমাজ কল্যাণৰ গুৰুত্ব

সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহৰ গুৰুত্ব কোনেও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰে। তথাপি ইয়াৰ মানৱ সেৱা অভিযান আৰু সামাজিক উন্নয়নত উপযোগিতামূলক ভূমিকাটো বিশেষ ভাবে জনা নাযায়। সমাজ কল্যাণে সামাজিক জীৱনত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে, বিশেষকৈ এখন উদ্যোগপ্ৰধান সমাজত ইয়াৰ তাৎপৰ্য্য লক্ষণীয়। সামাজিক পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহেও প্ৰধানকৈ তিনি প্ৰকাৰৰ কাৰ্য্য ৰূপায়ন কৰিব বুলি ভবা হয়। কাৰ্য্যকেইটা হ'ল— তত্ত্বাৱধানমূলক কাৰ্য্য (Maintence Activities), উন্নয়নমূলক কাৰ্য্য (Development Activities) আৰু পৰিৱৰ্তনমূলক কাৰ্য্য (Change Activities)। তত্ত্বাৱধানমূলক কাৰ্য্যই ব্যক্তি নাইবা গোটৰ সমস্যাহীন আৰু স্থিৰ জীৱনৰ কাৰণেপ্ৰয়োজনীয় দিক্-নিৰ্দেশনা প্ৰদান কৰে। ব্যক্তি আৰু সমাজৰ অন্য অনুষ্ঠানসমূহৰ উন্নয়নত প্ৰয়োজনীয় সহায়-সহযোগিতামূলক কাৰ্য্যকে উন্নয়নমূলক কাৰ্য্য শিতানত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। পৰিৱৰ্তনমূলক কাৰ্য্যই ব্যক্তি, পৰিয়াল আৰু গোটৰ উপকাৰিতালৈ লক্ষ্য ৰাখি তেওঁলোকৰ কাৰ্য্যৰ পৰিৱৰ্তনৰ নিৰীক্ষণ কৰে। এইবোৰৰ লগতে সমাজ কল্যাণে বৃদ্ধ, নিবনুৱা, বিতাড়িত আৰু বিপদগ্ৰস্থ জনৰ কাৰণে সুৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰে। সমাজ কল্যাণ পৰিপুষ্টিহীন, পৰিয়ালৰ শুশ্ৰূষা বঞ্চিত শিশুসকলৰ কাৰণে সুৰক্ষাৰ আধাৰ স্বৰূপ। এনেদৰে সমাজ কল্যাণে বিভিন্নজনৰ কাৰণে বিভিন্ন দিশেৰে এক উন্নতৰ জীৱনৰ পথ প্ৰস্তুত কৰে।

সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহে আমাৰ সমাজ পদ্ধতিত উল্লেখনীয় প্ৰভাৱ পেলায়। বৰ্ধিত জনসংখ্যা, প্ৰদূষণ, দীৰ্ঘকালীন আৰু জটিল দূৰ্ভিক্ষ, ৰাজহুৱা স্বাস্থ্যজনিত সমস্যা, আদিয়ে আমাৰ বিকাশৰ পথত অন্তৰায় হৈ দেখা দিয়ে। সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহ ৰ সু-প্ৰশিক্ষিত সেৱা কৰ্মীয়ে এই সমস্যাসমূহ নিৰাময়ৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। আৰু সমাজ কল্যাণ ক্ষেত্ৰত এনে কৰ্মীৰ বিশেষ প্ৰয়োজন আছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৭ ঃ এখন ..... সমাজত সমাজ কল্যাণৰ তাৎপর্য্য লক্ষ্যণীয়।

প্রশ্ন নং ৮ ঃ কি তিনিটা প্রধান কার্য্য সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহে সম্পাদন কৰে বুলি কোৱা হয়?

.....

.....

.....

১২.৬ সমাজ কল্যাণৰ প্রকৃতি

বিজ্ঞান নাইবা কলা উভয় বিষয়তে সমাজ কল্যাণক সদায়েই গুৰুত্বপূর্ণ বিষয় বুলি বিবেচিত হৈ আহিছে। সমাজ কল্যাণৰ প্রকৃতি সম্পর্কে মতভেদ আছে। প্রত্যেকেই সমাজ কল্যাণৰ ধাৰণাটো নিজৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে কৰিছে। সমাজ কল্যাণৰ দুই ধৰণৰ প্রয়োগ বিধি (Usage) আছে। সমাজ কল্যাণমূলক কার্য্যসূচীসমূহ পৰিচালনা কৰাৰ পদ্ধতি অনুসৰি ইয়াক শ্রেণী বিভক্ত কৰা হয়। বৌদ্ধিক অনুসন্ধিৎসাও ইয়াৰ লগত জড়িত। অনুশীলন আৰু অধ্যয়নে সমাজ কল্যাণৰ অংশ।

১২.৬.১ সমাজ কল্যাণ আৰু কলা

সমাজ কল্যাণক এক কলা হিচাপে তলৰ মতবাদ কেইটাই সমর্থন কৰে—

i) ই আহৰণক্ষম (It can be acquired) ঃ সমাজ কল্যাণৰ কলা আহৰণ কৰিব পাৰি। যথাযথ প্রশিক্ষণৰ দ্বাৰা এগৰাকী বুদ্ধিমান লোকে বিচক্ষণ প্রশাসকত পৰিণত হ'ব পাৰে। সেয়েহে, আর্জিত বিদ্যাৰ ধাৰণাৰে সমাজ কল্যাণৰ প্রশাসন এক কলা (Art)।

ii) ই বিষয়নিষ্ঠ (Subjective) ঃ জ্ঞান আৰু কৌশল নাইবা পাৰদর্শিতাৰ প্রয়োগৰ দ্বাৰা এগৰাকী সমাজ কল্যাণ প্রশাসকে লক্ষণীয় পৰিৱর্তন আৰু উন্নয়ন সাধন কৰিব পাৰে। মানৱ সম্পদ আৰু বস্তু গত সম্পদৰ উন্নয়ণ, সংমিশ্রণ, চিনাক্তকৰণেৰে তেওঁ দেশৰ ভৱিষ্যতলৈ উজ্বল পৰিৱর্তন কঢ়িয়াই আনিব পাৰে। বর্তমান সময়ত সকলো কল্যাণমূলক অনুষ্ঠান আৰু কার্য্যসূচীৰ সফলতা নির্ভৰ কৰে কল্যাণমূলক কার্য্যত জড়িত প্রশাসকৰ কাম-কাজৰ গুণগত মানৰ ওপৰত।

iii) জ্ঞানৰ বাস্তৱসন্মত ব্যৱহাৰ ঃ কলা হ'ল প্রণালীৱদ্ধ জ্ঞান নাইবা অভিজ্ঞতাৰ বাস্তৱসন্মত ব্যৱহাৰ। জ্ঞানৰ বাস্তৱসন্মত ব্যৱহাৰ তত্ত্ব (Theory) নহয়, তত্ত্বৰ অনুশীলনহে। সমাজ কল্যাণ প্রশাসন মাত্র এক তাত্ত্বিক জ্ঞান নহয়, ই এক প্রয়োগ। ব্যৱহাৰিক অনুশীলনৰ দ্বাৰাইহে শ্রেষ্ঠ জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰি।

১২.৬.২ সমাজ কল্যাণ আৰু বিজ্ঞান

যিসকলে সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনক বিজ্ঞানৰ অন্তৰ্গতী বিষয় বুলি বিশ্বাস কৰে তেওঁলোকৰ মতে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট আৰু স্পষ্ট নীতিৰ আধাৰত সমাজ কল্যাণৰ বৰ্তমান কাৰ্য্যসূচীসমূহ পৰিচালিত আৰু প্ৰচলিত হৈ আহিছে। তেওঁলোকে জোৰ দি কয় যে এই নীতিসমূহ যুক্তিনিষ্ঠ আৰু সুস্থ নৈতিকতাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। সেয়েহে এইবিলাকক বিশ্বজনীন নীতি বুলি আখ্যা দিব পাৰি। তলৰ মতবাদসমূহ সমাজ কল্যাণ যে এক বিজ্ঞান ভিত্তিক বিষয় সাব্যস্ত কৰিবলৈ আগবঢ়োৱা হৈছে—

i) ৰৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰ প্ৰয়োগ (Application of Scientific Method) ঃ সমাজ কল্যাণক বিজ্ঞান বুলি গ্ৰহণ কৰিবলৈ হ'লে এই ক্ষেত্ৰখনত বিজ্ঞানৰ প্ৰণালী বা সূত্ৰৰ প্ৰয়োগ হ'বই লাগিব। সমাজ কল্যাণক বিজ্ঞান বুলিব পাৰি। কাৰণ, সমাজ বিজ্ঞাৰ অন্য বিষয় সমূহৰ দৰে সমাজ কল্যাণ অধ্যয়ণৰো এক বিজ্ঞানসন্মত পদ্ধতি (Method) আছে।

ii) জটিল পৰীক্ষা ঃ সকলো বিজ্ঞানসন্মত অধ্যয়নৰে মূল প্ৰয়োজন হ'ল জটিল পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰু প্ৰত্যক্ষধৰ্মীতা। সমাজ কল্যাণ অধ্যয়নতো এই চৰ্তসমূহ পূৰণ হয়।

iii) সাৰ্বজনীন নীতিগত পৰামৰ্শাৱলী ঃ সমাজ কল্যাণৰ সাৰ্বজনীন নীতিসমূহে বিজ্ঞানৰ সাদৃশ্যকে দেখুৱায়। যদিও এই নীতিগত পৰামৰ্শাৱলী সকলো ক্ষেত্ৰতে একে ধৰণে প্ৰযোজ্য নহ'বও পাৰে, তথাপিও এই নীতিসমূহে নিশ্চয়কৈ সমাজ কল্যাণ কাৰ্য্যসূচীৰ ৰূপায়নত প্ৰশাসকসকলক সহায় কৰিব।

সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনৰ প্ৰকৃতি বিজ্ঞানসন্মত বুলি মানি লোৱা কথাটোক সমালোচনাও কৰা দেখা যায়। পৰীক্ষামূলক অভিজ্ঞতা আৰু বস্তুনিষ্ঠ ধাৰণাৰ অভাৱক ইয়াৰ বাবে দায়ী কৰা হয়। সেয়েহে সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনক এক বিশুদ্ধ বিজ্ঞান বোলাৰ সলনি নিজস্ব কৰ্ম পদ্ধতিৰ আধাৰত এই বিষয়টোক বিজ্ঞান আখ্যা দিয়া হৈছে। ই এক কলাও, কিয়নো ই সাধাৰণ নীতিগত পদ্ধতিৰ উপৰি প্ৰকৃত প্ৰাশসনিক কামৰ উদ্যোগেৰে সমাজ কল্যাণৰ কাৰ্য্য সম্পাদনত জোৰ দিয়ে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক।

ক) প্ৰকৃতিৰ জ্ঞান কোশল নাইবা আৰু পাৰদৰ্শিতাৰ সংমিশ্ৰণ ঘটাই এগৰাকী সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসকে ..... আৰু ..... সাধন কৰিব পাৰে।

খ) নীতিগত পৰামৰ্শৱলীয়ে ..... ৰূপায়নত প্ৰশাসকসকলক সহায় কৰিব পাৰে।

১২.৭ সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰ

সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰৰ প্ৰকৃতি অতি বহল। পৰিৱৰ্তনশীল সমাজৰ নতুন সমস্যাসমূহ প্ৰকৃতিও নতুন। সেয়েহে এই সমস্যাসমূহৰ সমাধানৰ কাৰণে এক নতুন পদ্ধতি উদ্ভাৱন কৰা আৱশ্যক।

ইয়াৰ বাবে জনসম্পদ, অনুষ্ঠান, বিত্ত, প্ৰযুক্তি আদি সমলৰ এক পৰিৱৰ্তিত পৰিৱেশত সৰ্বোচ্চ উপযোগিতামূলক প্ৰয়োগৰ প্ৰয়োজন। সমাজ কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসমূহত সামাজিক সমস্যাসমূহৰ সফল সমাধানৰ বাবে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি বিবেচিত কিছুমান কাৰক সন্নিৱিষ্ট হৈ থাকে। ৰমেশ ভৰদ্বাজৰ মতে সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনক দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি।

i) The POSDCORB দৃষ্টিভঙ্গী ঃ সমাজ কল্যাণৰ POSDCORB দৃষ্টিভঙ্গীক এক ঠেক পৰিসৰৰ দৃষ্টিভঙ্গী বুলিব পাৰি। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে চৰকাৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত কাৰ্য্যসমূহৰ ৰূপায়নৰ প্ৰতি মনোনিৱেশ কৰে। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গী পৰিচালনা দৃষ্টিভঙ্গীৰ সৈতে জড়িত। হেনৰী ফায়'ল (Henri Fayol), এল. উৰৱিক (L. Urwick) ফাৰ্চি এম অ'ভীন (Fercey M. Ovean) আৰু গুলিক (Gulick) এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষক।

ii) সৰ্বাত্মক দৃষ্টিভঙ্গী ঃ নতুন সামাজিক সমস্যাসমূহৰ আবিৰ্ভাৱে সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰ বহলাই তুলিছে। সামাজিক সমস্যাসমূহৰ প্ৰসাৰতাই ইতিমধ্যেই সমস্যাসমূহ সমাধান কৰাত পূৰ্বৰে পৰা দায়ৰদ্ধ চৰকাৰৰ ওপৰত প্ৰৱল চাপ লোৱাৰ ফলত সমস্যাসমূহৰ সফল সমাধান দূৰূহ হৈ পৰিছে। এই সমস্যা আঁতৰ কৰিবলৈ বেচৰকাৰী অনুষ্ঠানসমূহ সমাজ কল্যাণ কাৰ্য্যসূচীসমূহৰ লগত জড়িত হৈ পৰিছে। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সমাজ কল্যাণৰ বিষয়গত সমস্যাৰ লগত জড়িত হৈ নাথাকি কাৰ্য্য কৰীকৰণৰ দিশটোৰ প্ৰতিও গুৰুত্ব দিছে। POSDCORB দৃষ্টিভঙ্গীয়েও প্ৰাথমিকভাৱে একে চিন্তাই প্ৰকাশ কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক।

ক) সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰ ..... প্ৰকৃতিৰ।

খ) ৰমেশ ভৰদ্বাজৰ মতে সমাজ কল্যাণৰ প্ৰশাসনক .....ত ভগাব পাৰি আৰু .....।

গ) POSDCORB দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানকৈ ..... ৰূপায়নৰ প্ৰতি মনোনিৱেশ কৰে।

ঘ) সৰ্বাত্মক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সমাজ কল্যাণৰ বিষয়গত সমস্যাৰ লগত জড়িত হৈ নাথাকি ..... প্ৰতিও গুৰুত্ব দিয়ে।

১২.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সমাজ কল্যাণৰ লগত চৰকাৰ আৰু স্বেচ্ছাসেৱী সংগঠনৰ প্ৰচেষ্টা জড়িত হৈ থাকে।
- সমাজ কল্যাণ হ'ল সমাজ সেৱাৰ এক গঠনমূলক পদ্ধতি। ইয়াৰ বাবে অনুষ্ঠানসমূহক এনেভাৱে প্ৰস্তুত কৰা হয় যাতে এইবোৰে ব্যক্তি আৰু সম্প্ৰদায়বোৰক স্বাস্থ্য আৰু জীৱন যাপনৰ এক উন্নত স্তৰত উপনীত হোৱাত সহায় কৰিব পাৰে।
- সমাজ কল্যাণক ৰাজহুৱা প্ৰশাসনৰ এটা শাখা বুলি গণ্য কৰা হয়।
- সমাজ কল্যাণৰ ভেটি হ'ল বিশেষকৈ সমাজ বিজ্ঞান আৰু বিজ্ঞানৰ আন বিভাগবোৰ। সেয়েহে ইয়াক এক স্বাধীন বিষয় বুলি গণ্য কৰা হয়।
- সমাজ, অৰ্থনীতি, ৰাজনীতি আৰু সংস্কৃতিৰ দ্ৰুত বিকাশৰ প্ৰৱণতাই সমাজ কল্যাণৰ ধাৰণাটোক প্ৰভাৱিত কৰিছে। সমাজকল্যাণৰ ধাৰণাটোৱে যিকোনো নতুন পৰিৱেশৰ লগত সহ অৱস্থান কৰিব পাৰে।
- ভাৰতীয় সমাজ আৰম্ভণিৰেপৰাই সমাজ কল্যাণৰ ধাৰণাটোৰ সৈতে জড়িত।
- ভাৰতৰ সমাজ কল্যাণৰ ক্ৰমবিকাশক তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰি— প্ৰাক্-বৃটিছ যুগ, বৃটিছ যুগ আৰু স্বাধীনতাৰ পৰৱৰ্তী যুগ।
- সমাজ কল্যাণে সামাজিক জীৱনত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। বিশেষকৈ উদ্যোগপ্ৰধান সামাজিক পটভূমিত ইয়াৰ প্ৰভাৱ অধিক।
- সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহে তিনিটা প্ৰধান কাৰ্য্য সম্পাদন কৰে— তত্ত্বাৱধানমূলক কাৰ্য্য, উন্নয়নমূলক কাৰ্য্য আৰু পৰি�ৱৰ্তনমূলক কাৰ্য্য।
- সমাজ কল্যাণৰ প্ৰকৃতি অনুসৰি ইয়াক কলা নাইবা বিজ্ঞান বুলি ধৰিব পাৰি। সমাজ বিজ্ঞান দুয়ো ধৰণেই গুৰুত্বপূৰ্ণ।
- সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনক এক কলা বুলি গণ্য কৰা হয়। কাৰণ ই এক আৰ্জিত জ্ঞান, ই বিষয়নিষ্ঠ প্ৰকৃতিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত আৰু ইয়াত বাস্তৱসন্মত জ্ঞান প্ৰয়োগ কৰা হয়। আন এটা পক্ষই দাবী কৰে যে সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসন এক বিজ্ঞান। কাৰণ ই বিজ্ঞানসন্মত পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰে, ইয়াত জটিল ক্ৰমবিকাশক স্বীকৃতি দিয়া হয় আৰু সাৰ্বজনীন পৰামৰ্শ নীতি অনুসৰণ কৰা হয়।
- সমাজ কল্যাণত বিভিন্ন কাৰক সন্নিৱিষ্ট হৈ থাকে। সেইবোৰ সামাজিক সমস্যা সমাধানৰ বাবে বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ।
- POSDCORB এক ক্ষুদ্ৰ পৰিসৰৰ দৃষ্টিভঙ্গী। বেছি ভাগ ক্ষেত্ৰতে ইয়াৰ দ্বাৰা চৰকাৰী অনুদানপ্ৰাপ্ত সমাজ কল্যাণ কাৰ্য্যসূচীসমূহৰ ৰূপায়নত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়।
- প্ৰতিদিনে বৃদ্ধি হোৱা সামাজিক সমস্যাসমূহৰ প্ৰতিকাৰৰ অৰ্থে সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰ প্ৰসাৰিত হৈ আহিছে।

- সর্বাত্মক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সমাজ কল্যাণৰ বিষয়সমূহৰ ওপৰতে মনোনিৱেশ নকৰে, ই কল্যাণমূলক কার্য্যসূচী কার্য্যকাৰীকৰণৰ দিশটোতো গুৰুত্ব প্রদান কৰে।

১২.৯ আধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) শইকীয়া, জে. পি. (২০০৪) ঃ *সমাজ ঃ সমস্যা আৰু সমাধান*; যোৰহাট ঃ বিদ্যা ভৱন।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Devi, Rameshwari and Parkash, Ravi (1998): *Social Work and Social Welfare Administration, Methods and Practices* (Vol. I). Jaipur: Mangal Deep Publications.

2) Schatz, Harry A. (ed.) (1970): *Social Work Administration: A Resource Book*. Yew York: Council on Social Work Education.

3) Skidmore, Rex A. (1983): *Social Welfare Administration: Dynamic Management and Human Relations*. London: Prentice Hall Inc.

১২.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) সমাজ কল্যাণৰ লগত চৰকাৰ আৰু স্বেচ্ছাসেৱী সংগঠনৰ প্রচেষ্টা জড়িত হৈ থাকে।

খ) সমাজ কল্যাণ এক পৰিকল্পিত সাংগঠনিক পদ্ধতি য'ত অনুষ্ঠানসমূহক এনেদৰে সংগঠিত কৰা হয় যাতেএইবোৰে সমাজ সেৱাৰ মাজেদি ব্যক্তি আৰু সম্প্রদায়ৰ স্বাস্থ্য আৰু জীৱন আদিৰ ক্ষেত্রত এক উন্নত পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

গ) সমাজ কল্যাণক ৰাজহুৱা প্রশাসনৰ এক শাখা বুলি গণ্য কৰা হয়।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজ কল্যাণৰ লক্ষ্য হ'ল সমাজৰ দুর্বল শ্রেণীৰ লোকসকলৰ, যিসকলে সমাজ সেৱাৰ সুবিধা নিজে গ্রহণ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা নাই অথবা পৰম্পৰাগতভাৱে এই সুবিধাসমূহ উপভোগৰ পৰা বঞ্চিত হৈ আহিছে, তেওঁলোকক বিভিন্ন সা-সুবিধা দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাষ্ট্র সংঘই সমাজ কল্যাণৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াই কৈছে যে, "সমাজ কল্যাণ এক সংগঠিত অনুষ্ঠান যাৰ কার্য্য হ'ল ব্যক্তি, পৰিয়াল, গোট আৰু সম্প্রদায়সমূহক পৰিৱর্তিত সমাজৰ সামাজিক সমস্যাসমূহৰ সৈতে মোকাবিলা কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তোলা। কিছুমান বিশেষ সেৱাৰ দায়িত্ব গ্রহণৰ বাদেও সমাজ কল্যাণৰ এক বহল কার্য্যসূচী আছে যিবোৰেৰে

ৰাষ্ট্ৰৰ সমাজ জীৱনৰ উত্তৰণ ঘটোৱাৰ প্ৰয়াস কৰা হয়। এক বহল দৃষ্টিভঙ্গী মতে, সমাজ কল্যাণে আন এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰা উচিত যাতে ই ব্যক্তিগত আৰু বস্তুগত সম্পদৰ সংগঠন তথা প্ৰস্তুতকৰণৰ দ্বাৰা এই সম্পদসমূহক সমাজৰ পৰিৱৰ্তিত চাহিদাৰ লগত খাপ খুৱাই এইবোৰক ৰাষ্ট্ৰগঠনৰ এক বিশেষ অংশত পৰিণত কৰিব পাৰে।"

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) প্ৰাক্-বৃটিছ সময়ছোৱাত সমাজ ধৰ্ম আৰু দায়বদ্ধতাৰ সৈতে সমাজ কল্যাণ অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ হিচাপে শাসন ব্যৱস্থাৰ লগত সাঙোৰ খাই পৰিছিল।

খ) বৃটিছ যুগত ভাৰতীয় সমাজ প্ৰাচীন পৰম্পৰা আৰু ৰীতি নীতিৰ বান্ধোনত বান্ধ খাই আছিল।

গ) সমাজ কল্যাণৰ কাৰ্য্যকলাপ পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনা অন্তৰ্ভুক্ত আছিল আৰু পৰিকল্পনাৰ কালছোৱাতেই এইবোৰৰ কাৰ্য্য ৰূপায়ণ প্ৰচেষ্টা চলোৱা হৈছিল।

ঘ) প্ৰত্যেক পৰিকল্পনাতেই এক নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য গোট চিনাক্ত কৰা হৈছিল আৰু এই গোটৰ কল্যাণ তথা প্ৰয়োজনত ব্যয় কৰিব পৰাকৈ পুঁজি গঠন কৰা হৈছিল।

ঙ) এক বুজন পৰিমাণৰ আৰ্থিক সাহায্য এই বোৰ্ডৰ জৰিয়তে স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহলৈ প্ৰদান কৰা হয়।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বৃটিছ যুগত আৰম্ভ হোৱা কেইটামান সমাজ সংস্কাৰ আন্দোলন হ'ল— ব্ৰাহ্ম সমাজ, আৰ্য্য সমাজ আৰু ৰাম-কৃষ্ণ মিশ্যন। এই আন্দোলনসমূহৰ দ্বাৰা ভাৰতীয় সমাজত প্ৰচলিত কু-সংস্কাৰৰ বিৰুদ্ধে জনমত গঠন কৰা হৈছিল। এই আন্দোলনবোৰৰ ফলস্বৰূপে বহুতো কু-প্ৰথাৰ বিৰুদ্ধে কিছুমান আইন প্ৰণয়ন কৰা হৈছিল আৰু ই সমাজক কিছু সুস্থিৰতা প্ৰদান কৰিছিল।

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজ কল্যাণ ক্ষেত্ৰলৈ মহাত্মা গান্ধীৰ অৱদান বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। গান্ধীয়ে সমাজত নাৰীৰ সম-অধিকাৰ, হৰিজন সকলৰ কল্যাণ, গ্ৰাম্য সমাজৰ আৰ্থিক উন্নতি, জনমুখী শিক্ষা আদি প্ৰচলনৰ আহ্বান জনাইছিল। তেওঁৰ 'গঠনমূলক কাৰ্য্যসমূহ' আচলতে ব্যক্তিৰ সমাজ জীৱন আৰু অৰ্থনৈতিক জীৱনৰ উন্নতিৰ কাৰণে চলা এক আন্দোলন আছিল। গান্ধীজীৰ সমাজ সংস্কাৰমূলক কৰ্মসমূহ তেওঁৰ ৰাজহুৱা কাৰ্য্যকলাপৰ এটা ডাঙৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ এখন উদ্যোগ প্ৰধান সমাজত সমাজ কল্যাণৰ তাৎপৰ্য্য লক্ষণীয়।

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহে তিনিটা প্ৰধান কাৰ্য্য সম্পাদন কৰিব বুলি আশা কৰা হয়। কাৰ্য্যকেইটা হ'ল— তত্ত্বাৱধানমূলক কাৰ্য্য, উন্নয়ণমূলক কাৰ্য্য আৰু পৰিৱৰ্তন-মূলক কাৰ্য্য।

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) প্ৰকৃতিৰ জ্ঞান আৰু কৌশল নাইবা পাৰদৰ্শিতাৰ সংমিশ্ৰণ ঘটাই এগৰাকী সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসকে লক্ষণীয় পৰিৱৰ্তন আৰু উন্নয়ণ সাধন কৰিব পাৰে।

খ) নীতিগত পৰামৰ্শৰলীয়ে সমাজ কল্যাণ কাৰ্য্যসূচীৰ ৰূপায়নত প্ৰশাসকসকলক সহায় কৰিব পাৰে।

১০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰ বহল প্ৰকৃতিৰ।

খ) ৰমেশ ভৰদ্বাজৰ মতে সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনক POSDCORB আৰু দৃষ্টিভঙ্গী —এই দুই ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি।

গ) POSDCORB দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানকৈ চৰকাৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত সমাজ কল্যাণ কার্য্যসমূহ ৰূপায়নৰ প্ৰতি মনোনিৱেশ কৰে।

ঘ) সর্বাত্মক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সমাজ কল্যাণৰ বিষয়গত সমস্যাৰ লগত জড়িত হৈ নাথাকি কার্য্যকৰীকৰণৰ দিশটোৰ প্ৰতিও গুৰুত্ব দিয়ে।

১২.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ ভাৰতবর্ষত সমাজ কল্যাণৰ আৰম্ভণিৰ বিষয়ে লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সমাজ কল্যাণৰ প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ সমাজ কল্যাণৰ পৰিসৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৩ ঃ সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য
১৩.২ পৰিচয়
১৩.৩ সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহৰ শ্রেণীবিভাগ
১৩.৩.১ সমাজ কল্যাণৰ আন্তর্জাতিক সংস্থা
১৩.৩.২ সমাজ কল্যাণৰ দেশীয় সংস্থা
১৩.৪ সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ বিকাশ আৰু সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংস্থাসমূহ
১৩.৪.১ সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংজ্ঞা
১৩.৪.২ সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংস্থাসমূহ
১৩.৪.৩ সমাজ কল্যাণ বিভাগ
১৩.৪.৪ কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ড
১৩.৪.৫ আন্তর্জাতিক শিশু কল্যাণ সংস্থাসমূহ
১৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি কি শিকিলোঁ
১৩.৬ অধিক জানিবলৈ
১৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- দেশীয় আৰু আন্তর্জাতিক সংস্থাসমূহৰ সমাজ কল্যাণত ভূমিকা সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- সমাজ কল্যাণ ব্যৱস্থা আৰু পদ্ধতিসমূহৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব
- সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংজ্ঞা জানিব পাৰিব
- সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংস্থাসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

মানৱতাবাদী, আধ্যাত্মিক আৰু ব্যক্তিত্ববাদী প্রমূল্যবোৰৰ দ্বাৰা প্রধানকৈ ভাৰতীয় সমাজ কল্যাণ ক্ষেত্রখন প্রভাৱিত হৈ আহিছে। বর্তমান যুগত সমাজ কল্যাণমূলক কার্য্যবোৰ চৌদিশে প্রসাৰিত হৈছে। বিভিন্ন ধৰণৰ সংস্থাই সমাজ কল্যাণ কার্য্যত জড়িত হৈ জনসাধাৰণৰ সহায়কাৰীৰ ভূমিকা লৈছে। দূর্ভিক্ষ, বানপানী, ভূমিকম্প আদি প্রাকৃতিক দুর্যোগৰ সময়ত জনসাধাৰণক সাহায্য প্রদান কৰাতো সমাজ কল্যাণ সংস্থাবোৰৰ কার্য্যসূচীৰ অন্তর্ভুক্ত। সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহে

এইধৰণৰ সাহায্য বহু আগৰেপৰাই প্ৰদান কৰি আহিছে। বৰ্তমান সময়ত এনে বহুতো সংস্থা গঢ় লৈ উঠিছে যিবোৰে কেৱল সাহায্য প্ৰদানতে ব্যস্ত নাথাকি সমগ্ৰ বিশ্বৰ জনসাধাৰণৰ কল্যাণ, সামাজিক তথা অৰ্থনৈতিক সুৰক্ষা আৰু সুস্বাস্থ্য আদিৰ কাৰণেও কাম কৰিবলৈ লৈছে। এইবোৰ প্ৰধানকৈ আন্তৰ্জাতিক সমাজ কল্যাণমূলক সংস্থা। আন্তৰ্জাতিক সমাজ কল্যাণমূলক সংস্থাসমূহৰ মতে বিশ্বত শান্তি আৰু স্থিৰতা বজাই ৰাখিবলৈ হ'লে উল্লিখিত দিশবোৰত কাম কৰাটো আৱশ্যক।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক—

ক).....,..... আৰু ..... প্ৰমূল্যবোৰৰ দ্বাৰা প্ৰধানকৈ ভাৰতীয় সমাজ কল্যাণ ক্ষেত্ৰখন প্ৰভাৱিত হৈ আহিছে।

খ) সমাজ কল্যাণমূলক সংস্থাসমূহে সমগ্ৰ বিশ্বৰ জনসাধাৰণৰ কল্যাণ, ... আৰু সুস্বাস্থ্য আদিৰ কাৰণেও কাম কৰিবলৈ লৈছে।

১৩.৩ সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহৰ শ্ৰেণীবিভাগ

১৩.৩.১ সমাজ কল্যাণৰ আন্তৰ্জাতিক সংস্থা

সমাজ কল্যাণৰ আন্তৰ্জাতিক সংস্থাসমূহ এক সাম্প্ৰতিক পৰিঘটনা। এই সংস্থাবোৰক তলৰ শ্ৰেণীসমূহত ভাগ কৰিব পাৰি—

- বেচৰকাৰী আন্তৰ্জাতিক সংস্থা
- আন্তৰ্জাতিক লক্ষণযুক্ত চৰকাৰী সংস্থা
- স্বয়ংশাসিত (Autonomous) অনুষ্ঠানেৰে প্ৰতি দেশতে সক্ৰিয় হৈ থকা বেচৰকাৰী আন্তৰ্জাতিক সংস্থাসমূহ।
- ৰাষ্ট্ৰীয় সংস্থাসমূহ যিয়ে সমাজ সেৱামূলক কাৰ্য্য আন দেশলৈ সম্প্ৰসাৰিত কৰা।
- সমাজ সেৱামূলক কাৰ্য্য অন্য দেশলৈও সম্প্ৰসাৰিত কৰা বেচৰকাৰী সংস্থা। ভাৰতবৰ্ষতো বহুতো আন্তৰ্জাতিক সংস্থা আছে যিবোৰে সক্ৰিয় ভাৱে সমাজ কল্যাণমূলক সাহায্য আগবঢ়াই আহিছে। তেনে সংস্থা কেইটামানৰ উদাহৰণ হ'ল— Red Cross, YWCA, UNESCO, UNICEF, WHO, ILO, FAO, International Conference of Social Work, International Union for Child Welfare, The Ford Foundation আদি। এই সংস্থাসমূহৰ বেছিভাগেই ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰৰ জনসাধাৰণৰ কল্যাণৰ দিশত লক্ষণীয় ৰৰঙণি আগবঢ়াইছে।

১৩.৩.২ সমাজ কল্যাণৰ দেশীয় সংস্থাসমূহ

সমাজ কল্যাণৰ দেশী অথবা ৰাষ্ট্ৰীয় সংস্থাসমূহক দুটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিব পাৰি— চৰকাৰী আৰু বেচৰকাৰী সংস্থা।

- **সমাজ কল্যাণত বেচৰকাৰী** (Non-Governmental Organisation)**সমূহৰ ভূমিকা ঃ** ভাৰতবৰ্ষৰ সমাজ সেৱাৰ ক্ষেত্ৰখনত স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে। কাৰ্য্য পৰিচালনা সমিতিৰ এখন প্ৰতিবেদনত কোৱা হৈছে, 'সমাজ সেৱাৰ ক্ষেত্ৰখন এতিয়াও বহুল পৰিমাণে স্বেচ্ছাসেৱী কৰ্মী আৰু স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহৰ দ্বাৰা পৰিচালিত। তেওঁলোকে সমাজ কল্যাণ কাৰ্য্যসূচীবোৰৰ মূল চালিকা শক্তি।

ভাৰতত প্ৰথম অৱস্থাত ব্ৰাহ্মসমাজ, আৰ্য্য সমাজ, থিয়'ছফিকেল ছ'চাইটি, ৰামকৃষ্ণ মিশ্যন আৰু অন্যান্য কিছুমান আগশাৰীৰ অনুষ্ঠানে সমাজ কল্যাণমূলক কাম-কাজত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। অনাথ শিশু আৰু নিৰাশ্ৰয় লোকৰ যত্ন আৰু সংস্থাপনৰ বাবে বেচৰকাৰী অনুষ্ঠানসমূহে ভালেখিনি কাম হাতত লৈছিল। বহুতো বেচৰকাৰী অনুষ্ঠান স্থাপিত হৈছিল যিবোৰে বয়স্ক, পঙ্গু, মহিলা আৰু শিশুৰ বিশেষ প্ৰয়োজন আৰু আগ্ৰহ পূৰণৰ হকে কাম কৰিছিল। বালকাঞ্জিকৰি, গীল্ড অব ছাৰ্ভিচ, চিলড্ৰেন এইড ছ'চাইটি আৰু আই-চি-চি-ডব্লিউ আদি কিছুমান অনুষ্ঠানে শিশু কল্যাণত লক্ষণীয় অৰিহণা আগবঢ়াইছিল। বয়স্কসকলৰ কাৰণে Age India আৰু Help Age India নামৰ স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থা দুটাই বিভিন্ন কল্যাণকামী কাৰ্য্যসূচী ৰূপায়ন কৰিছিল। বৰ্তমান সময়ত ৰাজ্যসমূহত ব্যক্তিগত পৰ্য্যায়ত বহুতো বেচৰকাৰী স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থাৰ গঠন হৈ আছে আৰু এই সংস্থাবোৰে নিচাসক্ত, কেঞ্চাৰ ৰোগী, এইডছ্ আক্ৰান্ত, সুৰাসক্ত, মানসিক বিকাৰ গ্ৰস্ত আৰু অন্যান্য বিশেষ লক্ষ্য গোট (Target Group)ক সহায় কৰাৰ কামত নিয়োজিত হৈ আছে। এনে সংস্থাবোৰে নিজা ক্ষেত্ৰত উল্লেখনীয় বৰঙণি আগবঢ়াইছে। বেচৰকাৰী সংস্থাসমূহে পুনৰসংস্থাপনৰ দিশটোত চৰকাৰী সংস্থাবোৰতকৈ অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি আহিছে।

১৯৫৩ চনত Central Social Welfare Advisory Board বেচৰকাৰী সংস্থাসমূহৰ লগত সমন্বয় সাধন আৰু পথ-নিৰ্দেশনাৰ বাবে কেন্দ্ৰীয় সমাজ কল্যাণ উপদেষ্টা বোৰ্ড গঠন কৰা হৈছিল। বেচৰকাৰী স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থাসমূহক এই বোৰ্ডে কাৰিকৰী সাহায্য প্ৰদান কৰিছিল। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে বহুসংখ্যক স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থাৰ জন্ম হৈছিল। ১৯৬৬ চনত কেন্দ্ৰীয় ৰাজহুৱা সহযোগিতা ক্ষেত্ৰত গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ প্ৰতিষ্ঠান (The Central Institute of Research and Training in Public Corporation) স্থাপিত হৈছিল আৰু ইয়াৰ লগে লগে দেশৰ স্বেচ্ছাসেৱী ক্ষেত্ৰখন তথা ইয়াৰ লগত জড়িত ব্যক্তিসকলৰ সমস্যাসমূহে গবেষণাৰ পথ মুকলি

কৰিছিল। এই ব্যৱস্থাই দেশত অভিলেখ সংখ্যক স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থাৰ জন্ম দিছিল। স্বাধীনতাৰ পূৰ্বে এনে সংস্থাৰ পৰিমাণ আছিল ১২%। স্বাধীনোত্তৰ ভাৰততো এই পৰিমাণ ৪৪% পৰ্য্যন্ত বৃদ্ধি হৈছিল।

- **সমাজ কল্যাণত চৰকাৰৰ ভূমিকা ঃ** ভাৰতবৰ্ষ বৃটিছ শাসনৰ অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাৰ আগতে সমাজ কল্যাণমূলক কার্য্যসমূহ, যেনে— অক্ষম, বয়স্ক, নিৰাশ্রয় আৰু শিশুসকলৰ যত্নৰ ভাৰ আৰু দায়িত্ব প্রধানকৈ যৌথ পৰিয়াল, স্ব-জাতি, ধর্মীয় অনুষ্ঠানসমূহে লৈছিল। সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্রত চৰকাৰ বা শাসকে মাত্র সামান্য দায়িত্বহে প্রদর্শন কৰিছিল। বৃটিছ শাসনৰ আৰম্ভণিৰ লগে লগে ভাৰতবৰ্ষৰ সমাজ ব্যৱস্থাত এক যুগান্তকাৰী পৰিৱর্তনৰ সূচনা হৈছিল। চহৰ আৰু উদ্যোগ ব্যৱস্থাৰ প্রসাৰৰ লগে লগে সংগঠিত সামাজিক কল্যাণ পদ্ধতি সমাজৰ এক অপৰিহার্য্য প্রয়োজনীয়তা হৈ পৰে।

সমাজ সংস্কাৰৰ ক্ষেত্রত চৰকাৰে বিশেষ হস্তক্ষেপ নকৰিছিল। ইয়াৰ পৰিৱর্তে সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্রত চৰকাৰে দুর্বল দায়িত্বহে প্রদর্শন কৰিছিল। সমাজ কল্যাণৰ সৰহভাগ কাম স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহে নিজা প্রচেষ্টাত সম্পন্ন কৰিছিল। এই স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থাসমূহ অৱশ্যে এটা নির্দিষ্ট সম্প্রদায় (Community)ৰ ভিতৰতে গঠিত হৈছিল আৰু প্রত্যেকটো সংস্থাই নির্দিষ্ট জাতি বা ধর্মীয় গোটৰ সীমাৰ ভিতৰত আৱদ্ধ আছিল। অৱশ্যে চৰকাৰে অপৰাধ আৰু আন হিংসাত্মক কার্য্য দমনৰ কাৰণে নীতি তথা আইন প্রণয়ন কৰিছিল।লগতে উদ্যোগখণ্ডৰ কর্মীসকলৰ কল্যাণৰ কাৰণে চৰকাৰে বিশেষ ব্যৱস্থা লৈছিল। কাৰণ এই ক্ষেত্রত চৰকাৰ ইংলেণ্ডৰ বস্ত্র উদ্যোগ কর্মীৰ লগতে দেশীয় মানৱকল্যাণ কর্মী আৰু ট্রেড ইউনিয়নৰ নেতাসকলৰ হেঁচাৰ সন্মুখীন হৈছিল।

ভাৰতবৰ্ষ স্বাধীন হোৱাৰ পাছত নৱগঠিত পাকিস্তানৰ পৰা বিতাড়িত ভাৰতীয়-সকলৰ সংস্থাপন লৈ চৰকাৰ গুৰুত্বৰ সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈছিল। অভাৱনীয় সমস্যাৰে জর্জৰিত দেশখনৰ চৰকাৰে সাহায্য আৰু পুনৰ নির্মাণ, সংস্থাপন ব্যৱস্থাপনাৰ বাবে বিস্তৃত ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰিবলগীয়া হৈছিল। চৰকাৰে প্রশাসনীয় ব্যৱস্থা আৰু স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থা আৰু সমাজসেৱক সকলৰ সাহায্যত এই সঙ্কট মোচনৰ প্রচেষ্টা কৰিছিল। ১৯৫০ চনটোৱে সমাজ কল্যাণ ক্ষেত্রত ৰাষ্ট্রৰ ভূমিকাৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ অধ্যায়ৰ পাতনি মেলে। ভাৰতবৰ্ষৰ সংবিধান আৰু পৰিকল্পনা কমিটিৰ এই কালছোৱাতে গঠন হয়। লগতে ৰাষ্ট্র পৰিচালনাৰ নির্দেশাত্মক নীতিবোৰ ঘোষণা কৰা হৈছিল। সংবিধান প্রদত্ত এই নীতিয়ে সামাজিক, অর্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায়ৰ দ্বাৰা নাগৰিকৰ অধিকাৰ সুপ্রতিষ্ঠিত কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। অনুচ্ছেদ-৩৮ মতে ৰাষ্ট্রই দেশত সামাজিক, অর্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায়াৰ এক সামাজিক শৃংখলা সুনিশ্চিত কৰি নাগৰিকৰ কল্যাণ সাধন তথা পৃষ্ঠপোষকতাৰ চেষ্টা চলাব। আন কথাত, সংবিধানৰ বিভিন্ন অনুচ্ছেদত ৰাষ্ট্রৰ কিছুমান বিশেষ কার্য্যসূচীৰ উল্লেখ আছে

য'ত জনসাধাৰণৰ কল্যাণৰ উদ্দেশ্য নিহিত আছে। ৰাষ্ট্ৰৰ বৃহৎ কাৰ্য্য পৰিচালনা নীতিৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল নাগৰিকৰ কল্যাণ সাধন। সকলো নাগৰিককে জীৱিকাৰ উপায় প্ৰদান, বনুৱাসকলৰ শাৰীৰিক শক্তিৰ সুৰক্ষা আৰু স্বাস্থ্যৰক্ষা, নাগৰিকৰ শক্তি আৰু সক্ষমতা বৃদ্ধি, বয়স অনুসৰি বৃত্তিত নিয়োজিত হোৱাৰ সুবিধা, শিশু আৰু কিশোৰ সকলক উচ্ছৃংখলতাৰ পৰা ৰক্ষা কৰা আৰু সিহঁতৰ নৈতিকতাক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰা, কাম কৰাৰ অধিকাৰৰ সুৰক্ষা সুনিশ্চিত কৰা,শিক্ষাৰ অধিকাৰ কাৰ্য্য ৰূপায়িত কৰা, নিবনুৱা, ৰোগী আৰু বয়স্কজনক চৰকাৰী সাহায্য প্ৰদান আদি কাম সকলো নাগৰিক কল্যাণৰ অন্তৰ্ভুক্ত। সেয়েহে সংবিধানৰ অনুচ্ছেদবোৰত উল্লেখ থকা নীতিসমূহ পালনৰ বাবে পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ কালছোৱাত বিভিন্ন কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসূচী অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছিল। পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনা কাল চলি থকাৰ সময়তে এই কাৰ্য্যসূচীসমূহ ৰূপায়নৰো ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। কল্যাণমূলক সেৱাৰ ক্ষেত্ৰখনক পৰৱৰ্তী সময়ত সমাজ কল্যাণ বিভাগ (Department of Social Welfare) গঠনৰ দ্বাৰা অধিক সু-শৃংখলিত আৰু সংগঠিত (Organise) কৰিব বিচৰা হৈছিল। সমাজ কল্যাণ বিভাগটো কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অধীনস্থ স্বতন্ত্ৰ বিভাগ এটাৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হয়। এই বিভাগটোৰ জন্ম, বিভাগীয় মন্ত্ৰালয় গঠন আৰু ইয়াৰ বিকাশৰ পথ এই সকলোবোৰে ভাৰতৰ সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনৰ ইতিহাস বৰ্ণনা কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ আন্তৰ্জাতিক সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনক কেইটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিব পাৰি?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ কেইটামান আন্তৰ্জাতিক সমাজ কল্যাণৰ সংস্থাৰ নাম লিখক।

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লোৱা কেইটামান ভাৰতীয় স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানৰ নাম লিখক।

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ শিশু কল্যাণ আৰু বয়স্ক সকলৰ কল্যাণত নিয়োজিত কেইটামান অনুষ্ঠানৰ নাম লিখক।

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ ১৯৫৩ বেচৰকাৰী সংস্থাসমূহৰ লগত সমন্বয় স্থাপন আৰু পথ নির্দেশনা প্রদানৰ বাবে ..... স্থাপিত হৈছিল।

প্রশ্ন নং ৭ ঃ সংবিধানৰ অনুচ্ছেদ নং ৩৮ ই কি সূচায়?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ সমাজ কল্যাণ বিভাগে কেনেদৰে অধিক সংগঠিত ৰূপ লৈছিল?

.....

.....

১৩.৪ সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ বিকাশ আৰু সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংস্থাসমূহ

১৩.৪.১ সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংজ্ঞা

বর্তমান সময়ত সমাজ কল্যাণ সংস্থাসমূহ ব্যক্তিগত দাতব্য (Charity) অনুষ্ঠান হৈ নাথাকি সংগঠিত আৰু পৰিকল্পিত কার্য্য প্রণালী হৈ উঠিছে। ৰাষ্ট্ৰৰ লগতে চৰকাৰবোৰেও সমাজৰ কল্যাণ সাধনত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছে। সমাজ কল্যাণৰ পৰিকল্পনা, সংগঠন আৰু ৰূপায়ন— এই সকলোখিনিকে একেলগে সমাজ কল্যাণ প্রশাসন নাম দিয়া হৈছে। জ'ন চি. কিড্নেই (John C Kidneigh) সমাজ কল্যাণৰ সংজ্ঞা দি কৈছে যে "সমাজ কল্যাণ প্রশাসন হ'ল সামাজিক নীতি বা আঁচনিক সেৱালৈ ৰূপান্তৰিত কৰা এক প্রক্রিয়া আৰু অভিজ্ঞতাৰ ব্যৱহাৰেৰে এনে আঁচনিসমূহৰ মূল্যায়ন তথা উন্নীতকৰণ কৰা হয়।"

সমাজ কল্যাণ প্রশাসন এক ধাৰাবাহিক পদ্ধতি আৰু ই বিভিন্ন পর্য্যায় অতিক্রম কৰে। পৰিকল্পনা হ'ল আৰম্ভণি প্রক্রিয়া য'ত কোনো আঁচনিৰ উদ্দেশ্যসমূহ স্পষ্টভাৱে প্রকাশ পায় আৰু ইয়াৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই বহলভাৱে আঁচনিসমূহ তৈয়াৰ কৰা হয়। পৰিকল্পনাসমূহক সংস্থাৰ সদস্যসকলে নিজে দায়িত্ব লৈ বাস্তৱায়িত কৰে। সেয়েহে সমাজ

কল্যাণ সংস্থাবোৰত উপযুক্ত সদস্য অন্তর্ভুক্তিত গুৰুত্ব দিয়া হয়। উপযুক্ত প্রশিক্ষণ, কর্মৰ স্বীকৃতি আৰু সু-পৰিচালনাইহে নির্দিষ্ট লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত সহায় কৰিব পাৰে। তদুপৰি সমাজ কল্যাণ মূলতঃ এক সহযোগিতামূলক কর্ম, য'ত কার্য্য ৰূপায়নৰ বিভিন্ন পর্য্যায়ত সদস্য সকলৰ মাজত সমন্বয় ৰক্ষা কৰাৰ প্রয়োজন। আঁচনি ৰূপায়নৰ আগতে আয়-ব্যয়ৰ হিচাপ নির্ধাৰণ কৰাটো প্রয়োজনীয় কাৰণ আঁচনিসমূহৰ অন্তর্গত উদ্দেশ্য পূৰণত মেৰুদণ্ড স্বৰূপ হ'ল বিত্তৰ যোগান। শেষত সমূহ কার্য্য প্রণালীৰ বিৱৰণ বা তথ্য খতিয়ানভুক্ত কৰাটো আৱশ্যক। এই তথ্যসমূহে আঁচনিখনৰ প্রতিক্রিয়া জনাত সহায় কৰে আৰু আঁচনিখনৰ সফলতাও ইয়াৰ দ্বাৰা নির্ধাৰণ কৰিব পৰা হয়। তেনেদৰে, আঁচনিখনৰ ব্যর্থতাৰ উমান আৰু প্রয়োজনীয়তা সংশোধনৰ এই তথ্যসমূহৰ পৰাই গম পোৱা যায়।

১৩.৪.২ সমাজ কল্যাণ প্রশাসনৰ সংস্থাসমূহ

সমাজ কল্যাণ বিভাগ (Social Welfare Department) আৰু সমাজ কল্যাণ উপদেষ্টা বোর্ড (Social Welfare Advisory Board) স্থাপনৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্রই সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্রখনত নিজৰ স্থিতি অধিক স্পষ্টকৈ প্রকাশ কৰিছে। ৰাষ্ট্রৰ সমাজ কল্যাণ প্রশাসন এই দুই সংস্থাৰ মাধ্যমেৰে পৰিচালিত হৈ আহিছে। এই সংস্থা দুটা সামাজিক ন্যায় আৰু সৱলীকৰণ (Social justic and Empowerment) মন্ত্রালয়ৰ অধীনত স্থাপিত হৈছে। সমাজ কল্যাণ বিভাগ প্রত্যক্ষভাৱে সমাজৰ বিভিন্ন অসুৰক্ষিত গোটক সাহায্য প্রদানৰ লগত জড়িত হৈ আহিছে। কিন্তু এই ক্ষেত্রত চৰকাৰী কাম-কাজবোৰেই পর্য্যাপ্ত নহয়। সেয়েহে, এই অভাৰ পূৰণৰ উদ্দেশ্যে বেচৰকাৰী সংস্থা (Non-Governmental Organisation) সমূহ গঢ় লৈ উঠিছে। এই সংস্থাবোৰ বিভিন্ন সমাজ সেৱামূলক কার্য্যত জড়িত। চৰকাৰী আৰু বেচৰকাৰী ক্ষেত্রৰ প্রশাসনিক প্রাধিকৰণ হ'ল সমাজ কল্যাণ বিভাগ (Social Welfare Department) আৰু সমাজ কল্যাণ উপদেষ্টা বোর্ড (Social Welfare Advisory Board)।

১৩.৪.৩ সমাজ কল্যাণ বিভাগ

১৯৫০ত ভাৰতবর্ষৰ পৰিকল্পনা আয়োগ (Planning Commission)ৰ অধীনত পঞ্চবার্ষিক পৰিকল্পনা গ্রহণৰ কাম আৰু সমাজ কল্যাণৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্রৰ সম্পদসমূহৰ সফল প্রয়োগৰ প্রচেষ্টা আৰম্ভ হয়। সেই সময়ৰ পৰাই প্রতিটো পঞ্চবার্ষিক পৰিকল্পনা কালতেই সমাজ কল্যাণৰ নামত এক বাজেট প্রস্তুত কৰি প্রয়োজনীয় পুঁজি আবণ্টন কৰা হৈ আহিছিল। ১৯৬৪ত সমাজ কল্যাণ বিভাগ প্রতিষ্ঠা হয়। ইয়াৰ পাছত ৰাষ্ট্রৰ সকলো ৰাজ্যতে সমাজ কল্যাণ বিভাগৰ শাখা খোলা হয়। এই বিভাগে বিভিন্ন কল্যাণমূলক আঁচনি নির্ধাৰণ আৰু কার্য্যকৰীকৰণৰ ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰে। সমাজ কল্যাণমূলক কার্য্যৰ প্রকৃতি

অনুসৰি প্ৰত্যেক ৰাজ্যত বিভিন্ন ধৰণৰ কাৰ্য্যসূচী প্ৰস্তুত কৰা হয়। বিভিন্ন লক্ষ্য গোট (Target Group)ৰ আনুষ্ঠানিক সেৱাত এই বিভাগবোৰ প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত।

১৩.৪.৪ কেন্দ্ৰীয় সমাজ কল্যাণ বোৰ্ড (Central Social Welfare Board-CSWB)

স্বাধীন ভাৰতৰ চৰকাৰে অনুভৱ কৰিছিল যে সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্ৰখনত স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থাসমূহৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে। চৰকাৰে এই স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থা-সমূহৰ শক্তিবৰ্ধনৰ প্ৰয়োজনীয়তাও অনুভৱ কৰিছিল আৰু তাৰবাবে সংস্থাবোৰক সাহায্য আগবঢ়োৱাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। তাৰ ফলস্বৰূপে ১২ আগষ্ট ১৯৫৩ ভাৰত চৰকাৰে CSWB স্থাপন কৰিছিল। স্বেচ্ছাসেৱী কল্যাণমূলক সংস্থাসমূহৰ অৰ্থ সাহায্য প্ৰদান আঁচনিবোৰক প্ৰশাসনিক দিশেৰে সহায় আগবঢ়াবলৈ এই বোৰ্ডখন গঠন কৰা হৈছিল। নাৰী, শিশু আৰু শাৰীৰিকভাৱে অক্ষম লোকৰ কল্যাণৰ কামত এই বোৰ্ডক নিয়োজিত কৰা হৈছিল। সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ আৰু প্ৰশাসনিক স্বাধীনতাৰে CSWB এটা স্বয়ংশাসিত (Autonomous) অনুষ্ঠান। প্ৰথম পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ সময়ছোৱাতে ইয়াক গঠন কৰা হৈছিল। সমাজ কল্যাণ মূলক কাৰ্য্যসমূহৰ সংশোধন আৰু বিকাশত সাহায্য দান CSWB ৰ মুখ্য কাম। CSWBয়ে দাখিল কৰা প্ৰতিবেদন মতে এই বোৰ্ডৰ প্ৰধান কামবোৰ হ'ল—

- সমাজ কল্যাণমূলক সংস্থাসমূহৰ প্ৰয়োজনীয়তা বুজিবলৈ জৰীপ কৰা।
- সাহায্যকাৰী সংস্থাসমূহৰ কাৰ্য্যাৱলী আৰু প্ৰকল্পৰ মূল্যায়ন।
- কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ বিভিন্ন মন্ত্ৰালয়ৰ অধীনস্থ সমাজ কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসমূহৰ সমন্বয় ৰক্ষাকাৰীৰ ভূমিকা পালন।
- সমাজ কল্যাণৰ স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থা স্থাপনত সাহায্য প্ৰদান। বিশেষকৈ এনে সংস্থা নথকা ঠাইসমূহত এই বোৰ্ডে নিজা উদ্যোগত সমাজ কল্যাণৰ স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠান স্থাপন কৰে।
- প্ৰয়োজন সাপেক্ষে সংস্থাসমূহলৈ যথোপযুক্ত আৰ্থিক সাহায্য প্ৰদান। এই আৰ্থিক সাহায্যৰ ক্ষেত্ৰত বোৰ্ডে নিৰ্দিষ্ট চৰ্ত কিছুমান ধাৰ্য কৰি দিয়ে।

CSWB স্থাপনৰ এবছৰৰ পাছত ১৯৫৪ চনৰ আগষ্ট মাহত ৰাজ্যিক বোৰ্ডবোৰ স্থাপনৰ কাম আৰম্ভ হয়। ১৯৬৪ চনত সামাজিক সুৰক্ষা বিভাগ স্থাপিত হয় আৰু CSWBক এই বিভাগৰ অধীনলৈ অনা। এই বোৰ্ডৰ অধীনৰ আঁচনি আৰু কাৰ্য্য কিছুমান হ'ল— স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থাসমূহলৈ সাধাৰণ সাহায্য প্ৰদান, মহিলা আৰু শিশু কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসূচীৰ বিস্তাৰ, সম্প্ৰদায় বিকাশ কাৰ্য্যসূচী, চহৰৰ বস্তি অঞ্চলৰ মহিলা আৰু শিশু কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসূচীৰ বিস্তাৰ, শিশুৰ মনোৰঞ্জনৰ বাবে আবাস গৃহ নিৰ্মাণ, সীমান্ত

অঞ্চলত কল্যাণমূলক আঁচনিৰ বিস্তাৰ, প্ৰাক্-বিদ্যালয় আঁচনি গ্ৰহণ, মহিলা মণ্ডল আঁচনি গ্ৰহণ, গ্ৰাম্য মহিলাৰ বাবে চৰকাৰী সাহায্যপ্ৰাপ্ত প্ৰশিক্ষণৰ ব্যৱস্থা, অতিৰিক্ত পুষ্টিৰ যোগান আদি।

১৩.৪.৫ আন্তর্জাতিক শিশু কল্যাণ সংস্থাসমূহ

শিশু কল্যাণৰ লগত জড়িত প্ৰধান তিনিটা আন্তর্জাতিক সংস্থা হ'ল— বিশ্ব স্বাস্থ্য সংস্থা (WHO), ইউনিচেফ (UNICEF) আৰু আন্তর্জাতিক শিশু কল্যাণ সংস্থা। WHO আৰু UNICEF —এই সংস্থা দুটাই মাতৃ আৰু শিশু স্বাস্থ্যৰ লগতে সাধাৰণ খাদ্য যোগান কার্য্যসূচী ৰূপায়ণৰ যোগেদি লক্ষণীয় অৱদান আগবঢ়াইছে। এই সংস্থা দুটাই কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ লগত সমন্বয় স্থাপন কৰি সাহায্য কার্য্যত ভাগ লয়। প্ৰথম পঞ্চবার্ষিক পৰিকল্পনাৰ কালছোৱাত (১৯৫২-৫৭) দুয়োটা সংস্থাই বিভিন্ন ৰাজ্যত মাতৃ আৰু সন্তানৰ স্বাস্থ্য আঁচনিত সহযোগ আগবঢ়াইছিল। চিকিৎসা সংক্ৰান্তীয় উপদেশ, চিকিৎসক-নার্চ সেৱা ব্যৱস্থা আদিৰ দৰে সুবিধা আগবঢ়াইছিল WHO সংস্থাটিয়ে। তেনেদৰে UNICEFৰ উদ্যোগত মাতৃ আৰু শিশু স্বাস্থ্য (Maternal and Child Health-MCH) কেন্দ্ৰ স্থাপনৰ বাবে সা-সঁজুলিৰ যোগান, স্বাস্থ্যকেন্দ্ৰ স্থাপন, ৰাজ্যিক MCH শাখাক সাহায্য প্ৰদান আদি কার্য্য কৰা হৈছিল। শিশু কল্যাণ কার্য্যসূচী প্ৰয়োজনীয় তথ্য বিষয়ক সংবাদৰ যোগান আৰু এই বিষয়ৰ লগত জড়িত সমস্যাসমূহৰ প্ৰতি মনোযোগ আকর্ষণৰ বাবে সম্মিলনৰ আয়োজন কৰা আদি আন্তর্জাতিক শিশু কল্যাণ সংস্থাবোৰৰ কার্য্যসূচীৰ অন্তর্গত কাম। মুঠতে, ভাৰতৰ শিশু কল্যাণ ক্ষেত্ৰখনত এই সংস্থাসমূহৰ অৱদান অনস্বীকার্য্য।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসনৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসন সম্বন্ধে জ'ন চি. কিড্‌নেই কি সংজ্ঞা আগবঢ়াইছিল?

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১১ ঃ পৰিকল্পনা আয়োগে কি কাম কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত লৈছিল?

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ১২ ঃ সমাজ কল্যাণ বিভাগ .....ত স্থাপিত হৈছিল।

প্রশ্ন নং ১৩ ঃ সমাজ কল্যাণ বিভাগৰ কার্য্য সম্বন্ধে লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ১৪ ঃ কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ড ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা ..... গঠন কৰা হৈছিল।

প্রশ্ন নং ১৫ ঃ কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ডে কিহৰ সৈতে সম্বন্ধ স্থাপন কৰে।

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ১৬ ঃ কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ডৰ আঁচনি আৰু কার্য্যৱলী সম্বন্ধে আলোচনা কৰক।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ১৭ ঃ শিশু কল্যাণৰ লগত জড়িত তিনিটা আন্তর্জাতিক সংস্থাৰ নাম লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ১৮ ঃ আন্তর্জাতিক শিশু কল্যাণ সংস্থাই শিশু কল্যাণ বিষয়ক ..... আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত সমস্যা সমূহৰ প্রতি মনোযোগ আকর্ষণৰ বাবে ..... আয়োজন কৰে।

১৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- মানৱতাবাদী, আধ্যাত্মিকতা আৰু ব্যক্তিত্ববাদী প্রমূল্যৰ দ্বাৰা প্রধানকৈ ভাৰতীয় সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্রখন প্রভাৱিত হৈ আহিছে।
- ভাৰতত বহুতো আন্তর্জাতিক সংস্থা আছে যিবোৰে সক্রিয়ভাৱে সমাজ কল্যাণ কার্য্যসূচী ৰূপায়ণত সহায় কৰি আহিছে।
- ভাৰতবর্ষত সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্রত স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহে গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰে।

- ভাৰতত প্ৰথম অৱস্থাত কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসমূহত ব্ৰাহ্ম সমাজ, আৰ্য্য সমাজ, প্ৰাৰ্থনা সমাজ আদি আগশাৰীৰ অনুষ্ঠানে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল।
- বেচৰকাৰী সংস্থাসমূহৰ কল্যাণমূলক কামৰ বহুলাংশই অনাথ আৰু নিৰাশ্ৰয় লোকৰ সৈতে যত্ন আৰু পুনৰ সংস্থাপনৰ সৈতে জড়িত।
- ১৯৬৬ত ৰাজহুৱা সহযোগিতা বিষয়ক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ প্ৰতিষ্ঠান (Central Institute of Research and Training in Public Corporation) গঠন কৰা হৈছিল। দেশৰ স্বেচ্ছাসেৱী ক্ষেত্ৰখন আৰু প্ৰশিক্ষিত ব্যক্তিসকলৰ সমস্যাসমূহ গৱেষণাৰ বাবে এই অনুষ্ঠানটি প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল।
- ১৯৫৩ কেন্দ্ৰীয় সমাজ কল্যাণ উপদেষ্টা বোৰ্ড গঠন কৰা হৈছিল। বেচৰকাৰী সংস্থাসমূহৰ মাজত সমন্বয় স্থাপন আৰু পথ-প্ৰদৰ্শন ইয়াৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল। এই বোৰ্ডে স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থা আৰু বেচৰকাৰী সংস্থাসমূহত কাৰিকৰী প্ৰশিক্ষণ প্ৰদানৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল।
- ভাৰতবৰ্ষ বৃটিছৰ অধীনলৈ অহাৰ আগতে সমাজ কল্যাণমূলক কাৰ্য্য, যেনে— বিকলাঙ্গ, বয়স্ক, নিৰাশ্ৰয় আৰু শিশুৰ যত্নৰ ভাৰ যৌথ পৰিয়াল, স্ব-জাতি আৰু ধৰ্মীয় অনুষ্ঠানসমূহে পালন কৰিছিল।
- বৃটিছ চৰকাৰে এনে এক নীতি গ্ৰহণ কৰিছিল যিটোৰ অধীনত সমাজ সংস্কাৰৰ কাৰ্য্যত ন্যূনতম বাধা প্ৰদান কৰা হৈছিল আৰু সমাজ কল্যাণৰ দায়িত্বৰ প্ৰতি বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া নহৈছিল।
- ভাৰত স্বাধীন হোৱাৰ পাছত চৰকাৰ শৰণাৰ্থীৰ সমস্যাত ভুগিছিল। ভাৰত বিভাজনৰ পাচত বিপুলসংখ্যক শৰণাৰ্থীয়ে ভাৰতত প্ৰৱেশ কৰিছিল।
- শৰণাৰ্থীৰ সাহায্য আৰু পুনৰ সংস্থাপনৰ বাবে এক বৃহৎ উদ্যোগ ল'বলগীয়া হৈছিল।
- পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ জন্মই ১৯৫০ বছৰটোৰ পৰা ভাৰতবৰ্ষৰ সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্ৰখনত চৰকাৰৰ ভূমিকা বিশেষ তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ কৰি তুলিছিল।
- সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায় ব্যৱস্থাৰে সাহায্য প্ৰদানৰ উদ্দেশ্যে ৰাষ্ট্ৰ পৰিচালনাৰ নিৰ্দেশাত্মক নীতি (DPSP)ৰ জন্ম হৈছিল।
- সংবিধানৰ লক্ষ্য বা নীতিৰ লগত খাপ খুৱাই পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত বহুকেইখন কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসূচী অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছিল।
- সমাজ কল্যাণ বিভাগৰ প্ৰতিষ্ঠাৰে সমাজ কল্যাণ ক্ষেত্ৰখনক অধিক সংগঠিত কৰিব বিচৰা হৈছিল। সমাজ কল্যাণ বিভাগ এক স্বতন্ত্ৰ কেন্দ্ৰীয় মন্ত্ৰালয়ৰ অধীনত স্থাপন কৰা হৈছিল।
- পৰিকল্পনা, সংগঠিতকৰণ আৰু কাৰ্য্যকৰীকৰণ— সমাজ কল্যাণৰ এই মূল তিনিটা কাৰ্য্যকে সমাজ কল্যাণ প্ৰশাসন বুলি কোৱা হয়।
- সমাজ কল্যাণ বিভাগ আৰু সমাজ কল্যাণ উপদেষ্টা বোৰ্ড প্ৰতিষ্ঠাৰে ৰাষ্ট্ৰই সমাজ কল্যাণৰ দিশত নিজৰ স্থিতি প্ৰকাশ কৰিছিল।
- ১৯৫৩, ১২ আগষ্টত ভাৰত চৰকাৰে কেন্দ্ৰীয় সমাজ কল্যাণ বোৰ্ড (Central Social Welfare Board-CSWB) প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

- নাৰী, শিশু আৰু শাৰীৰিকভাৱে অক্ষম লোকসকলক কল্যাণমূলক সাহায্য প্ৰদানৰ সৈতে CSWB জড়িত।
- সমাজ কল্যাণমূলক কার্য্যসমূহৰ সংশোধন আৰু বিকাশত CSWBয়ে বিশেষভাৱে সহায় আগবঢ়ায়।
- CSWB প্ৰতিষ্ঠাৰ এবছৰৰ পাছত, ১৯৫৪ চনৰ আগষ্ট মাহত ৰাজ্যিক বোৰ্ডসমূহ স্থাপন কৰা হয়।
- WHO আৰু UNICEFৰ এই সংস্থা দুটাই ভাৰতৰ মাতৃ আৰু শিশুৰ স্বাস্থ্য তথা খাদ্য যোগান আঁচনিবোৰৰ কার্য্যৰূপায়নত উল্লেখযোগ্য ৰৰঙণি আগবঢ়াইছে।
- আন্তর্জাতিক শিশু কল্যাণ সংস্থা নামৰ আন্তর্জাতিক সংস্থাটোৱে শিশু কল্যাণ কার্য্যসূচী-সমূহৰ তথ্য প্ৰচাৰিত কৰাৰ উপৰিও এই সমস্যাসমূহৰ প্ৰতি মনোযোগ আকর্ষণ কৰাৰ বাবে বিভিন্ন সন্মিলন অনুষ্ঠিত কৰে।

১৩.৬ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Dixon, Johnand Shikkim, Hyung (1985): *Social Welfare in Asia*. USA: Croom Helm Ltd.
2) Friedlander, W. A. (1959): *Introduction to Social Welfare*. New York: Prientice Hall.
3) Madan, G. R. (2002): *Indian Social Problems* (6th ed., Vol. I). New Delhi: Allied Publishers.
4) Sachdeva, D. R. (1998): *Social Welfare Administration in India*. Allahabad: Kitab Mahal.
5) Turner, J. C. and Turner, F. J. (1986): *Canadian Social Welfare*. Canada: Machmillan.
6) UN, Department of Social Welfare. Training for Social Work– An International Survey (1950).

১৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) মানৱতাবাদী, আধ্যাত্মিকবাদী আৰু ব্যক্তিত্ববাদী প্ৰমূল্যবোৰৰ দ্বাৰা ভাৰতীয় সমাজ কল্যাণ ক্ষেত্ৰখন প্ৰধানকৈ প্ৰভাৱিত হৈ আহিছে।

খ) সমাজ কল্যাণমূলক সংস্থাসমূহে সমগ্র বিশ্বৰ জনসাধাৰণৰ কল্যাণ, সামাজিক তথা অর্থনৈতিক সুৰক্ষা আৰু সুস্বাস্থ্য আদিৰ কাৰণেও কাম কৰিবলৈ লৈছে।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজ কল্যাণমূলক আন্তর্জাতিক সংস্থাসমূহক নিম্নোক্ত শ্রেণীত ভাগ কৰিব পাৰি।

- বেচৰকাৰী আন্তর্জাতিক সংস্থা।
- আন্তর্জাতিক লক্ষণযুক্ত চৰকাৰী সংস্থা।
- স্বয়ংশাসিত অনুষ্ঠানেৰে প্রতি দেশতে সক্রিয় হৈ থকা বেচৰকাৰী সংস্থা।
- নিজৰ কাম আন দেশলৈ সম্প্রসাৰিত কৰা ৰাষ্ট্রীয় সংস্থা।
- নিজৰ সমাজ সেৱামূলক কার্য্য অন্য দেশলৈও সম্প্রসাৰিত কৰা বেচৰকাৰী সংস্থা।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আন্তর্জাতিক সমাজ কল্যাণ সংস্থা কেইটামান হ'ল— Red-Cross, YMCA, YWCA, UNESCO, UNICEF, WHO, ILO, FAO, International Conference of Social Work, International Union for Child Welfare, The Ford Foundation আদি।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্রত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লোৱা ভাৰতীয় স্বেচ্ছাসেৰী অনুষ্ঠান কেইটামান হ'ল ব্রাহ্ম সমাজ, আর্য্য সমাজ, প্রার্থনা সমাজ, থিয়'ছফিকেল ছ'চাইটি, ৰামকৃষ্ণ মিশ্যন আদি।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বালকাঞ্জিকৰি গীল্ড অব্ চার্ভিচ আৰু ICCW সংস্থা। এই সংস্থা সমূহ শিশু কল্যাণ কার্য্যসূচীৰ সৈতে জড়িত হৈ আছে। Age-India আৰু Help Age India বয়স্ক সকলৰ কল্যাণমূলক কার্য্যসূচী ৰূপায়নৰ বাবে গঠিত স্বেচ্ছাসেৰী সংস্থা।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১৯৫৩ চনত বেচৰকাৰী সংস্থাসমূহৰ সৈতে সমন্বয় স্থাপন আৰু পথ নির্দেশনা প্রদানৰ বাবে কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ উপদেষ্টা বোর্ড স্থাপিত হৈছিল।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংবিধানৰ অনুচ্ছেদ নং ৩৮-এ নাগৰিকৰ সামাজিক কল্যাণৰ কাৰণে এক সামাজিক বিন্যাসৰ সুৰক্ষা প্রদানৰ কথা সূচায়।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বিভাগ প্রতিষ্ঠা দ্বাৰা আৰু সমাজ কল্যাণৰ স্বতন্ত্র মন্ত্রালয় স্থাপনেৰে সমাজ কল্যাণ বিভাগে অধিক সংগঠিত ৰূপ লৈছিল।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজ কল্যাণৰ পৰিকল্পনা, সংগঠন আৰু ৰূপায়ণক একেলগে সমাজ কল্যাণ প্রশাসন বুলি কোৱা হয়।

১০নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ জ'ন চি. কিড্নেই সমাজ কল্যাণৰ সংজ্ঞা দি কৈছে যে, সমাজ কল্যাণ প্রশাসন হ'ল সামাজিক নীতি বা আঁচনিক সেৱালৈ ৰূপন্তৰিত কৰা এক প্রক্রিয়া আৰু অভিজ্ঞতাৰ ব্যৱহাৰেৰে আঁচনি সমূহৰ মূল্যায়ন তথা উন্নীতকৰণ কৰা হয়।

১১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৰিকল্পনা আয়োগ মার্চ ১৯৫০ চনত গঠিত হোৱাৰ পাচত সমাজ কল্যাণৰ পৰিকল্পনা হাতত লৈছিল। ৰাষ্ট্রৰ সমাজ কল্যাণ কার্য্যসূচীসমূহত ৰাষ্ট্রৰ সম্পদ সমূহৰ সফল প্রয়োগ আছিল এই পৰিকল্পনাৰ উদ্দেশ্য।

১২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজ কল্যাণ বিভাগ ১৯৬৪তস্থাপিত হৈছিল।

১৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজ কল্যাণ বিভাগৰ কার্য্য হ'ল সমাজৰ পিছপৰা শ্রেণীৰ কাৰণে কল্যাণমূলক আঁচনি প্রস্তুত কৰা।

১৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ড ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা ১২ আগষ্ট, ১৯৫৩ চনত গঠন কৰা হৈছিল।

১৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ডে সমাজৰ পিছপৰা শ্রেণীৰ মহিলা, শিশু আৰু শৰীৰিকভাৱে অক্ষম লোকসকলৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰে। এই বোর্ডৰ বিশেষ কার্য্য হ'ল— সমাজ কল্যাণমূলক কাম-কাজৰ সংশোধন আৰু উন্নয়নত সহযোগিতা আগবঢ়োৱা।

১৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ডৰ আঁচনি আৰু কার্য্যাৱলী কিছুমান হ'ল- স্বেচ্ছাসেৱী সংস্থাসমূহলৈ সাধাৰণ সাহায্য পুঁজি যোগান, মহিলা আৰু শিশু কল্যাণমূলক কার্য্যসূচীৰ বিস্তাৰ, সম্প্রদায় বিকাশ কার্য্যসূচী, চহৰৰ বস্তি অঞ্চলৰ মহিলা আৰু শিশুৰ বাবে বিভিন্ন কল্যাণমূলক কার্য্যসূচীৰ বিস্তাৰ, শিশুৰ মনোৰঞ্জনৰ কাৰণে আবাস গৃহ নির্মাণ, সীমান্ত অঞ্চলত কল্যাণমূলক আঁচনিৰ বিস্তাৰ, প্রাক্-বিদ্যালয় আঁচনি, মহিলাকেন্দ্রিক কার্য্যসূচীৰ বিস্তাৰ, গ্রাম্য মহিলাসকলক চৰকাৰী সাহায্যত প্রশিক্ষণ প্রদানৰ ব্যৱস্থা, অতিৰিক্ত পুষ্টিৰ যোগান আদি।

১৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিশু কল্যাণৰ লগত জড়িত তিনিটা প্রধান আন্তর্জাতিক সংস্থা হ'ল -WHO, UNICEF আৰু International Union for Child Welfare.

১৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আন্তর্জাতিক শিশু কল্যাণ সংস্থাই শিশু কল্যাণ বিষয়ক তথ্য প্রচাৰ কৰে আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত সমস্যা সমূহৰ প্রতি মনোযোগ আকর্ষণৰ বাবে সন্মিলনৰ আয়োজন কৰে।

১৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ সমাজ কল্যাণৰ ক্ষেত্রত বেচৰকাৰী সংস্থা সমূহৰ ভূমিকা আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ সমাজ কল্যাণৰ আৰম্ভণিত চৰকাৰী অনুষ্ঠানসমূহে লোৱা ভূমিকা আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ সমাজ কল্যাণ বিভাগ আৰু কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ বোর্ড (SWB)ৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৪ ঃ সমাজ কল্যাণ আঁচনি

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য
১৪.২ পৰিচয়
১৪.৩ নাৰী আৰু শিশু কল্যাণ
১৪.৪ স্বাস্থ্য আৰু পৰিয়াল কল্যাণ
১৪.৫ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণ
১৪.৬ তথ্য জনাৰ অধিকাৰ আইন আৰু ৰাষ্ট্রীয় গ্রাম্য নিয়োগ নিশ্চিতি আইন, ২০০৫ (NREGA)
১৪.৭ সাম্প্রতিক সমাজ কল্যাণমূলক উদ্যোগ
১৪.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৪.৯ অধিক জানিবলৈ
১৪.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৪.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সমাজ কল্যাণৰ লগত জড়িত অনুষ্ঠানসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- সমাজ কল্যাণ অনুষ্ঠানসমূহৰ উদ্দেশ্য, উদ্যোগ আৰু কার্য্যপদ্ধতি সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- এই কার্য্যসূচীসমূহৰ সামাজিক প্রভাৱ উপলব্ধি কৰিব পাৰিব
- সাম্প্রতিক সমাজ কল্যাণমূলক আঁচনি কিছুমান চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

১৪.২ পৰিচয়

সমাজৰ বিভিন্ন শ্রেণীৰ লোকৰ উন্নয়ন আৰু কল্যাণ সাধনৰ প্রয়োজনীয়তা অনুসৰি চৰকাৰৰ দ্বাৰা বিভিন্ন খণ্ডত বহুতো সমাজ কল্যাণমূলক আঁচনি কাম চলাই থকা হৈছে। আঞ্চলিক পর্য্যায়ত সমাজ কল্যাণমূলক কার্য্যসূচীসমূহ সংশ্লিষ্ট কর্তৃপক্ষৰ দ্বাৰা চলোৱা হয় যদিও বিত্তৰ অভাৱ, দক্ষতাৰ অভাৱ, ৰাজনৈতিক সদ্-ইচ্ছাৰ অভাৱ আৰু স্থানীয় জনসাধাৰণৰ উদাসীনতাত বেছিভাগ ক্ষেত্রতে ব্যৱহাৰিকভাৱে মাত্র পৌৰনিগম (Municipal Corporation)সমূহেহে এনে কিছুমান কার্য্যসূচীৰ কাম আগবঢ়াই লৈ গৈ আছে। এই কার্য্যসূচীসমূহ সার্থক কৰিবলৈ হ'লে স্থানীয় গোটসমূহকো কার্য্যসূচী নির্ধাৰণ, প্রস্তুতকৰণ আৰু ৰূপায়ণৰ প্রতি উৎসাহী কৰি তুলিব লাগিব।

১৪.৩ নাৰী আৰু শিশু কল্যাণ

বিভিন্ন কল্যাণমূলক আঁচনি অৱলম্বন কৰাৰ পাছতো ভাৰতীয় নাৰীৰ স্থিতি বহু সময়ত এক সংমিশ্রিত ৰূপত নাইবা কিছু ক্ষেত্রত শোচনীয় পর্য্যায়তে আছে। সামাজিক, অর্থনৈতিক আদি সকলো ধৰণৰ আঁচনিতে মহিলাসকলৰ গঠনমূলক ভূমিকা অবিহনে কোনো কল্যাণমূলক আঁচনিয়েই সফল হ'ব নোৱাৰে।

কেন্দ্রীয় চৰকাৰ আৰু স্বায়ত্তশাসিত ৰাজ্যসমূহকে আদি কৰি ভাৰতবর্ষৰ আন ৰাজ্যয়ো নাৰীৰ আর্থিক আৰু সামাজিক স্থিতি সবল কৰিবলৈ বিভিন্ন আঁচনি গ্রহণ কৰিছে। ৰাজ্য চৰকাৰসমূহে চৰকাৰী আর্থিক পৃষ্ঠপোষকতাত এই কল্যাণমূলক আঁচনিসমূহ ৰূপায়ণৰ ব্যৱস্থা লৈছে। কেন্দ্রীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰসমূহে স্বেচ্ছাসেৰী অনুষ্ঠানসমূহক নাৰী নিবাস, শিশু তত্ত্বাৱধান কেন্দ্র (Creche) আৰু অন্য কিছুমান কল্যাণমূলক প্রতিষ্ঠান নির্মাণৰ কাৰণে সাহায্য প্রদান কৰিছে। কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ পৰিষদ, ৰাজ্যিক সমাজ কল্যাণ পৰামর্শ কমিটি, ভাৰতীয় নাৰী কল্যাণ পৰিষদ, ৰেড ক্রছ ছ'চাইটি আদি নাৰী কল্যাণ আঁচনিসমূহৰ লগত জড়িত। তদুপৰি কেন্দ্রীয় সমাজ কল্যাণ ব'র্ডে আর্থ-সামাজিক আঁচনি কিছুমানৰ জৰিয়তে প্রশিক্ষণ প্রদান, স্বেচ্ছাসেৰী সংস্থা কিছুমানৰ পর্য্যৱেক্ষণৰ ভিত্তিত অভাৱগ্রস্ত মহিলাৰ বাবে কর্মসংস্থানৰ যোগান আদিৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। স্বেচ্ছাসেৰী সংস্থাসমূহে নিচাসক্তি, যৌতুকজনিত হত্যা, বিবাহিতা মহিলাক জ্বলাই দিয়া আদি সামাজিক অশুভ কার্য্যবোৰ আঁতৰাবলৈ প্রচেষ্টা হাতত লৈছে। চৰকাৰে সময়ে সময়ে নাৰী স্বার্থজনিত আৰু নাৰী সুৰক্ষা বিষয়ক আইন কিছুমান প্রৱর্তন কৰি আহিছে। সেইবোৰৰ ভিতৰত মহিলা কর্মজীৱীসকলে ভোগ কৰা বৈষম্যৰ বিৰুদ্ধে সম-মজুৰি আইন (Equal Remuneration Act, 1976) খন অন্যতম। বিবাহ সংশোধনী আইন, ১৯৭৬ (Marriage Laws Amendment Act, 1976), যৌতুক নিবাৰণী আইন, ১৯৬১ (The Dowry Prehibition Act, 1961), বাল্য-বিবাহ প্রতিৰোধ আইন, ১৯৭৮ (Child Marriage Restrain Act, 1978), প্রসূতি কল্যাণ আইন আদি হ'ল মহিলাৰ কল্যাণৰ বাবে প্রণয়ন কৰা কেইখনমান আইন। এই বিধিগত ব্যৱস্থাবোৰে পক্ষপাতিত্ব, সামাজিক অসমানতা, অসম সামাজিক স্থিতি আদিৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱস্থা গ্রহণত সহায় কৰে। The Association of Social Healthৰ তত্ত্বাৱধানত দিল্লীত Family Life Institute নামৰ অনুষ্ঠানটি গঠন কৰা হৈছে। দম্পতি, পিতৃ-মাতৃ, অবিবাহিত ডেকা-গাভৰু, কিশোৰ-কিশোৰী, বিদ্যালয় এৰা শিশু আদিৰ কাৰণে এই অনুষ্ঠানটিয়ে পৰামর্শদান আৰু পৰিয়াল কল্যাণমূলক শিক্ষা প্রদানৰ ব্যৱস্থা কৰিছে।

- **ইন্দিৰা মহিলা যোজনা ঃ** নৱেম্বৰ ১৯, ১৯৮৯ চনত এই আঁচনিৰ শুভাৰম্ভ হয়। ইয়াৰ দ্বাৰা মহিলাৰ মাজত সমঅধিকাৰ আৰু সামঞ্জস্যতা বিষয়ক সজাগতা সৃষ্টিৰ প্রয়াস কৰা হয়। চৰকাৰীভাৱে পৃষ্ঠপোষকতা কৰা ৯০খন আঁচনি এই ইন্দিৰা মহিলা যোজনাত অন্তর্ভুক্ত কৰা হৈছিল। কর্মজীৱী মহিলাৰ বেতন আৰু সংস্থাপনৰ বাবে নাৰী কল্যাণ আঁচনিৰ অধীনত টকা ব্যয় কৰা হৈছিল। স্বেচ্ছাসেৰী মহিলা কর্মী (সাথিয়াঁ)সকলে এই

আঁচনিৰ বিষয়ে নাৰীসমাজক জনাইছিল। প্ৰত্যেক গাঁৱতে পঞ্চায়তৰ অধীনত আৰু চহৰসমূহত পৌৰসভাৰ অধীনত নাৰী আৰু শিশু কল্যাণ কেন্দ্ৰ স্থাপনৰ আঁচনিও গ্ৰহণ কৰা হৈছিল।

- **মহিলা বিকাশ নিগম** (Womem Development Corporation)ঃ ১৯৮৬-৮৭ বৰ্ষত ভাৰতৰ সকলো ৰাজ্য আৰু স্বায়ত্ত শাসিত প্ৰদেশত মহিলা বিকাশ নিগম গঠন কৰা হয়। মহিলাসকলক নিয়োজন সুবিধাৰ জৰিয়তে আত্মনিৰ্ভৰশীল কৰি গঢ়ি তোলাই এই আঁচনিৰ উদ্দেশ্য। সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ মহিলাসকলৰ বাবে এই আঁচনিৰ অধীনত পৰিকল্পনা যুগুত কৰা হয়। নিয়োজনৰ পথ চিনাক্তকৰণ, উদ্যোগ স্থাপনত আৰ্থিক আৰু অন্য সাহায্য প্ৰদান, উদ্যোগৰ বাবে কেঁচামালৰ যোগান, প্ৰশিক্ষণৰ সুবিধা, উৎপাদিত সামগ্ৰীৰ বজাৰৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় মৌলিক সা-সুবিধা (Infra-Structure) গঢ়ি তোলা আদি হ'ল এই আঁচনিৰ অধীনৰ কাৰ্য্যাৱলী। মহিলা বিকাশ নিগম বৰ্তমানলৈকে ভাৰতৰ বাৰখন ৰাজ্যত স্থাপন কৰা হৈছে।
- **গ্ৰামাঞ্চলৰ মহিলা আৰু শিশু উন্নয়ন আঁচনি** (Development of Woman and Children in Rural Areas (DWCRA) ঃ ভাৰত চৰকাৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত মহিলা আৰু শিশুৰ মঙ্গলৰ কাৰণে এই আঁচনি হাতত লোৱা হৈছে। এই আঁচনিখন ঘাইকৈ দাৰিদ্ৰ্য ৰেখাৰ তলৰ গ্ৰাম্য পৰিয়ালৰ বাবে তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। ভাৰত চৰকাৰৰ শিশু উন্নয়ন আঁচনিৰ অন্তৰ্গত আঙ্গনবাড়ি প্ৰশিক্ষণ কেন্দ্ৰও এই আঁচনিৰ অধীনত পৰিচালিত হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক—

ক) সমাজ কল্যাণমূলক আঁচনিসমূহ বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ লোকৰ .....আৰু .....ৰ বাবে চৰকাৰৰ দ্বাৰা চলোৱা হয়।

খ) ইন্দিৰা মহিলা যোজনাৰ শুভাৰম্ভ হৈছিল .....ত। এই আঁচনিৰ দ্বাৰা মহিলাসকলৰ মাজত অধিকাৰ আৰু সামঞ্জস্যতাৰ সজাগতা সৃষ্টি কৰিব বিচৰা হৈছিল।

গ) স্বেচ্ছাসেৱী মহিলা কৰ্মী, যিসকলক ..... বোলা হৈছিল তেওঁলোকে মহিলাসকলক ইন্দিৰা মহিলা যোজনাৰ অন্তৰ্গত আঁচনিসমূহৰ বিষয়ে জ্ঞান দিছিল।

ঘ) মহিলা বিকাশ নিগমৰ উদ্দেশ্য আছিল মহিলাসকলক ..... যোগান ধৰা আৰু তাৰ দ্বাৰা তেওঁলোকক ..... ৰূপে গঢ়ি তোলা।

ঙ) গ্রামাঞ্চলৰ মহিলা আৰু শিশু বিকাশ আঁচনি (DWCRA) অধীনত চৰকাৰৰ শিশু উন্নয়ন আঁচনিৰ অন্তর্গত .....খনো পৰিচালিত হয়।

১৪.৪ স্বাস্থ্য আৰু পৰিয়াল কল্যাণ (Health and Family Welfare)

স্বাধীনতাৰ পাছৰে পৰাই ভাৰতীয় লোকৰ স্বাস্থ্যৰ মান উল্লেখনীয়ভালে উন্নত হৈছে। মৃত্যুৰ হাৰ নিম্নমুখী হোৱাৰ লগতে গড় আয়ুসৰ হাৰ (Life Expectancy) বৃদ্ধি পাইছে। প্ৰাথমিক স্বাস্থ্যকেন্দ্ৰ, চিকৎসালয় আৰু অন্যান্য চিকিৎসা অনুষ্ঠানসমূহত চিকিৎসা সেৱাৰ বিশেষ উন্নতি সম্ভৱপৰ হৈছে। দেশীয়ভাৱে ঔষধ, ফাৰ্মাচী, প্ৰতিষেধক, চিকিৎসা সা-সঁজুলি আদি প্ৰস্তুত কৰা হয়। বিভিন্ন ৰোগ আৰু ৰোগৰ বীজাণুৰ সম্প্ৰসাৰণ প্ৰতিৰোধ কৰিব পৰা গৈছে। অৱশ্যে কিছুমান সমস্যাৰ সমাধান এতিয়াও সম্ভৱপৰ হৈ উঠা নাই। জনসংখ্যাৰ উচ্চহাৰে জীৱন-ধাৰণৰ মান আৰু স্বাস্থ্যৰ ওপৰত বেয়া প্ৰভাৱ পেলাইছে। গ্ৰাম্য অঞ্চলত বিশুদ্ধ খোৱাপানীৰ অভাৱ, প্ৰাথমিক অনাময় (Sanitation) সুবিধাৰ অভাৱ আদিয়ে ডায়েৰীয়া আৰু অন্য সংক্ৰামক, বীজাণুজনিত ৰোগৰ সৃষ্টি কৰিছে। সেয়েহে, স্বাস্থ্যসেৱা শিতানৰ পুনৰ্গঠনৰ বাবে প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা স্বাস্থ্যকৰ্মীসকলক প্ৰশিক্ষণ আৰু যথাযথ শিক্ষাদানৰ আৱশ্যক।

- **পৰিয়াল কল্যাণ** (Family Welfare) ঃ পৰিয়াল কল্যাণ এক স্বেচ্ছাসেৱী কার্য্যসূচী। পৰিয়ালৰ সামূহিক উন্নতি, শিশুৰ স্বাস্থ্য, মাতৃ আৰু বয়স্কসকলৰ পৰিপুষ্টি, ৰোগ প্ৰতিৰোধ ক্ষমতা বৃদ্ধি, জীৱন-ধাৰণৰ পৰিৱেশ উন্নতকৰণ, পৰিয়ালৰ আনুষঙ্গিক সমস্যাসমূহ আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনা আদিবোৰ হ'ল পৰিয়াল কল্যাণ আঁচনিৰ অধীন। উন্নয়নমূলক পৰিকল্পনাৰ মূল কার্য্যসূচীৰ লগত এই কার্য্যসূচীসমূহকো অন্তর্ভুক্ত কৰা উচিত। ১৯৫২ চনৰ প্ৰথম পঞ্চবার্ষিক পৰিকল্পনাত পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ আঁচনিখন অন্তর্ভুক্ত কৰা হৈছিল। চিকিৎসাসেৱা আৰু বিভিন্ন সমস্যাৰ পৰামশদানৰ বাবে কেন্দ্ৰ স্থাপন কৰা হৈছিল। ১৯৬৬ চনত পৰিয়াল পৰিকল্পনা বিভাগ আৰম্ভ কৰা হৈছিল আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ কার্য্যসূচীৰ পুনৰ্গঠন তথা ইয়াক লক্ষ্য পূৰণৰ উপযোগী কৰি তুলিবলৈ উদ্যোগ লোৱা হৈছিল। গণ-শিক্ষা, মানসিকতাৰ পৰিৱর্তন, সেৱা আৰু যোগান, কর্মচাৰীসকলৰ প্ৰশিক্ষণ, পৰীক্ষামূলক অধ্যয়ন, শিক্ষা আদিত পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ অনুকূলকৈ আৱশ্যকীয় পৰিৱর্তন সাধন কৰি আঁচনিখনৰ সফলতাৰ হকে প্ৰস্তুত কৰি লোৱা হৈছিল। চিনেমা, ৰেডিঅ', টেলিভিছন, শ্ৰব্য অনুষ্ঠান, সংবাদ মাধ্যম আদিৰ মাধ্যমেৰে বিষয়টো সন্দর্ভত জনসাধাৰণক শিক্ষিত কৰি তোলাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছিল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ ১৯৬৬ .....ৰ শুভাৰম্ভ হৈছিল আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনা আঁচনিৰ পুনর্গঠন কৰি ইয়াক লক্ষ্য অভিমুখী কৰি তোলা হৈছিল।

প্রশ্ন নং ৩ ঃ পৰিয়াল কল্যাণ আঁচনিৰ কিহৰ লগত সম্বন্ধ আছে ?

.....

.....

.....

.....

১৪.৫ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণ

সমাজ কল্যাণ আঁচনিবোৰে অনুসূচিত জাতিসমূহৰ উন্নতিৰ উদ্দেশ্যৰে কর্ম-আঁচনি প্রস্তুত কৰে। সংবিধানৰ ৩৪১নং ধাৰা অনুসৰি নির্দিষ্ট পিছপৰা সম্প্রদায় (Community)এ সন্মুখীন হোৱা অস্পৃশ্যতাৰ প্রথাটো নিষিদ্ধ কৰা হৈছে। বর্তমান দেশত যিকোনো ৰূপতেই অস্পৃশ্যতাৰ অনুশীলন নিষিদ্ধ।

- **বিধানমণ্ডল আৰু চাকৰিত প্রতিনিধিত্বমূলক ব্যৱস্থা ঃ** অনুসূচিত জাতি (SC) আৰু জনজাতি (ST)ৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ অনুপাত অনুযায়ী লোকসভা আৰু ৰাজ্যিক বিধান-সভাত প্রতিনিধিত্বমূলক আসন সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা আছে। গাঁও পঞ্চায়ত আৰু আঞ্চলিক কার্য্য পৰিষদতো এই জাতি আৰু জনজাতিৰ উপযুক্ত প্রতিনিধিত্বৰ সুবিধাৰে আসন সংৰক্ষণ কৰা হৈছে। চাকৰিৰ ক্ষেত্রতো তেওঁলোকৰ অংশগ্রহণৰ সুবিধাৰ বাবে চৰকাৰে সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। তেওঁলোকৰ ক্ষেত্রত বয়সৰ উচ্চ সীমা হ্রাস, শিক্ষাৰ অর্হতাৰ শিথিলতা আদি ৰেহাইমূলক ব্যৱস্থাও ৰখা হৈছে।

  তলত কেন্দ্রীয় চৰকাৰৰ বিত্তীয় অনুদানপ্রাপ্ত আঁচনিসমূহ কেইখনমানৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা হ'ল—

  - হাইস্কুল শিক্ষান্ত পৰীক্ষাত উত্তীর্ণ অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবে জলপানি।
  - নিম্ন আয় পর্য্যায়ৰ জীৱিকাৰ (Occupation)ৰ লগত জড়িত পৰিয়ালৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে প্রাক্-হাইস্কুল শিক্ষান্ত পৰীক্ষা জলপানি।
  - অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ চিকিৎসা আৰু আভিযান্ত্রিক শাখাৰ অধ্যয়নৰত ছাত্র-ছাত্রীৰ কাৰণে গ্রন্থ বেঙ্কৰ ব্যৱস্থা।
  - চৰকাৰী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীনত গৱেষণা কৰি থকা ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবে ৰাষ্ট্রীয় বৃত্তি।

- বিদেশত শিক্ষাগ্রহণৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় জলপানি।
- অনুসূচিত জাতি দ্বাৰা গঠিত স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানলৈ সাহায্য।
- অনুসূচিত জাতিৰ উন্নয়ন পৰিষদ গঠন।

- **ৰাজ্যিক কল্যাণমূলক অনুষ্ঠান ঃ** ৰাজ্য আৰু স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলবোৰৰ বাসিন্দা অনুসূচিত জাতি তথা পিছপৰা শ্ৰেণীৰ বাবে গঠিত জনকল্যাণ বিভাগসমূহে বিভিন্ন কার্য্যসূচী গ্ৰহণ কৰে। এই জনকল্যাণ আঁচনিসমূহৰ ভিতৰত শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণ কার্য্যসূচী, অর্থনৈতিক উন্নয়ন, জনস্বাস্থ্য আৰু নিবাস নির্মাণ আদি থাকে।
- **অনুসূচিত জনজাতিৰ উন্নয়ন আৰু কল্যাণৰ প্ৰয়াস ঃ** সংবিধানে অনুসূচীত জনজাতিৰ উন্নয়ন আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে কিছুমান নীতি অন্তর্ভুক্ত কৰিছে। ভাৰত চৰকাৰে এই লোকসকলৰ উন্নয়নৰ বাবে পুঁজিৰ ব্যৱস্থা কৰিছে আৰু ৰাজ্য চৰকাৰসমূহৰ লগত আলোচনাৰ অন্তত বিভিন্ন আঁচনি আৰু উন্নয়নমূলক কার্য্যসূচীৰো আৰম্ভ কৰিছে। তেনে সুবিধা আৰু কার্য্যসূচীকেইটামান হ'ল—
  - সাংবিধানিক সুৰক্ষা
  - কল্যাণমূলক কার্য্যসূচীসমূহৰ ৰূপায়ণৰ বাবে আয়ুক্ত (Commissioner) নিযুক্তি।
  - ৰাজ্যত সমাজ কল্যাণ বিভাগৰ সৃষ্টি আৰু এই বিভাগৰ মন্ত্ৰীৰ হাতত কল্যাণমূলক দায়িত্ব ন্যস্ত।
  - পিছপৰা শ্ৰেণীৰ (OBC) উন্নয়নৰ বাবে আয়োগ গঠন।
  - ৰাজ্যিক বিধানসভা আৰু স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ বিধানমণ্ডলত আসন সংৰক্ষণ।
  - চৰকাৰত পদ সংৰক্ষণ
  - জনজাতি সংঘ নাইবা আয়োগ গঠন।
- **জনজাতি উপ-পৰিকল্পনা (Tribal Sub-Plan –TSP) ঃ** পঞ্চবার্ষিক পৰিকল্পনাৰ সময়ৰ পৰাই জনজাতি উপ-পৰিকল্পনাসমূহ জনজাতীয় অঞ্চলৰ লোকৰ কল্যাণ সাধনৰ উদ্দেশ্যেৰে হাতত লোৱা হৈছিল। এই আঁচনিৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল জনজাতীয় স্বার্থৰ সুৰক্ষা আৰু উন্নয়ন। নীতিগত প্ৰশাসনীয় সমর্থন আৰু উন্নয়নমূলক আঁচনিসমূহৰ ৰূপায়ণৰ দ্বাৰা জনজাতীয় লোকসকলৰ জীৱন-ধাৰণৰ মান উন্নত কৰাই এই আঁচনিৰ লক্ষ্য।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ লোকসভা আৰু ৰাজ্য বিধানসভাত অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ বাবে তেওঁলোকৰ ..... অনুসৰি আসন সংৰক্ষণ কৰা হয়।

প্রশ্ন নং ৫ ঃ অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ কাৰণে গ্রহণ কৰা কিছুমান কেন্দ্রীয় অনুমোদিত (Sponsored) আঁচনিৰ নাম লিখক।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ জনজাতি উপ-পৰিকল্পনা (Tribal Sub-Plan) কি?

.....

.....

.....

.....

১৪.৬ তথ্য জনাৰ অধিকাৰ আইন (RTI– Right to information Act) আৰু ৰাষ্ট্রীয় গ্রাম্য নিয়োগ নিশ্চিতি আইন, ২০০৫ (National Rural Employment Guarantee Act, (NREGA) 2005)

তথ্য জনাৰ অধিকাৰ আইন (RTI Act) হ'ল এক সংক্ষিপ্ত আইনী ব্যৱস্থা। এই ব্যৱস্থাই সাধাৰণ নাগৰিক আৰু সামূহিক গোটসমূহক অধিকাৰৰ দাবী জনাবলৈ আৰু উন্নততৰ অনুসন্ধানৰ ক্ষমতা প্রদান কৰে। সমগ্র ভাৰতবর্ষতে মানুহে RTI ব্যৱহাৰ কৰি সম-মজুৰিৰ বিভিন্ন আঁচনি আৰু পৰিকল্পনাত চৰকাৰৰ ব্যয় সংক্রান্তীয় স্বচ্ছতা আদিৰ দাবী জনাব পাৰে।

RTIক সেয়েহে প্রকৃততে এক মৌলিক অধিকাৰ বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। অন্য মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ হ'লে RTIৰ বিষয়ে জনা আৱশ্যক। মজদুৰ কিষাণ শক্তি সংগঠন (MKSS) আৰু 'পৰিৱর্তন' আদি শ্রমিক গোটসমূহে তেওঁলোকৰ সংঘৰ প্রচাৰ অভিযানত RTI ক অন্তর্ভুক্ত কৰিছে। খাদ্য আৰু পানীৰ অধিকাৰ, কর্মৰ অধিকাৰ আদি তেওঁলোকৰ দাবীৰ উদাহৰণ।

- **ৰাষ্ট্রীয় গ্রাম্য নিয়োগ নিশ্চিতি আইন, ২০০৫ (National Rural Employment Guarantee Act, (NREGA) 2005) ঃ** আগষ্ট, ২০০৫ত সংসদত এনৰেগা (NREGA) গৃহীত হয়। এনৰেগা আঁচনিৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল ভাৰতৰ প্রাপ্তবয়স্ক গ্রাম্য যুৱক-যুৱতীসকল, যিটো অংশই শাৰীৰিক নাইবা হাতেৰে কৰা (Manual) শ্রমৰ সহায়ত উপার্জন কৰাৰ চেষ্টা কৰে, তেওঁলোকৰ কাৰণে নিশ্চিত বিনিয়োগৰ ব্যৱস্থা কৰা। এনৰেগা

আঁচনিয়ে প্রতিফলিত কৰা মতবাদটো হ'ল, "...নিশ্চিত নিযুক্তি এনেকুৱা এক মাধ্যম অথবা আহিলা যিটোৰ উদ্দেশ্য হ'ল দৰিদ্রতা, দুর্ভিক্ষ আৰু বানপানী নিবাৰণৰ উদ্দেশ্যে সামাজিক সম্পদৰ সৃষ্টি কৰা।" (Kulkarni 2005)। অর্থাৎ, আঁচনিখনৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল শাৰীৰিক শ্রম কৰিবলৈ ইচ্ছুক ব্যক্তিৰ বাবে উন্নয়ন আৰু ৰাজহুৱা শ্রম বিনিয়োজন আঁচনি, যেনে— জলসিঞ্চন, খৰাং প্রতিৰোধ, বনানিকৰণ, কৃষিভূমিৰ উন্নীতকৰণ আদিত নিয়োজনৰ ব্যৱস্থা কৰা।

১৪.৭ সাম্প্রতিক সমাজ কল্যাণমূলক উদ্যোগ

কেন্দ্রীয় চৰকাৰে প্রধানমন্ত্রী নৰেন্দ্র মোডীৰ নেতৃত্বত সমগ্র ৰাষ্ট্রতে অতি খৰতকীয়া ব্যৱস্থাৰে বহুতো সমাজ কল্যাণমূলক জনপ্রিয় আঁচনিৰ জন্ম দিছে। ইয়াৰে কিছুমান হ'ল—

- **ডিজিটেল ইণ্ডিয়া ঃ** ডিজিটেল ইণ্ডিয়া কার্য্যসূচীৰ আগষ্ট ২০১৪ত শুভাৰম্ভ কৰা হয় আৰু এই আঁচনিৰ দ্বাৰা ডিজিটেল তথা বৈদ্যুতিক মাধ্যমেৰে ভাৰতৰ প্রযুক্তি খণ্ডলৈ বৈপ্লৱিক পৰিৱর্তন অনা হয়। ভাৰতৰ প্রযুক্তি আৰু অর্থনীতিলৈ ই আশাৰ বতৰা কঢ়িয়াই আনে। এই আঁচনিৰ অন্তর্গত প্রচাৰ অভিযান অনুসৰি চৰকাৰৰ সকলো বিভাগ আৰু চৰকাৰী বিষয়াক পৰস্পৰৰ লগত ডিজিটেল মাধ্যমেৰে সংলগ্ন কৰা হ'ব আৰু নির্দিষ্ট সংখ্যক নাগৰিককো এই আঁচনিৰ অধীনলৈ অনা হ'ব। এই ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা চৰকাৰী প্রশাসনীয় যন্ত্রৰ মসৃণ কার্য্যক্ষমতা সুনিশ্চিত কৰা আৰু দুর্নীতি নিবাৰণৰ উদ্দেশ্য নিহিত আছে। এই ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা দেশত সফল শাসন ব্যৱস্থা আশা কৰা হৈছে।
- **প্রধানমন্ত্রী জন-ধন যোজনা ঃ** এই আঁচনিৰ অধীনত প্রত্যেক ভাৰতীয়ই একোটা বেঙ্ক লাভ কৰিব। এই জন অভিযানত ১৫০ কোটিতকৈও অধিক জমা শাখা খোলা হয় আৰু প্রায় প্রতিটো ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেঙ্কে এই যোজনাত ভাগ লয়। ই দেশত প্রথমবাৰৰ বাবে গ্রহণ কৰা অর্থনৈতিক অন্তর্ভুক্তি কার্য্যসূচী আৰু এই আঁচনিয়ে বর্তমান সময়লৈ কৃতকার্য্যতা লাভ কৰিছে। বেঙ্ক শাখাৰ গৰাকীয়ে ইয়াত ১৫০০ টকাতকৈ বেছি টকা জমা ৰাখিব পাৰে।
- **স্বচ্ছ ভাৰত ঃ** স্বচ্ছ ভাৰত অভিযানৰ ২০১৪ চনত প্রথমবাৰৰ বাবে পাতনি মেলা হয় আৰু সৰু-বৰ সকলো শ্রেণীৰ লোকেই এই অভিযানত অংশ লয়। ভাৰতবর্ষৰ প্রধানমন্ত্রী নৰেন্দ্র মোডী, দেশৰ মন্ত্রীসকল, বোলছবিৰ লগত যুক্ত লোকসকল আৰু জনসাধাৰণ এই অভিযানৰ লগত জড়িত হৈ আহিছে।
- **মেক ইন ইণ্ডিয়া ঃ** দেশৰ উৎপাদন ক্ষেত্রত স্ব-নির্ভৰশীলতা সৃষ্টিৰ বাবে প্রধানমন্ত্রী মোডীয়ে মেক ইন ইণ্ডিয়া শ্লোগানৰ জৰিয়তে এই আঁচনিৰ শুভাৰম্ভ কৰে। এই অভিযানৰ দৃষ্টি আছিল বিদেশী বিনিয়োগকাৰীসকলক ঘৰুৱা খণ্ডৰ উদ্যোগত বিনিয়োগ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰা। ইয়াৰ দ্বাৰা বিশ্ব মঞ্চত ভাৰতক উৎপাদনৰ কেন্দ্রবিন্দু হিচাপে প্রতিষ্ঠা কৰিব বিচৰা হৈছে। মেক ইন্ ইণ্ডিয়াৰ এক উদ্দেশ্য হ'ল ভাৰতীয় যুৱা শক্তিৰ কাৰণে

প্রয়োজনীয় নিশ্চিত বিনিয়োগ সুবিধা সৃষ্টি কৰা। ৰাষ্ট্ৰৰ যুৱক-যুৱতীসকলৰ প্ৰত্যাশা হ'ল একোটা মর্যাদাপূর্ণ কর্মসংস্থান। মেক ইন্ ইণ্ডিয়াই এইসকলৰ কাৰণে কর্মসংস্থানৰ পথ মুকলি কৰাৰ লক্ষ্য বান্ধি লৈছে।

- **সাংসদ আদর্শ গ্রাম যোজনা ঃ** এই আঁচনিৰ অধীনত প্ৰত্যেক সাংসদে তেওঁৰ সমষ্টিৰ উন্নয়নৰ বাবে গঠন কৰা পুঁজিৰ সাহায্য গ্ৰহণ কৰে। বস্তুগত আৰু অনুষ্ঠানগত সা-সুবিধাৰ সহায়ত দেশৰ গাঁওসমূহে বিকাশৰ পথত আগুৱাব পাৰে। সাংসদ আদর্শ গ্রাম যোজনাৰ অধীনত গাঁওসমূহৰ বিকাশৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰা হয়। ২০১৪ চনত আৰম্ভ কৰা এই আঁচনিখনৰ ২০১৯ চনত কৃতকার্য্যতাৰে সামৰণি পৰিব বুলি আশা কৰা হৈছে।
- **অটল পেঞ্চন যোজনা ঃ** কম খৰচী উপযোগিতা প্ৰধানমন্ত্রী নৰেন্দ্ৰ মোডীৰ নেতৃত্বত চলা কেন্দ্রীয় চৰকাৰৰ অধীনস্থ আঁচনিসমূহৰ মূল পৰিচালিকা নীতি। অটল পেঞ্চন যোজনাও এনে এক আঁচনি আৰু ইয়াৰ দ্বাৰা বৃদ্ধ পেঞ্চনৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। যিসকল লোক কোনো অৱসৰকালীন ভাট্টা অথবা পেঞ্চনৰ সেৱাৰ পৰা বঞ্চিত নাইবা অন্য কোনো চৰকাৰী সুৰক্ষা আঁচনিৰো অন্তর্ভুক্ত নহয় তেনে বৃদ্ধ লোকক এই আঁচনিৰ অধীনলৈ অনা হয়। অসংগঠিত উদ্যোগত সংস্থাপিতসকল আৰু পেঞ্চন সুবিধাৰ পৰা বঞ্চিতসকলক বৃদ্ধ বয়সত স্বাস্থ্য আৰু আৰামদায়ক পৰিৱেশ লাভৰ নিশ্চয়তা প্ৰদানেই এই আঁচনিৰ মূল উদ্দেশ্য।
- **প্রধানমন্ত্রী আৱাস যোজনা (PMAY) ঃ** ই মূলতঃ এক কল্যাণমূলক আঁচনি আৰু কেন্দ্রীয় চৰকাৰ এই আঁচনিৰ লগত জড়িত। PMAY আঁচনিৰ অধীনত ২০২২ চনৰ ভিতৰত দেশৰ সকলো নাগৰিককে নিজা আৱাসগৃহ প্ৰদানৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰা হৈছে। এই আঁচনি বাস্তৱ আৰু সফল কৰিবলৈ দেশৰ ইমূৰ-সিমূৰ জুৰি প্ৰায় দুই কোটি গৃহ নির্মাণৰ লক্ষ্য লোৱা হৈছে।
- **প্রধানমন্ত্রী জীৱনজ্যোতি বীমা যোজনা (PMJJBY) ঃ** PMJJBY এক জীৱন বীমা আঁচনি আৰু এই আঁচনি গ্রহণকাৰীসকলক ভৱিষ্যতত আর্থিক সুৰক্ষাৰ নিশ্চয়তা প্ৰদান কৰা হয়। বছৰেকীয়া হাৰত কম পৰিমাণৰ সঞ্চয়ৰ আধাৰত এই জীৱন বীমাই আঁচনি প্ৰস্তুত কৰে।
- **প্রধানমন্ত্রী সুৰক্ষা বীমা যোজনা ঃ** প্ৰধানমন্ত্রী সুৰক্ষা বীমা যোজনাত সামাজিক সুৰক্ষাৰ লক্ষ্য বান্ধি লোৱা হৈছে। আঁচনিৰ অধীনত দুর্ঘটনাত মৃত্যু ঘটা নাইবা আংশিক অথবা সম্পূর্ণভাবে অক্ষম ব্যক্তিক সামৰি লোৱা হয়।
- **প্রধানমন্ত্রী জলসিঞ্চন যোজনা ঃ** এই যোজনাৰ অধীনত কৃষি কার্য্যত জড়িতসকলক প্ৰয়োজনীয় সা-সঁজুলিৰ যোগান ধৰা হয় যাতে অধিকসংখ্যক খেতিপথাৰতেই সঠিকভাৱে জলসিঞ্চন কৰিব পৰা যায়।
- **প্রধানমন্ত্রী কৌশল বিকাশ যোজনা ঃ** প্ৰধানমন্ত্রী কৌশল বিকাশ যোজনাৰ অধীনত বিভিন্ন বিষয়ত প্ৰয়োজনীয় প্ৰশিক্ষণ প্ৰদানৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হৈছে যাতে দেশৰ যুৱা কর্মশক্তিক বিশ্ব মানদণ্ডৰ কাৰিকৰী অর্হতাসম্পন্ন কৰি গঢ়ি তুলিব পৰা যায়।

- **প্রধানমন্ত্রী গৰীৱ কল্যাণ যোজনা ঃ** এই যোজনাৰ অধীনত চৰকাৰে বহু অভিযানমূলক কার্য্যসূচী হাতত লৈছে। দৰিদ্রসকলৰ বাবে কল্যাণমূলক আঁচনিৰ প্রয়োজনীয়তাক এই যোজনাৰ অধীনত পূৰণ কৰাৰ চেষ্টা চলোৱা হয়।কর্মসূচী ৰূপায়ণৰ বাবে বিভিন্ন কর্মশালা আয়োজন কৰা হয় আৰু ইয়াৰ অধীনত দাৰিদ্র্য ৰেখাৰ তলৰ লোকৰ বাবে বিভিন্ন কল্যাণমূলক আঁচনি বাস্তৱায়িত কৰাৰ প্রয়াস চলে।
- **সুকন্যা সমৃদ্ধি যোজনা ঃ** নৰেন্দ্র মোডীৰ নেতৃত্বাধীন ভাৰত চৰকাৰৰ ই এক প্রতিশ্রুতিপূর্ণ আৰু বাস্তৱমুখী আঁচনি। সুকন্যা সমৃদ্ধি যোজনাৰ অধীনত কন্যা সন্তানসকলক আর্থিকভাৱে সুৰক্ষিত কৰাৰ উদ্দেশ্য স্থিৰ কৰি লোৱা হৈছে। এই যোজনাৰ অধীনত কন্যাসন্তানৰ পিতৃ-মাতৃয়ে দহ বছৰতকৈ কম বয়সৰ কন্যা সন্তানৰ নামত এটা সঞ্চয় একাউণ্ট খুলি কন্যাটিৰ ২১ বছৰ বয়সলৈ ইয়াৰ টকা সঞ্চয় কৰিব পাৰে।
- **প্রধানমন্ত্রী এলপিজি ৰাজসাহায্য (PAHAL) যোজনা (DBTL) ঃ** প্রথম পর্য্যায়ত ভাৰতৰ ৫৪খন জিলাত পৰীক্ষামূলকভাৱে এই আঁচনিৰ কাম হাতত লোৱা হৈছিল আৰু কৃতকার্য্যতাও লাভ কৰা হৈছিল। বর্তমান সমগ্র দেশতে এই আঁচনিৰ কার্য্যসূচী ৰূপায়ণৰ ব্যৱস্থা হাতত লোৱা হৈছে। PAHAL অর্থাৎ, প্রত্যক্ষ হস্তান্তৰিত যোজনাৰ এলপিজি গ্রাহকসকলৰ লগত সম্বন্ধ আছে। নতুন PAHAL আঁচনি অনুসৰি প্রত্যেক গ্রাহককেই ৰাজসাহায্য (Subsidy)ৰ বাবে বিবেচিত কৰা হয়। এই সাহায্য প্রত্যক্ষভাৱে গ্রাহকৰ বেঙ্ক একাউণ্টলৈ প্রেৰণ কৰা হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৭ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক—

ক) তথ্য জনাৰ অধিকাৰ আইনক প্রকৃততেই এক মৌলিক অধিকাৰ বুলি গণ্য কৰিব পাৰি যিটোৱে অন্য ..... বিষয়ে জ্ঞান দিয়ে।

খ) সংসদত ৰাষ্ট্রীয় গ্রাম্য নিয়োগ নিশ্চিতি আইনখন .....ত গৃহীত হয়।

গ) ডিজিটেল ইণ্ডিয়া কার্য্যসূচীখনৰ ২০১৪ আগষ্টত পাতনি মেলা হয় তথা ইয়াৰ দ্বাৰা ..... আৰু ..... মাধ্যমৰ জৰিয়তে ভাৰতৰ প্রযুক্তিখণ্ডলৈ বৈপ্লৱিক পৰিৱর্তন কঢ়িয়াই অনাৰ চেষ্টা চলোৱা হয়।

ঘ) ..... দ্বাৰা দেশৰ উৎপাদন ক্ষেত্রত স্বনির্ভৰশীলতা নিশ্চিত কৰিবলৈ বিচৰা হৈছে।

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ প্ৰধানমন্ত্ৰী জন-ধন যোজনাখন কিহৰ লগত জড়িত?

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ স্বচ্ছ ভাৰত অভিযান কেতিয়া আৰম্ভ হৈছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ সুকন্যা সমৃদ্ধি যোজনা কি?

.....

.....

.....

.....

.....

১৪.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সমাজৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ লোকৰ উন্নয়ন আৰু কল্যাণৰ বাবে চৰকাৰৰ উদ্যোগত সমাজ কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসূচীসমূহ চলাই থকা হৈছে।
- কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদসমূহে দেশৰ মহিলাসকলৰ সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক স্থিতিৰ উন্নতিৰ বাবে বিভিন্ন কাৰ্য্যসূচী হাতত লৈছে।
- কেন্দ্ৰীয় সমাজ কল্যাণ বোৰ্ডৰ অধীনত আৰ্থ-সামাজিক এনে অনুষ্ঠান কিছুমান গঢ় লৈ উঠিছে য'ত প্ৰশিক্ষণৰ লগতে মহিলাসকলৰ বাবে কৰ্ম-সংস্থাপনৰ যোগান ধৰা হয়। স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহে এই অনুষ্ঠানবোৰৰ তদাৰক কৰে।
- মহিলা কৰ্মীসকলক পক্ষপাতিত্বৰ পৰা ৰক্ষা কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে ১৯৭৬ চনত সম-মজুৰি আইন প্ৰৱৰ্তন কৰা হয়।
- The Association of Social Health নামৰ অনুষ্ঠানটিয়ে দম্পতি, পিতৃ-মাতৃ, অবিবাহিত যুৱক-যুৱতী, কিশোৰ-কিশোৰী, বিদ্যালয় এৰা ল'ৰা-ছোৱালী আদিৰ বাবে সেৱামূলক কাৰ্য্যসূচী আৰু পৰিয়াল জীৱনৰ উপযোগীকৈ পৰামৰ্শদান অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰে।
- ইন্দিৰা মহিলা যোজনা নৱেম্বৰ ১৯, ১৯৮৯ চনত আৰম্ভ হৈছিল আৰু মহিলাসকলক অধিকাৰ তথা সমমৰ্য্যাদা বিষয়ক জ্ঞান দি সজাগ কৰি তোলাটো হ'ল এই যোজনাৰ কাম।
- দেশৰ সকলো ৰাজ্য আৰু স্বায়ত্তশাসিত অঞ্চলত ১৯৮৬-৮৭ চনত মহিলা বিকাশ নিগম স্থাপন কৰাৰ বাবে প্ৰস্তাৱ লোৱা হয়।

- মহিলা বিকাশ নিগমৰ উদ্দেশ্য হ'ল মহিলাসকলক কর্মসংস্থাপনৰ সুবিধা যোগান ধৰা আৰু ইয়াৰ দ্বাৰা তেওঁলোকক আত্মনির্ভৰশীল কৰি তোলা।
- গ্রামাঞ্চলৰ মহিলা আৰু শিশু উন্নয়ন আঁচনিৰ অধীনত গাঁও অঞ্চলৰ দৰিদ্ৰ ৰেখাৰ তলৰ পৰিয়ালৰ মহিলা আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ উন্নয়নৰ বাবে নিয়োজিত আঁচনিৰ জৰিয়তে অর্থসাহায্য দিয়া হয়।
- সমাজ কল্যাণ এটা স্বেচ্ছাসেৱী কার্য্যসূচী আৰু পৰিয়ালৰ সর্বাংগীন উন্নতিৰ কাৰণে ইয়াৰ দ্বাৰা বিভিন্ন ব্যৱস্থা লোৱা হয়।
- অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ জনসংখ্যাৰ অনুপাতে লোকসভা আৰু ৰাজ্যিক বিধানসভাত আসন সংৰক্ষণ কৰা হয়।
- জনজাতি উপ-পৰিকল্পনা (TSP) পঞ্চবার্ষিক পৰিকল্পনাৰ সময়ৰ পৰা অনুসূচিত জনজাতিৰ লোকসকলৰ উন্নয়নৰ বাবে গ্রহণ কৰা হৈ আহিছে।
- তথ্য জনাৰ অধিকাৰ আইন হ'ল এক সংক্ষিপ্ত আইনী ব্যৱস্থা। ই সাধাৰণ নাগৰিক আৰু সামূহিক গোটসমূহক অধিকাৰৰ দাবী জনাবলৈ আৰু উন্নতৰ অনুসন্ধানৰ ক্ষমতা প্রদান কৰে। সংসদত ৰাষ্ট্রীয় গ্রামীন নিয়োগ নিশ্চিতি আইন আগষ্ট ২০০৫ত গৃহীত (passed) হয় আৰু ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ল ভাৰতৰ গ্রামাঞ্চলৰ যুৱক-যুৱতীসকলৰ শাৰীৰিক তথা হস্ত কর্মৰ প্রতি আগ্রহীসকলক চাহিদা অনুসৰি কর্মসংস্থাপনৰ যোগান ধৰা।

১৪.৯ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Dubey, S. N. (1971): *Social Welfare Policy and Backward Classes Welfare*. Indian Council of Social Welfare (ed.), *Social Policy in Conditions of Dynamic Change*. Bombay, 20-35.
2) Kulkarni, P. D. (1965): *Social Policy in India*. Bombay: Tata Institute of Social Sciences.
3) Pathak, Shankar (1979): *Social Welfare Health and Family Planning in India*. New Delhi: Marwah Publications.

১৪.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) সমাজ কল্যাণমূলক আঁচনিসমূহ বিভিন্ন শ্রেণীৰ লোকৰ উন্নতি আৰু কল্যাণৰ বাবে চৰকাৰৰ দ্বাৰা চলোৱা হয়।

খ) ইন্দিৰা মহিলা যোজনাৰ শুভাৰম্ভ হৈছিল নৱেম্বৰ ১৯, ১৯৮৯ চনত। এই আঁচনিৰ দ্বাৰা মহিলাসকলৰ মাজত অধিকাৰ আৰু সামঞ্জস্যতাৰ সজাগতা সৃষ্টি কৰিব বিচৰা হৈছিল।

গ) স্বেচ্ছাসেৱী মহিলা কৰ্মী, যিসকলক সাথিয়াঁ বোলা হৈছিল তেওঁলোকে মহিলা-সকলক ইন্দিৰা মহিলা যোজনাৰ অন্তৰ্গত আঁচনিসমূহৰ বিষয়ে জ্ঞান দিছিল।

ঘ) মহিলা বিকাশ নিগমৰ উদ্দেশ্য আছিল মহিলাসকলক নিয়োজন সুবিধাৰ যোগান ধৰা আৰু তাৰ দ্বাৰা তেওঁলোকক আত্মনির্ভৰশীল ৰূপে গঢ়ি তোলা।

ঙ) গ্ৰামাঞ্চলৰ মহিলা আৰু শিশু উন্নয়ন আঁচনি (DWCRA)ৰ অধীনত চৰকাৰৰ শিশু উন্নয়ন আঁচনিৰ অন্তৰ্গত সংহত শিশু উন্নয়ন আঁচনিখনো পৰিচালিত হয়।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১৯৬৬ চনত পৰিয়াল পৰিকল্পনা বিভাগ (Development of Family Planning)ৰ শুভাৰম্ভ হৈছিল আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনা আঁচনিৰ পুনৰ্গঠন কৰি ইয়াক লক্ষ্য অভিমুখী কৰি তোলা হৈছিল।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৰিয়াল পৰিকল্পনা এক স্বেচ্ছাসেৱী কাযসূচী। ইয়াৰ অধীনত পৰিয়ালৰ সৰ্বাঙ্গীন কল্যাণ, শিশুৰ স্বাস্থ্য, মাতৃ আৰু বয়োজ্যেষ্ঠজনৰ পৰিপুষ্টি, ৰোগ প্ৰতিৰোধ ক্ষমতা বৃদ্ধি, জীৱন-নিৰ্বাহৰ মান উন্নত কৰা, পৰিয়ালৰ অন্যান্য সমস্যাসমূহৰ সমাধান আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনা আদিৰ বাবে উদ্যোগ লোৱা হয়।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ লোকসভা আৰু ৰাজ্য বিধানসভাত অনুসূচিত জাতি তথা জনজাতিৰ বাবে তেওঁলোকৰ জনসংখ্যা অনুসৰি আসন সংৰক্ষণ কৰা হয়।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অনুসূচিত জাতিৰ বাবে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অনুদানপ্ৰাপ্ত আঁচনি কেইখনমান হ'ল—

- অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ হাইস্কুল শিক্ষান্ত পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে জলপানিৰ ব্যৱস্থা।
- নিম্ন আয়ৰ জীৱিকাত জড়িত পৰিয়ালৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে প্ৰাক্-হাইস্কুল শিক্ষান্ত পৰীক্ষা জলপানি।
- চিকিৎসা আৰু আভিযান্ত্ৰিক পাঠ্যক্ৰমত অনুসূচিত জাতি তথা জনজাতিৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে গ্ৰন্থ বেঙ্কৰ ব্যৱস্থা।
- ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত থকা অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ গৱেষক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় বৃত্তি।
- বিদেশলৈ অধ্যয়নৰ বাবে যোৱা অনুসূচিত জাতি আৰু জনজাতিৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বৃত্তি প্ৰদান।
- অনুসূচিত জাতিৰ স্বেচ্ছাসেৱী অনুষ্ঠানসমূহলৈ অনুদান।
- অনুসূচিত জাতি উন্নয়ন পৰিষদ গঠন।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ জনজাতি উপ-পৰিকল্পনা (TSP) পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ সময়ৰ পৰাই জনজাতি অঞ্চলৰ অনুসূচিত জনজাতিৰ লোকসকলৰ উন্নতিৰ উদ্দেশ্যেৰে প্ৰৱৰ্তন কৰা হয়। বিধিগত প্ৰশাসনীয় সমৰ্থন আৰু উন্নয়ন আঁচনিসমূহৰ কাৰ্য্যকৰীকৰণৰ মাজেৰে অনুসূচিত জনজাতিৰ লোকসকলৰ স্বাৰ্থৰ সুৰক্ষা আৰু অৱস্থা উন্নীতকৰণ এই আঁচনিৰ মূল প্ৰচেষ্টা।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) তথ্য জনাৰ অধিকাৰক প্ৰকৃততেই এক মৌলিক অধিকাৰ বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। ই আমাক অন্য মৌলিক মানৱ অধিকাৰসমূহৰ বিষয়ে জনাত সহায় কৰে।

খ) সংসদে আগষ্ট, ২০০৫ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰাম্য নিয়োগ নিশ্চিতি আইনখন গৃহীত কৰে।

গ) ডিজিটেল ইণ্ডিয়া কাৰ্য্যসূচী আগষ্ট, ২০১৪ চনত আৰম্ভ কৰা হয়। ই ভাৰতবৰ্ষৰ ডিজিটেল আৰু বৈদ্যুতিক মাধ্যমৰ জৰিয়তে দেশৰ প্ৰযুক্তিখণ্ডত বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ সূচনা কৰে।

ঘ) মেক ইন্ ইণ্ডিয়াৰ দ্বাৰা দেশৰ উৎপাদন ক্ষেত্ৰত স্বনিৰ্ভৰশীলতা নিশ্চিত কৰিব বিচৰা হৈছে।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্ৰধানমন্ত্ৰী জন-ধন যোজনাই প্ৰত্যেক ভাৰতীয় নাগৰিককে একোটা বেঙ্ক একাউণ্টৰ গৰাকী কৰাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। এই সামূহিক পদক্ষেপত ১.৫ কোটিতকৈ অধিক বেঙ্ক একাউণ্ট ভাৰতৰ ইমূৰ-সিমূৰ জুৰি খোলা হয়। প্ৰায় সকলো ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেঙ্কেই এই আঁচনিত সহযোগিতা আগবঢ়ায়।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ স্বচ্ছ ভাৰত অভিযান ২০১৪ চনত প্ৰথমবাৰৰ বাবে আৰম্ভ কৰা হৈছিল।

১০নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সুকন্যা সমৃদ্ধি যোজনা এক প্ৰতিশ্ৰুতিসম্পন্ন আঁচনি। এই আঁচনিয়ে কন্যা সন্তানৰ আৰ্থিক সুৰক্ষাৰ প্ৰতি বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। এই আঁচনিৰ অধীনত দহ বছৰতকৈ কম বয়সৰ কন্যা সন্তানৰ পিতৃ-মাতৃয়ে তেওঁলোকৰ কন্যা সন্তানৰ বাবে বেঙ্কত সঞ্চয় একাউণ্ট খুলিব পাৰে আৰু কন্যাটিৰ একৈশ বছৰ পৰ্য্যন্ত এই একাউণ্টত টকা সঞ্চয় কৰিব পাৰিব।

১৪.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ ইন্দিৰা মহিলা যোজনা সম্পৰ্কে এটি চমুটোকা লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ তথ্য জনাৰ অধিকাৰ আইন আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰাম্য নিয়োগ নিশ্চিতি আইন সম্পৰ্কে চমুটোকা লিখক।

প্রশ্ন ৩ ঃ সাম্প্ৰতিক সমাজ কল্যাণমূলক আঁচনি কেইখনমানৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যয় ১৫ ঃ সামাজিক সুৰক্ষা

অধ্যায় গাঁথনি

১৫.১ উদ্দেশ্য

১৫.২ পৰিচয়

১৫.৩ সামাজিক সুৰক্ষাৰ অৱধাৰণা

১৫.৩.১ সামাজিক সাহায্য

১৫.৩.২ সামাজিক বীমা

১৫.৪ সামাজিক সুৰক্ষাৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ

১৫.৫ ভাৰতত সামাজিক সুৰক্ষাৰ গুৰুত্ব

১৫.৬ ভাৰতত সামাজিক সুৰক্ষাৰ পদ্ধতি

১৫.৬.১ কর্মচাৰীৰ ক্ষতিপূৰণ আইন

১৫.৬.২ প্রসুতি সাহায্য আইন

১৫.৬.৩ ন্যূনতম মজুৰী আইন

১৫.৭ সামাজিক সুৰক্ষাৰ আঁচনিবোৰ

১৫.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৫.৯ অধিক জানিবলৈ

১৫.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১৫.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

১৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সামাজিক সুৰক্ষাৰ ধাৰণা চিহ্নিত কৰিব পাৰিব।
- সামাজিক সুৰক্ষাৰ গুৰুত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
- ভাৰতৰ বিভিন্ন সামাজিক সুৰক্ষা ব্যৱস্থাৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১৫.২ পৰিচয়

পূৰ্বৰ অধ্যায়ত মহিলা, শিশু, যুৱ আৰু বৃদ্ধসকলৰ বিভিন্ন কল্যাণমূলক ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে আমি আলোচনা কৰিলোঁ।

আজিৰ প্রতিখন সমাজ এটা অভূতপূর্ব পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হৈছে। জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্রকোপ আৰু ভাৰসাম্যহীন ঔদ্যোগিক বিকাশে কেতবোৰ বিশেষ সমস্যা সৃষ্টি কৰিছে। জীৱনৰ নিৰাপত্তাহীনতা ব্যাপকভাৱে বাঢ়িছে আৰু অনিশ্চিত ভৱিষ্যতৰ পৰা ব্যক্তি আৰু সমাজক সুৰক্ষা

দিয়া বিষয়টো উত্থাপিত হৈছে। সামাজিক সুৰক্ষা অপৰিহার্য্য ৰাষ্ট্ৰীয় কার্য্যসূচী হিচাপে বিবেচিত হৈছে। সামাজিক সুৰক্ষা ধাৰণাটো, ইয়াৰ গুৰুত্ব আৰু ভাৰতত প্ৰচলিত সামাজিক সুৰক্ষা বন্দোবস্তবোৰৰ বিষয়ে এই অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হ'ব।

১৫.৩ সামাজিক সুৰক্ষাৰ ধাৰণা

সামাজিক সুৰক্ষাৰ ধাৰণাটো একমাত্রিক নহয়। পশ্চিমীয়া জগতত ঔদ্যোগিক বিপ্লৱৰ উত্থানৰ ফলত ই তদানীন্তন সামাজিক-আর্থিক গাঁথনিত বিশেষ তাৎপর্য্য লাভ কৰিছিল। ১৯৩৫ চনত বলৱৎ হোৱা আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ সামাজিক সুৰক্ষা আইনত শব্দটো সর্বপ্রথমে ব্যৱহৃত হৈছিল। তেতিয়া এই শব্দটো ব্যৱহৃত হৈছিল বৃদ্ধলোক, পংগুব্যক্তি, আহত অৱস্থাত প্ৰাণৰক্ষা পৰা ব্যক্তি, স্বাস্থ্যবীমা আদিক বুজাবলৈ আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণত ই কার্য্যকৰী হৈছিল।

আন্তর্জাতিক শ্ৰমিক সংগঠন (আই-এল-অ')ৰ সংজ্ঞানুসাৰে সামাজিক সুৰক্ষা হৈছে— "কেতবোৰ বিশেষ বিপদৰ পৰা আক্ৰান্ত হোৱাৰ আশঙ্কা থকা লোকসকলক উপযুক্ত সাংগঠনিক ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমেৰে সমাজে প্ৰদান কৰা সুৰক্ষা। এই বিপদবোৰ এনেকুৱা ধৰণৰ যে তাৰ বিৰুদ্ধে ক্ষুদ্ৰ সমলেৰে এজন ব্যক্তি বা এদল ব্যক্তিয়ে নিজক সুৰক্ষিত কৰাটো সম্ভৱ নহয়।"

সামাজিক সুৰক্ষাৰ অর্থ সেয়ে যুক্তিসহকাৰে পৰিকল্পিত ন্যায় আৰু পৰোপকাৰৰ প্ৰলেপেৰে সজ্জিত প্ৰতিকাৰ ব্যৱস্থা যাৰ দ্বাৰা প্ৰকৃতিৰ অন্ধ অন্যায় আৰু আর্থিক ক্ৰিয়াকলাপৰ ধ্বংসাত্মক প্ৰভাৱৰ হাত সাৰিব পাৰি। আই-এল-অ'ৰ এই সংজ্ঞাই দৈৱক্ৰমে বা অনিশ্চিত পৰিস্থিতিয়ে অনা দুর্ভাগ্যৰ বাবে দাৰিদ্ৰ অথবা বিপদত পতিত হোৱা বা বিপদত পৰাৰ আশঙ্কা থকা লোকক সাহায্য কৰাৰ নীতি স্পষ্ট কৰিছে। আই-এল-অ'ৰ মতে এই অনিশ্চিত ঘটনাবোৰ হ'ল ৰোগাক্ৰান্ত হোৱা, কর্মহীনতা, মাতৃত্ব, কর্মৰত অৱস্থাত দুর্ঘটনা, শ্ৰমিকৰ মৃত্যু, পংগুত্ব আৰু বার্ধক্য। এই অনিশ্চিত পৰিঘটনাবোৰ মূলতঃ কর্মসংক্ৰান্তীয় আৰু এজন ব্যক্তি বা তেওঁৰ পৰিয়ালক সুৰক্ষা দিয়া হ'ব কেৱল তেনে ক্ষেত্ৰতহে যেতিয়া তেওঁ আকস্মিক ঘটনাৰ বলি হোৱাৰ পূর্বৰ পৰাই সেই কামত জড়িত থাকে। অর্থাৎ কাৰোবাৰ দ্বাৰ নিযুক্ত হোৱাটো সামাজিক সুৰক্ষা লাভৰ পূর্বচর্ত। তদুপৰি পৰিহাস্যকৰ কথা যে এই সংজ্ঞাই আগৰ পৰাই দুখীয়াসকলক সামৰি লোৱা নাই। তেওঁলোকৰ বাবে আছে সামাজিক সাহায্য কার্য্যসূচী। ইয়াত আলোচনা কৰা সামাজিক সুৰক্ষা হৈছে শ্ৰমিক-কর্মচাৰীক ক্ষতিপূৰণ দিয়াৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰৰ নিশ্চিতি বা গেৰাণ্টী— যদিহে তেওঁ ৰুগ্নতা, ঔদ্যোগিক আঘাত, কর্মচ্যুতি, বার্ধক্যজনিত অক্ষমতা আদি কাৰণত উপার্জনবিহীন হৈ পৰে। এককালীন ধন বা পৌণঃপৌণিক পৰিশোধৰ মাধ্যমেৰে 'সামাজিক সুৰক্ষা' শিতানত এনে ব্যক্তি লৈ সুবিধা আগবঢ়োৱা হয়। সেয়েহে 'সামাজিক সুৰক্ষা'ত দুখন মূল আঁচনি অন্তর্গত— সামাজিক বীমা আৰু সামাজিক সাহায্য।

১৫.৩.১ সামাজিক সাহায্য

সামাজিক সাহায্য হৈছে নিঃসম্বল লোকক ন্যূনতম প্ৰয়োজনখিনি পূৰণ কৰাৰ জোখাৰে আগবঢ়োৱা সা-সুবিধা। এই ব্যৱস্থাবোৰৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে যে চৰকাৰী ৰাজহৰ পৰা এই ধন আহে। ই হ'ল সাধাৰণ মানুহৰ সুবিধাৰ্থে ৰাষ্ট্ৰই গ্ৰহণ কৰা ব্যৱস্থা। এই আঁচনিৰ সুবিধা নিৰ্দিষ্ট চর্ত পূৰণ কৰিলেহে লাভ কৰিব পাৰে আৰু ই তেতিয়া ব্যক্তিৰ আইনগত অধিকাৰ হিচাপে সাব্যস্ত হয়। তদুপৰি এই সুবিধা প্ৰদানৰ পূৰ্বে ন্যূনতম প্ৰয়োজনবোৰ পৰীক্ষা কৰি চোৱা হয়। ইয়াৰ পৰিমাণ দেশভেদে ভিন্ন। সৰ্বপ্ৰথমে ই সামৰি লৈছিল বৃদ্ধসকলক। ক্ৰমশঃ বিকলাঙ্গ, আহত আৰু কৰ্মহীনসকলৰ বাবেও ইয়াৰ পৰিসৰ বিস্তৃত কৰা হয়। আজিকালি নিবনুৱা সাহায্য, বৃদ্ধাৱস্থা সাহায্য, ৰাষ্ট্ৰীয় সাহায্য আদি আঁচনি প্ৰৱর্তিত হৈছে।

১৫.৩.২ সামাজিক বীমা

কে. এল. বৈদ্যই সামাজিক বীমাক এনেদৰে সংজ্ঞায়িত কৰিছে— "অৱদানৰ বিনিময়ত, বর্তি থাকিব পৰাকৈ আগবঢ়োৱা সুবিধা, যাক অধিকাৰ ৰূপে ধৰা হয় আৰু সম্বল পৰীক্ষা নকৰাকৈ দিয়া হয় যাতে ব্যক্তিয়ে ইয়াক ভৰষা কৰিব পাৰি। গতিকে সামাজিক বীমা বুলিলে বুজা হয় যে ই বাধ্যতামূলক আৰু পাৰস্পৰিক।"

ইয়াক এনেদৰেও সংজ্ঞাবদ্ধ কৰিব পাৰি ঃ "সামাজিক বীমা হৈছে এক সমবায়িক পন্থা যাৰ লক্ষ্য হ'ল বীমাকাৰীলৈ বাধ্যতামূলকভাৱে আগবঢ়োৱা উপযুক্ত সা-সুবিধা; এই সুবিধা কর্মহীন, ৰুগ্ন আৰু অন্য আকস্মিক ঘটনাত আক্ৰান্ত ব্যক্তিৰ বাবে নির্ধাৰিত যাতে তেওঁলোকে ন্যূনতম মানদণ্ড এটাত জীৱন ধাৰণ কৰিবলৈ তাৰ দ্বাৰা সক্ষম হয়। কর্মচাৰী, নিয়োগকর্তা আৰু চৰকাৰৰ ত্ৰিপাক্ষিক অৱদানেৰে সৃষ্ট পুঁজিৰ পৰা এই সুবিধা আগবঢ়োৱা হয়।" ইয়াৰ বিপৰীতে সামাজিক সাহায্য সম্পূর্ণ চৰকাৰী ৰাজকোষৰ ধনেৰে আগবঢ়োৱা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ সামাজিক সুৰক্ষা কি ?

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ সামাজিক সাহায্য আৰু সামাজিক বীমাৰ পাৰ্থক্য কি উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

১৫.৪ সামাজিক সুৰক্ষাৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ

সামাজিক সুৰক্ষাৰ ধাৰণাটো মানৱ ইতিহাসৰ সমানেই প্ৰাচীন। বাইবেলৰ কাহিনীত বৰ্ণিত হৈছে কেনেকৈ দুৰ্ভিক্ষৰ সময়ত যোছেফে পূৰ্বৰ ভাল বতৰত হোৱা শস্যৰ জমা কৰি ৰখা অংশেৰে মানুহৰ অনাটন দূৰ কৰিছিল। সামাজিক সুৰক্ষাৰ আটাইতকৈ পুৰণি অনুষ্ঠানটো হৈছে পৰিয়াল তথা যৌথ পৰিয়াল।ইউৰোপৰ ঔদ্যোগিক বিপ্লৱৰ ফলত চহৰ আৰু শিল্প কেন্দ্ৰৰ প্ৰসাৰতা ঘটে আৰু গ্ৰামাঞ্চলৰ যৌথ পৰিয়াল ব্যৱস্থা ক্ৰমশঃ দুৰ্বল হ'বলৈ ধৰিছিল। সামাজিক সুৰক্ষাৰ এটা প্ৰতিষ্ঠানিক ৰূপ এনেদৰে ধ্বংশৰ গৰাহত পৰিছিল।

যেতিয়া ব্যক্তিয়ে নিজৰ চাহিদা পূৰাবলৈ অক্ষম হৈছিল, তেতিয়া সমাজে তেওঁলোকক সুৰক্ষা দিয়াটো গুৰুত্বপূৰ্ণ কৰ্তব্য বুলি গণ্য কৰিছিল। গ্ৰেট বৃটেইনত দৰিদ্ৰ আইন প্ৰৱৰ্তন কৰি ন্যূনতম আহাৰ আৰু আশ্ৰয় প্ৰদানৰ পদক্ষেপ লোৱা হৈছিল। ব্যক্তিগত সঞ্চয়, নিয়োগকৰ্তাৰ যৌথ সাহায্য বা যৌথ সাহাৰ্য্য সংস্থা (মিউচুৱেল এইড্ বা মিউচুৱেল বেনিফিট ছ'চাইটি), ব্যক্তিগত বীমাকৰণ আৰু জীৱন বীমা আদি সামাজিক সুৰক্ষা প্ৰচেষ্টাৰ বিৱৰ্তন প্ৰক্ৰিয়াৰ কেতবোৰ ৰূপ।

সামাজিক সুৰক্ষা ব্যৱস্থাৰ উদ্দেশ্য হ'ল সামাজিক বা অৰ্থনৈতিক ঘটনাৰ পৰিণতিত জীৱনধাৰণৰ মানদণ্ড পতিত নহ'ব বুলি ব্যক্তি আৰু পৰিয়ালৰ লোকৰ মনত প্ৰত্যয় জন্মোৱা, সুনিৰ্দিষ্ট আকস্মিক দুৰ্য্যোগৰ সন্মুখীন হোৱা সকলক চিকিৎসা সেৱা আৰু উপাৰ্জনৰ নিশ্চিতি দিয়া, আক্ৰান্তৰ দৈহিক আৰু বৃত্তিগত পুনৰ্বাসনৰ ব্যৱস্থা কৰা, কৰ্মস্থলীত দুৰ্ঘটনা আৰু ৰোগ প্ৰতিৰোধৰ ব্যৱস্থা, কাম সৃষ্টিৰ প্ৰক্ৰিয়া উন্নীত কৰি নিযুক্তিহীনতাৰ পৰা ৰক্ষা কৰা আৰু সকলো শিশুৰ বাবে সা-সুবিধা আগবঢ়োৱা।

১৫.৫ ভাৰতত সামাজিক সুৰক্ষাৰ গুৰুত্ব

ভাৰতৰ সংবিধানৰ ৪৩নং দফাত নাগৰিকক সামাজিক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰাটো ৰাষ্ট্ৰৰ দায়িত্ব হিচাপে সন্নিৱিষ্ট হৈছে। আধুনিকীকৰণ আৰু নগৰায়নৰ ফলত সংঘটিত আমূল পৰিৱৰ্তনে নতুন ধৰণৰ সংঘাত আৰু শঙ্কা সৃষ্টি কৰিছে আৰু তাৰ প্ৰভাৱত পৰম্পৰাগত পাৰিবাৰিক আৰু ভাতৃত্বসুলভ সুৰক্ষাৰ গড়াখহনীয়া ঘটিবলৈ ধৰিছে। আনুসঙ্গিক সঙ্কট উৎপত্তি হৈছে কৃষি নিৰ্ভৰ অৰ্থনীতিৰ পৰা ঔদ্যোগিক অৰ্থনীতিলৈ উৎক্ৰমণৰ ফলত। সামাজিক সুৰক্ষা হ'ল সমাজে, বিশেষকৈ ৰাষ্ট্ৰ আৰু নিয়োগকৰ্তাই উপযুক্ত সাংগঠনিক ব্যৱস্থাৰ মাধমেৰে প্ৰদান কৰা সুৰক্ষা। সামাজিক সুৰক্ষা ব্যৱস্থাসমূহ প্ৰত্যেকখন উন্নয়ণশীল ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে দ্বিমুখী তাৎপৰ্য্য আছে। কল্যাণকামী

ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ লক্ষ্য অভিমুখে ই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ পদক্ষেপ। ভৱিষ্যতৰ অনিশ্চয়তাৰ বিৰুদ্ধে জনসাধাৰণক সুৰক্ষা দিয়াৰ ই কাৰ্য্যকৰী ব্যৱস্থা।

'ৰয়েল কমিছন অন লেবাৰ'ৰ প্ৰতিবেদনত লিখা হৈছিল ঃ অধিকাংশ ঔদ্যোগিক শ্ৰমিক গাঁৱৰ পৰা প্ৰব্ৰজন কৰা লোক। নগৰাঞ্চলৰ নতুন পৰিৱেশত তেওঁলোক ভালেমান আচহুৱা সমস্যাৰ ভুক্তভোগী হয়, যেনে—পাৰিবাৰিক জীৱনৰ আনন্দৰ পৰা বঞ্চিত হোৱা, অপুষ্টি, ভেজাল খাদ্যই কৰা অপকাৰ, নিকৃষ্টমানৰ কোঠাত থেপাথেপিকৈ থাকিবলগা হোৱা, আৰু নানান ধৰণৰ ঔদ্যোগিক দুৰ্য্যোগ— এই সকলো মিলি শ্ৰমিকসকলৰ পূৰ্বৰ গাঁৱৰ সুঠাম, সবল দৈহিক অৱস্থাৰ অৱনতি ঘটাবলৈ ধৰে।শ্ৰমিকৰ স্বাস্থ্যৰ প্ৰতি ভাবুকি অনা এই কাৰকবোৰৰ বিৰুদ্ধে বিশেষ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা অত্যন্ত আৱশ্যকীয়।

লেবাৰ ইনভেষ্টিগেছন কমিটীয়েও কৰ্মস্থানৰ বাহিৰত শ্ৰমিকসকলৰ স্বাস্থ্য আৰু চিকিৎসা সেৱাৰ সা-সুবিধাবোৰৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়ন চলাইছিল। কমিটীয়ে উল্লেখ কৰিছে যে— এই সা-সুবিধাবোৰ উপলব্ধ কৰাটো নগৰপালিকা আৰু স্থানীয় নিকায়বোৰৰ দায়িত্ব যদিও নিজৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ শ্ৰমিকসকলক এনে সা-সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ দায়িত্ব নিয়োগকৰ্তাৰো থাকে। কমিটীয়ে সামাজিক বীমাকৰণৰ সংহত আঁচনিৰে তিনিটা বিপৰ্য্যয়ৰ বাবে স্বাস্থ্য আৰু চিকিৎসা সেৱা আগবঢ়াবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল— বেমাৰ, কৰ্মৰত অৱস্থাত আঘাতপ্ৰাপ্ত হোৱা আৰু সন্তান জন্ম। প্ৰাপ্ত তথ্যমতে সেইসময়ত এনে এক আঁচনি ভাৰত চৰকাৰৰ বিবেচনাধীন হৈছিল।

সংবিধানৰ ৪১নং দফাত কৈছে ঃ "ৰাষ্ট্ৰই তাৰ সামৰ্থ্য আৰু উন্নয়ন অনুসাৰে কামৰ অধিকাৰ, শিক্ষাৰ অধিকাৰ আৰু কৰ্মহীনতা, বাৰ্ধক্য, ৰোগ আৰু পংগুত্বৰ দৰে পৰিস্থিতিত ৰাজহুৱা সাহায্য প্ৰদান কৰাৰ যথোপযুক্ত ব্যৱস্থা ল'ব।"

সামাজিক সুৰক্ষাৰ গুৰুত্ব স্বীকাৰ কৰি আন্তৰ্জাতিক সামাজিক সুৰক্ষা সংস্থাই কৈছে, "সামাজিক ন্যায় অবিহনে শান্তি নাহে আৰু সামাজিক সুৰক্ষা অবিহনে ন্যায় প্ৰতিষ্ঠা নহয়।"

১৫.৬ ভাৰতত সামাজিক সুৰক্ষাৰ পদ্ধতি

পশ্চিমীয়া দেশৰ প্ৰভাৱৰ ফলতে সামাজিক সাহায্য আৰু সামাজিক বীমাৰ ব্যৱস্থাগত পদ্ধতি-বিলাক ভাৰতত ক্ৰমশঃ বিকশিত হৈ উঠিছে। এইক্ষেত্ৰত ভাৰত চৰকাৰৰ কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ আইনী পদক্ষেপ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল।

১৫.৬.১ কৰ্মচাৰীৰ ক্ষতিপূৰণ আইন, ১৯২৩ (Workmen's Compensation Act 1923)

এই আইনখন ভাৰতীয় পৰিস্থিতিৰ লগত খাপ খুৱাই ইংলণ্ডৰ আৰ্হিত প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল। নিয়োগ কালত দুৰ্ঘটনাত পতিত হ'লে কৰ্মচাৰীক ক্ষতিপূৰণ দিবলৈ মালিকপক্ষক বাধ্য কৰাৰ উদ্দেশ্যে আইনখন বলৱৎ কৰা হৈছিল। মৃত্যু, চিৰদিনলৈ

সম্পূর্ণ ৰূপে পংগু হোৱা, চিৰদিনলৈ আংশিকভাৱে পংগু হোৱা আৰু অস্থায়ী পংগুত্বৰ বাবে সুকীয়া সুকীয়া হাৰত ক্ষতিপূৰণ প্রদানৰ কথা এই আইনত উল্লেখ কৰা হৈছে। মাহিলী তিনি হাজাৰ টকা পর্য্যন্ত দৰমহা পোৱা আৰু ফেক্টৰী, খনি, বাগিচা, পৰিৱহন, নির্মাণ কার্য্য, ৰে'লৱে আৰু কিছুমান বিশেষ বিপজ্জনক বৃত্তিত কর্মৰত সকলো শ্রমিকৰ ক্ষেত্রত এই আইন প্রযোজ্য। এই আইন ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা কার্য্যকৰী হয় আৰু তাৰ বাবে আয়ুক্ত নিযুক্তি দিব লাগে। শ্রম আয়ুক্তৰ কর্তব্য হ'ল— ১) বিবাদাস্পদ দাবী নিষ্পত্তি কৰা, ২) মৃত্যু ঘটোৱা দুর্ঘটনাৰ ক্ষেত্রত ব্যৱস্থা গ্রহণ আৰু ৩) ম্যাদভিত্তিক বেতনৰ সংশোধনী।

১৫.৬.২ প্রসুতি সাহার্য্য আইন, ১৯৬১ (Materinty Benefit Act, 1961)

'প্রসুতি সাহার্য্য আইন, ১৯৬১'ৰ দ্বাৰা সন্তান ওপজাৰ পূর্বৰ আৰু পৰৱর্তী অৱস্থাত নির্দিষ্ট সময়সীমাৰ বাবে কেতবোৰ বিশেষ উদ্যোগ-প্রতিষ্ঠানত মহিলাৰ নিযুক্তিৰ বিষয়টো নিয়ন্ত্রণ কৰে আৰু মাতৃত্ব আৰু অন্য বানচ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰে। এই আইন প্রযোজ্য হয় খনি, কাৰখানা, চার্কাছ, উদ্যোগ, বাগিচা, দোকান আৰু দহজন বা ততোধিক ব্যক্তিক নিযুক্ত কৰা প্রতিষ্ঠানবিলাকত; ৰাজ্যিক চৰকাৰে অন্য প্রতিষ্ঠানতো ইয়াক বলৱৎ কৰিব পাৰে। এই আইন দৰমহা বা মজুৰি নির্বিশেষে সকলো মহিলাৰ ক্ষেত্রত প্রযোজ্য। সন্তান প্রসৱ কৰাৰ তাৰিখৰ পূর্বে বছৰটোৰ অন্ততঃ ১৬০ দিনৰ বাবে কাম কৰা যিকোনো মহিলা এই আইনমতে মাতৃত্ব বানচ বা সা-সুবিধা পোৱাৰ যোগ্য। সন্তানৰ পোন্ধৰ মাহ বয়স নোহোৱা পর্য্যন্ত শিশুটিৰ পৰিচর্যাৰ বাবে মাতৃগৰাকীয়ে নির্ধাৰিত সময়সীমাৰ দুটা বিৰতি আৰু নিয়মীয়া বিশ্রামৰ বিৰতি পাব। কাৰখানা পৰিদর্শকসকলৰ ওপৰত ৰাজ্যত এই আইনৰ যথাযথ বলৱৎকৰণ পৰীক্ষা কৰাৰ দায়িত্ব ন্যস্ত থাকে। কয়লা খনিত কল্যাণ আয়ুক্ত আৰু অন্য খনিত 'খনি সুৰক্ষাৰ সঞ্চালক প্রধান'গৰাকী আইনখনৰ যথাযথ প্রয়োগৰ বাবে দায়বদ্ধ।

১৫.৬.৩ ন্যূনতম মজুৰি আইন, ১৯৪৮ (Minimum Wages Act, 1948)

'ন্যূনতম মজুৰি আইন, ১৯৪৮'ৰ প্রধান লক্ষ্য হৈছে কিছুমান নির্দিষ্ট নিযুক্তিৰ ক্ষেত্রত ন্যূনতম মজুৰিৰ হাৰ নির্ধাৰণ কৰা। ই সমগ্র ভাৰতবর্ষত প্রযোজ্য আৰু এই আইনৰ অধীনত মজুৰিৰ হাৰ নির্ধাৰিত হোৱা নির্দিষ্ট নিযুক্তিবোৰৰ ক্ষেত্রত ই কার্য্যকৰী হয়। সংশ্লিষ্ট চৰকাৰে ন্যূনতম মজুৰিৰ হাৰ নিৰূপণ কৰে। সর্বাধিক পাঁচ বছৰ বা তাৰ পূর্বে এই হাৰৰ পুনৰীক্ষণ কৰা হয় আৰু প্রয়োজন সাপেক্ষে তাৰ সংশোধনী ঘটোৱা হয়। ন্যূনতম মজুৰি হাৰ নির্ধাৰণ কৰা হয় ন্যূনতম সময় নিৰিখ, বা কামৰ নিৰিখ বা সুনিশ্চিত সময় নিৰিখৰ হিচাপত। নিয়োগকর্তাই প্রতিজন তালিকাভুক্ত কর্মচাৰীক এই

হাৰত মজুৰি দিবলৈ বাধ্য। আইনখনৰ কৰ্মচাৰীক হাৰতকৈ কম মজুৰি দিয়া বা লেনদেন সম্পৰ্কীয় যিকোনো বিবাদ-গোচৰৰ মীমাংসা কৰিবলৈ উপযুক্ত কৰ্তৃপক্ষ নিয়োগ কৰাৰ ব্যৱস্থাও ইয়াত দিয়া হৈছে। এনে কৰ্তৃপক্ষ হৈছে শ্ৰম আদালতৰ প্ৰিজাইডিং অফিচাৰ আৰু শ্ৰম উপাযুক্তসকল।

১৫.৭ সামাজিক সুৰক্ষাৰ আঁচনিবোৰ

শ্ৰমিকসকলক আকস্মিক দুৰ্য্যোগৰ সময়ত সামাজিক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰিবলৈ নিম্নোক্ত আঁচনিসমূহ ৰূপায়ণ কৰি থকা হৈছে—

১) কৰ্মচাৰীৰ ৰাজ্যিক বীমা আঁচনি (ESI)
২) কৰ্মচাৰীৰ ভৱিষ্যনিধি (EPF)
৩) কৰ্মচাৰীৰ জমা-সম্পৰ্কিত বীমা আঁচনি
৪) গ্ৰেচুইটি বা অৱসৰকালীন ভাট্টা
৫) ডেথ ৰিলিফ বা মৃতকৰ পৰিয়াললৈ সাহায্য
৬) পাৰিবাৰিক পেন্সন
৭) কয়লা খনি ভৱিষ্যনিধি
৮) কৰ্মৰত সাংবাদিক আইন
৯) কয়লা খনি ভৱিষ্যনিধি জমা-সম্পৰ্কীয় বীমা আঁচনি
১০) কয়লা খনি (উপস্থিতি) বোনাছ।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ শ্ৰমিকৰ ক্ষতিপূৰণ আইন কেতিয়া প্ৰণয়ন কৰা হৈছিল ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ প্ৰসুতি সাহার্য্য আইন কিয় গ্ৰহণ কৰা হৈছিল ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ সামাজিক সুৰক্ষাৰ অন্যান্য আঁচনিবোৰৰ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

১৫.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সামাজিক সুৰক্ষা হৈছে সমাজে বিশেষভাৱে ৰাষ্ট্ৰ আৰু নিয়োগকৰ্তাসকলে যথাবিহিত সংগঠনৰ জড়িয়তে কিছুমান নির্দিষ্ট বিপদৰ সন্মুখীন হোৱা ব্যক্তিসকলক প্ৰদান কৰা সুৰক্ষা।
- সামাজিক বীমা আৰু সামাজিক সাহায্য দুখন প্ৰধান সামাজিক সুৰক্ষা আঁচনি।
- অধিকাংশ ঔদ্যোগিক শ্ৰমিক গাঁৱৰ পৰা প্ৰব্ৰজন কৰা লোক। সেইবাবে কৃষি অৰ্থনীতিৰ পৰা ঔদ্যোগিক অৰ্থনীতিলৈ হোৱা উৎক্ৰমণৰ ফলত বিশেষ কেতবোৰ সমস্যাৰ উদ্ভৱ হৈছে যাৰ বাবে সামাজিক সুৰক্ষাৰ আৱশ্যক।
- শ্ৰমিকৰ ক্ষতিপূৰণ আইনৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হ'ল নিয়োজিত অৱস্থাত হোৱা দুৰ্ঘটনাৰ বাবে শ্ৰমিকক ক্ষতিপূৰণ দিবলৈ নিয়োগকৰ্তাক বাধ্য কৰা।
- 'প্ৰসুতি সাহার্য্য আইন, ১৯৬১' (মেটার্নিটী বেনিফিট এক্ট)ৰ দ্বাৰা নির্দিষ্ট প্ৰতিষ্ঠানত কর্মৰত মহিলাসকলক সন্তান জন্মৰ নির্ধাৰিত সময়কালৰ বাবে মাতৃত্ব সম্পৰ্কীয় আৰু অন্য সা-সুবিধা দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।
- 'ন্যূনতম মজুৰি আইন, ১৯৪৮'ৰ মতে তালিকাভুক্ত নিযুক্তি দিয়া শ্ৰমিকসকলক নিয়োগকৰ্তাই দিবলগা মজুৰিৰ ন্যূনতম হাৰ চৰকাৰে বান্ধি দিয়ে।

১৫.৯ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Bhattacharya, V. R. (1970): *Some Aspects of Social Security Measures in India*. Metropolitan Book Co.
2) Gri, V. V. (1962): *Labour Problems in Indian Industry*. Asia Publising House.
3) International Labour Office (1984): *Introduction to Social Security*.
4) Tyagi, B. R. (2000): *Labour Economics and Social Wellfare*. Meerut: Jai Prakash Nath and Co.

১৫.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সামাজিক সুৰক্ষা হ'ল সমাজে, ঘাইকৈ ৰাষ্ট্র আৰু নিয়োগকর্তাই যথাবিহিত সাংগঠনিক ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমত কেতবোৰ বিশেষ বিপদৰ সন্মুখীন হোৱা ব্যক্তিগত সদস্যসকলক আগবঢ়োৱা সুৰক্ষা।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সামাজিক সাহায্য আঁচনিবোৰ চৰকাৰী ৰাজহৰ ধনেৰে পৰিচালিত হয়, সেয়ে ই সম্পূর্ণ ৰূপে এক চৰকাৰী পৰিক্রমা। সামাজিক বীমাৰ ক্ষেত্রত নিয়োগকর্তা, চৰকাৰ আৰু কর্মচাৰীৰ দ্বাৰা এটা উমৈহতীয়া নিধি গঠন কৰা হয় আৰু তাৰ পৰা নগদ বা অন্যধৰণৰ সুবিধা আগবঢ়োৱা হয়।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শ্রমিকৰ ক্ষতিপূৰণ আইনখন ১৯২৩ চনত প্রণয়ন কৰা হৈছিল।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভাৰতবর্ষত মাতৃত্বজনিত মৃত্যুৰ হাৰ সর্বোচ্চ। সেয়ে বহু ৰাজ্য চৰকাৰে মাতৃত্ব বানছৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি আইনগত ব্যৱস্থা লৈছে।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সামাজিক সুৰক্ষাৰ অন্যান্য আঁচনিবোৰ হ'ল— কর্মচাৰী ৰাজ্যিক বীমা আঁচনি, কর্মচাৰী ভৱিষ্যনিধি, কর্মচাৰী জমা-সম্পর্কিত বীমা আঁচনি, গ্রেচুইটি আঁচনি, পাৰিবাৰিক বীমা, কয়লাখনি ভৱিষ্যনিধি, কয়লাখনি বোনাছ।

১৫.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ সামাজিক সুৰক্ষাৰ সংজ্ঞা কি? ভাৰতত সামাজিক সুৰক্ষাৰ তাৎপর্য্য আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ সামাজিক সাহায্য আৰু সামাজিক বীমাৰ বিষয়ে এটা টোকা লিখক।

প্রশ্ন ৩ ঃ সামাজিক সুৰক্ষাৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ সম্পর্কে আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৪ ঃ শ্রমিকৰ ক্ষতিপূৰণ আইন আৰু প্রসুতি সাহার্য্য আইনৰ মূল দিশবোৰ উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৫ ঃ ভাৰতত সামাজিক সুৰক্ষা আঁচনিবোৰ ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***

প্ৰসঙ্গ পুথি

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) শইকীয়া, জে. পি. (২০০৪) ঃ *সমাজ ঃ সমস্যা আৰু সমাধান*; যোৰহাট ঃ বিদ্যা ভৱন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Adams, E. M. (1971): *Youth Unrest and Our Cultural Crisis, Modern Age*, Vol. 15, No. 3pp. 259-67.
2) Ahuja, Ram (1987): *Crime Against Women*. Jaipur: Rawat Publications.
3) Ahuja, Ram (2009): *Social Problems in India*. Jaipur: Rawat Publications.
4) Ahuja, Ram (2012): *Criminology*. New Delhi: Rawat Publication.
5) Atal, Yogesh (2006): *Changing Indian Society*. Jaipur: Rawat Publications.
6) Barlow, Hugh D. (1978): *Introduction to Criminology*. Boston: Little, Brown.
7) Beteille, A. (1966): *Caste, Class and Power*. Berkeley and Los Angles.
8) Beteille, A. (1998): *The Idia of Indegenous People, Current Anthropology*, Vol. 39. No. 2, 187-91.
9) Bhatta, A. (1990): *Proverty, Tribals and Development : A Rehabilitio*.
10) Bhattacharya, V. R. (1970): *Some Aspects of Social Security Measures in India*. Metropolitan Book Co.
11) But Iqbal Touseef: *Insurgency Dislocates the Social Life of Jammu and Kashmir*. Youth Unrest and Agitation.
12) Caldwell, R. G. (1956): *Criminology*. New York: Ronald Press Co.
13) Chanddran, E. (1990): *Social Problems of India*. New Delhi: Cosmos Bookhive (P.) Ltd.
14) Devi, Rameshwari and Parkash, Ravi (1998): *Social Work and Social Welfare Administration, Methods and Practices* (Vol. I). Jaipur: Mangal Deep Publications.
15) Dixon, Johnand Shikkim, Hyung (1985): *Social Welfare in Asia*. USA: Croom Helm Ltd.

16) Dubey, S. N. (1971): *Social Welfare Policy and Backward Classes Welfare*. Indian Council of Social Welfare (ed.), *Social Policy in Conditions of Dynamic Change*. Bombay, 20-35.

17) Durkheim, E. (1961): *The Elementary Forms of the Religious Life*. New York: Collier Books.

18) Faro, Sebastian (2003): *Sexually Transmitted Diseases in Women*. Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins.

19) Friedlander, W. A. (1959): *Introduction to Social Welfare*. New York: Prientice Hall.

20) Ghosh, Biswanath (1988): *Contemporary Social Problems of India*. New Delhi: Himalaya Publishing House.

21) Government of India (2007): *Study on Child Abuse: India 2007*. Ministry of Women and Child Development.

22) Gri, V. V. (1962): *Labour Problems in Indian Industry*. Asia Publising House.

23) Hazarika, P. (2004): *Child labour in India*. New Delhi: Akash Publishing House.

24) Haralambos, M. & Read, R. M. (2015): *Sociology Themes and Perspectives*. Oxford University Press.

25) Horton, Paul B. & Gerald. R. Leseie (1955): *The Sociology of Social Problems*. New Jersey: Prentice-hall, Inc., Englewood Cliffs.

26) ICSSR (1975): *Status of Women in India*. New Delhi: Allied Publications.

27) ILO (2002): *International Programme on the Elimination of child labour*. Geneva: ILO.

28) *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, Volume 3, Issue 8, August 2014.

29) International Labour Office (1984): *Introduction to Social Security*.

30) Kapil, Dr. Sharmam Dev: *Modern Indian Youth: Reasons and Result of Unrest and Core Agitation*. IOSR Journal or Humanities and Social Science, Vol. 19, Issue 4, April 2014.

31) K. H. Cheluva Raju: *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 47. No. 4 (October-December, 1986) pp. 473-485.

32) Kulkarni, P. D. (1965): *Social Policy in India*. Bombay: Tata Institute of Social Sciences.

33) Kumar, Ashok (2014): *Dynamics of Global Terrorism*; New Delhi: K. K. Publication.

34) Madan, G. R. (1990): *Indian Social Problems*. New Dras Nagpur, Ahmedabad, Bangalore Hyderabad, Lukhnow: Allied Publishers Limited.

35) Madan, G. R. (2002): *Indian Social Problems* (6th ed., Vol. I). New Delhi: Allied Publishers.

36) Ministry of Health and Family Welfare (2005-06): *National Family Health Survey (NFHS-3)* (Vol-I). Mumbai: International Institute of Population Sciences.

37) Pathak, Shankar (1979): *Social Welfare Health and Family Planning in India*. New Delhi: Marwah Publications.

38) Prasad, B. K. (2004) (Vol. 2) (Pages 556-564): *Social Problems in India*. New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd.

39) Rath, G. C. Eds. 2006: *Tribal Development in India : The Contemporary Debete*; New Delhi: Sage.

40) Sachdeva, D. R. (1998): *Social Welfare Administration in India*. Allahabad: Kitab Mahal.

41) Sahoo, U. C. (1995): *Child Labour in Agrarian Society*. New Delhi: Rawat Publications.

42) Saikia, J. P. (2010): *Themes & Issues*. New Delhi: Concept Publishing Pvt. Ltd.

43) Schatz, Harry A. (ed.) (1970): *Social Work Administration: A Resource Book*. Yew York: Council on Social Work Education.

44) Sehgal, Virendra N. (2006): *Sexually Transmitted Diseases* (4th Edition). New Delhi: Jaypee Brothers.

45) Sharma, R. N. (1993): *Criminology and Penology*. New Delhi, Kamala Nagar: Surjee Publications.

46) Shoquist Jennifer (2004): *The Encycholpedia of Sexually Transmitted Diseases*. New York: Facts on File, Inc.

47) Skidmore, Rex A. (1983): *Social Welfare Administration: Dynamic Management and Human Relations*. London: Prentice Hall Inc.

48) Srinivas, M. N. (2014): *Social Change in Modern India*. New Delhi: Orient Black Swan.

49) Turner, J. C. and Turner, F. J. (1986): *Canadian Social Welfare*. Canada: Machmillan.

50) Tyagi, B. R. (2000): *Labour Economics and Social Wellfare*. Meerut: Jai Prakash Nath and Co.

51) UN, Department of Social Welfare. Training for Social Work– An International Survey (1950).

52) Weinberg, Leonard (2006): *Global Terrorism Beginner's Guide*; England: Oneworld Publications.

http. www. planningcommission.nic.in.

http. www.nese.nic.index asp.

কাকতৰ নাম .....
পাঠ্যবিষয়ৰ সাঙ্কেতিক সংখ্যা .....

আভ্যন্তৰীণ গুণগত আশ্বাসন কেন্দ্ৰ (CIQA)

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

নগৰ কাৰ্য্যালয়, হাউছফেড চৌহদ, গুৱাহাটী-৭৮১০০৬

পাঠ্যবিষয় সন্দর্ভত শিক্ষার্থীৰ সঁহাৰি

প্ৰিয় শিক্ষার্থী,

ওপৰত উল্লেখ কৰা পাঠ্যবিষয়টোৰ সন্দর্ভত আপোনাৰ বহুমূলীয়া মতামত আৰু মন্তব্য বিচৰা হৈছে। আপোনাৰ সঁহাৰিয়ে আমাক ভৱিষ্যৎ স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ মান উন্নত কৰাত সহায় কৰিব। অনুগ্ৰহ কৰি তলৰ প্ৰবিৰণবোৰৰ বিপৰীতে আপোনাৰ মতামত উপযুক্তভাৱে প্ৰতিফলিত কৰা বিকল্পটোত চিন দিয়ক। মন্তব্যৰ সৈতে সম্পূৰ্ণ সঁহাৰি জনোৱাৰ পাছত পৃষ্ঠাটো ফালি তলৰ ঠিকনাত ডাকযোগে প্ৰেৰণ কৰে যেন।

সঞ্চালক, আভ্যন্তৰীণ গুণগত আশ্বাসন কেন্দ্ৰ, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
হাউছফেড পৰিসৰ, দিশপুৰ, গুৱাহাটী-৭৮১০০৬
ই-মেইল ঠিকনা ঃ ciqa@kkhsou.in

১) পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্ভুক্ত অধ্যায়বোৰ পঢ়িবলৈ আপুনি আনুমানিকভাৱে কিমান ঘণ্টা ব্যয় কৰিলে? ☐☐☐

২) খণ্ডটো অধ্যয়ন কৰাৰ অন্তত তলৰ প্ৰবিৰণবোৰ সন্দর্ভত আপোনাৰ মতামত ব্যাখ্যা কৰক (✓ চিন দিয়ক) ঃ

ক্ৰমাঙ্ক	প্ৰবিৰণ	দৃঢ়ভাৱে একমত	একমত	একমত নহয় আৰু অসহমত নহয়	অসহমত	দৃঢ়ভাৱে অসহমত
I)	পাঠ্যবিষয়ৰ স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰে প্ৰতিটো অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতে ধাৰ্য্য কৰি লোৱা শিকন উদ্দেশ্যবোৰ পূৰণ কৰিব পাৰিছে					
II)	স্ব-শিকন সামগ্ৰীত সন্নিৱিষ্ট অধ্যায়বোৰে মোৰ শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তা আৰু প্ৰত্যাশা পূৰণ কৰিব পাৰিছে					
III)	অধ্যায় লেখক/লেখিকাসকলৰ পাঠ্যবিষয়ত সন্নিৱিষ্ট পাঠসমূহৰ উত্তম জ্ঞান আছে					
IV)	অধ্যায়বোৰত সন্নিৱিষ্ট পাঠবোৰৰ ভাষা আৰু বিষয়বস্তু মই সহজে বুজি পোৱা ধৰণে উপস্থাপন কৰা হৈছে					
V)	অধ্যায়বোৰত কার্য্যকলাপত ভাগ ল'ব পৰাকৈ/অনুশীলনীত অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰাকৈ পর্য্যাপ্ত সুযোগ আছে					
VI)	ধাৰণাবোৰ স্পষ্ট কৰিবলৈ পর্য্যাপ্ত চিত্ৰ (ৰেখাচিত্ৰ, তালিকা ইত্যাদি) সংলগ্ন কৰা হৈছে					
VII)	পাঠবোৰত সন্নিৱিষ্ট বিষয়বস্তুসমূহ চিত্তাকর্ষক, প্ৰাসঙ্গিক আৰু শেহতীয়া তথ্যভিত্তিক					
VIII)	'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ' শিতানৰ প্ৰশ্নবোৰ যথেষ্ট উপযোগী					
IX)	'আৰ্হি প্ৰশ্ন' আৰু 'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান' শিতান দুটাই মোক যথেষ্ট উপকৃত কৰিছে					

অতিৰিক্ত মন্তব্য (অনুগ্ৰহ কৰি মুকলিমূৰীয়াকৈ মতামত আগবঢ়াওক) ঃ

১) আপোনাৰ মতে স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ কোনকেইটা দিশ সবাতোকৈ ফলপ্ৰসূ হৈছে?

.....

.....

২) স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ সামগ্ৰিক গুণ উন্নত কৰিবলৈ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে কেনে ধৰণৰ পৰিৱর্তন/উন্নতি সাধন কৰিব পাৰে বুলি আপুনি ভাবে?

.....

.....

প্ৰ-পত্ৰ পূৰাবলৈ সময় উলিওৱাৰ বাবে আপোনাক ধন্যবাদ জনালোঁ।